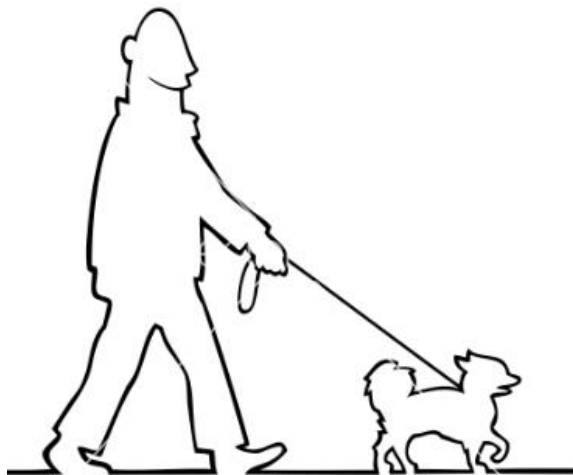

Landschapswaardering door hondenbezitters

Masterthesis Geo-communicatie

Juli 2015

*Een onderzoek naar de waardering van het landschap tijdens het uitlaten van de
hond in natuurgebieden*

Naam	Judith Dekker
Studentnummer	3631729
Begeleider	dr. Bouke van Gorp
Opleiding	Master Geo-communicatie
Instelling	Universiteit Utrecht, faculteit Geowetenschappen

Landschapswaardering door hondenbezitters

Een onderzoek naar de waardering van het landschap tijdens het uitlaten van de hond in natuurgebieden

Naam Judith Dekker
Studentnummer 3631729
Begeleider dr. Bouke van Gorp
Opleiding Master Geo-communicatie
Instelling Universiteit Utrecht, faculteit Geowetenschappen

Datum 31 juli 2015

Afbeelding voorblad Colin Cramm (Dreamstime)

Summary

How do people experience the natural landscape? This is an important question for organizations and professionals for managing natural resources. To design natural areas in a way that recreationists can have a satisfying experience, proper understanding is required on the way they experience and appreciate the landscape. Dog owners in natural areas are, for that matter, a remarkable type of recreationists. Walking is part of their daily routine and for many of them their dog will be the primary incentive to take a walk.

On the other hand, the increasing variety of activities individuals are undertaking in the outdoors are regularly causing friction among the different types of recreationists. According to the literature, adjustments to the physical environment of recreational areas (for example geographical zoning) can help to prevent friction. However, it is still unknown what the natural landscape should be like for dog owners to have a satisfying experience.

The aim of this thesis is to contribute to the knowledge on landscape experience, by describing and understanding how dog owners appreciate the natural landscape themselves. The research question is:

“How do dog owners appreciate the landscape of natural areas and how can this be explained?”

This question has been answered by conducting twelve interviews with dog owners living in the Netherlands. One of the goals was to discover aspects of the natural landscape that dog owners consider either positive or negative. Besides that, the interviews focused on three factors that ought to explain their appreciation of landscape: firstly behavioural factors, such as the dog owners' way of walking and his or her focus on the landscape, secondly motivational factors, i.e. the dog owners' interests and needs, and thirdly the dog owners' cognitive background, regarding factors such as knowledge, memories and attitudes about place and landscape.

Analysis of the interviews showed that important factors that increase landscape appreciation are the presence of animals, off-the-leash areas and water. Crowding is an important aspect that decreases landscape appreciation of dog owners. Contrary to expectations, few participants named a wide variation of routes and the condition of the paths as important features of natural areas.

Appreciation of the landscape by the participants, for an important part, is driven by four main needs: security and harmony, the dog's wellbeing, own pleasure and convenience. Cognitive factors do also influence appreciation in various ways. For some participants, frequent visits to a natural area indicates and increases place attachment. This can increase appreciation. However, the link between cognitive factors and landscape appreciation was not as evident and consistent in all twelve interviews as the link with motivational factors. Finally, a particular aspect of the dog owners' way of walking can affect landscape appreciation as well. As a result of the routine nature of their walking, the participants have a keen eye for changes in the area and ephemeral features. Many participants argue that spotting (small) animals makes their routine walk a lot more interesting.

This thesis offered a first exploration on how dog owners appreciate the natural landscape. The findings can help to build guidelines for user-centred (re)design of natural areas. This thesis could also be a starting point for quantitative research on the subject. Further research may provide more insight in landscape appreciation by dog owners in different types of landscapes. This knowledge is necessary to create natural environments that appeal to a varied group of users, including dog owners.

Inhoud

Summary	5
1. Inleiding.....	9
1.1 Probleemstelling.....	10
1.2 Wetenschappelijke relevantie	10
1.3 Maatschappelijke relevantie	11
1.4 Leeswijzer	12
2. Literatuurverkenning.....	13
2.1 De waardering en beleving van het landschap	13
2.2 Landschapsbeleving te voet	26
2.3 Het uitlaten van de hond	31
2.4 Synthese	34
3. Probleemstelling en verwachtingen	37
3.1 Probleemstelling.....	37
3.2 Toelichting deelvragen en verwachtingen.....	38
4. Methodiek	41
4.1 Gekozen methode	41
4.2 Opzet van de dataverzameling	44
4.3 Verloop van de dataverzameling.....	46
4.4 Verwerking van de data	50
5. Resultaten.....	53
5.1 De deelnemers en het bezoek aan een natuurgebied.....	53
5.2 Gedragskenmerken van hondenbezitters in natuurgebieden.....	57
5.3 Motivationale belevingsdrijfveren	62
5.4 Cognitieve belevingsdrijfveren.....	66
5.5 Waardering.....	71
6. Conclusie en discussie.....	77
6.1 Conclusie.....	77
6.2 Discussie.....	79
6.3 Aanbevelingen voor de inrichting van natuurgebieden.....	82
Literatuurlijst.....	85
Bijlagen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Bijlage 1 Topiclijst.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Bijlage 2 Codeerschema waarderingskenmerken	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.
Bijlage 3 Onderzoekslocaties in kaart	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

1. Inleiding

Reekalfjes prooi van loslopende honden

EMMEN - In bossen en natuurgebieden in Zuidoost-Drenthe zijn de afgelopen maand minstens vijf reekalfjes doodgebeten door honden. Dat zegt Jan Heikens, boswachter bij Staatsbosbeheer in Zuidoost-Drenthe. Het gaat om de gevonden exemplaren; in werkelijkheid zijn het er volgens Heikens meer. (...) Wie met zijn loslopende hond in een bos of natuurgebied betrappt wordt, buiten een speciaal uitlaatgebied, kan rekenen op een boete van bijna 100 euro.

Dagblad van het Noorden | Gepubliceerd op 21 juli 2015, 10:07

“Reekalfjes prooi van loslopende honden” (Dagblad van het Noorden, 21 juli 2015). *“Staatsbosbeheer slaat alarm over loslopende honden”* (Emmen.nu, 16 juli 2015) *“Loslopende honden richten slachting aan onder wild”* (De Gelderlander, 11 mei 2012). Deze koppen zijn een greep uit de vele berichten over loslopende honden die jaarlijks in de regionale en landelijke media verschijnen.

Niet alleen vormen deze loslopende viervoeters een gevaar voor wild: ook andere gebruikers van natuurgebieden ervaren overlast van honden die niet aangeliind zijn. Dat bleek uit de Grote Natuurenquête die Natuurmonumenten in het najaar van 2014 onder haar achterban verspreidde. Waar 18 procent van de deelnemers aan de enquête regelmatig zelf de hond uit laat in natuurgebieden, heeft wel 34 procent van de deelnemers regelmatig last van honden en hun eigenaren. Veel voorkomende redenen hiervoor zijn dat sommige loslopende honden achter wild aan gaan, opdringerig kunnen zijn en gevaarlijke situaties voor andere gebruikers kunnen opleveren. Ook hondenbezitters zelf ervaren overlast van andere honden: zij geven bijvoorbeeld aan dat de eigen hond last heeft van loslopende honden (Natuurmonumenten, 2014).

Naast deze negatieve effecten, hebben honden echter ook positieve effecten, bijvoorbeeld op de gezondheid van de mens (Cutt, Knuiman & Giles-Corti, 2008; Knight & Edwards, 2008). In 2010 had 21 procent van de huishoudens één of meer honden, waarmee het aantal honden in Nederland op 1,5 miljoen uitkwam. In een tijd waarin mensen steeds minder buiten komen en steeds minder bewegen (Hill, Wyatt, Reed & Peters, 2003), zet de hond zijn eigenaar ertoe aan om iedere dag een wandeling in de buitenlucht te maken. Honden en hun eigenaren vormen daarmee een belangrijke en frequente groep gebruikers van de openbare ruimte.

Waar verschillende gebruikersgroepen naast elkaar recreëren, is het niet zeldzaam dat er gebruikersconflicten ontstaan (o.a. Jacob & Schreyer, 1980; Confer, Thapa & Mendelsohn, 2005). Zo stelt een mountainbiker andere behoeften aan de omgeving dan een wandelaar en dit kan ertoe leiden dat beide partijen elkaar in de weg zitten. Het is daarom zaak om een goede oplossing voor gebruikersconflicten met hondenbezitters te vinden, waar alle partijen tevreden mee zijn. Zo heeft Natuurmonumenten (2014) voorgesteld het probleem aan te pakken via de inrichting van natuurgebieden.

Het is echter belangrijk om goed inzicht te hebben in de waardering van het landschap door gebruikers, om natuurgebieden zo in te kunnen richten dat verschillende gebruikersgroepen er naar tevredenheid kunnen recreëren (Manfredo, Driver & Brown, 1983; Coeterier, 2000). Deze kennis is nog nauwelijks beschikbaar voor de gebruikersgroep ‘hondenbezitters’. Met dit onderzoek wordt

geprobeerd inzicht te krijgen in manier waarop hondenbezitters het landschap waarderen hoe dit kan worden verklaard. De focus ligt hierbij op de waardering van het landschap van natuur- en buitengebieden.

De resultaten van het onderzoek zullen een waardevolle aanvulling vormen op wat er al bekend is over landschapsbeleving door verschillende gebruikersgroepen. Bovendien kan de informatie die het onderzoek oplevert gebruikt worden bij de (her)inrichting van natuurgebieden op een manier die aansluit bij de behoeften en wensen van haar gebruikers.

1.1 Probleemstelling

De probleemstelling die in deze thesis wordt onderzocht is de volgende:

“Op welke manier waarderen hondenbezitters het landschap van de natuurgebieden waar zij de hond uitlaten en hoe kan deze waardering worden verklaard?”

1. Wat kenmerkt de wandelstijl en aandacht voor het landschap tijdens het uitlaten van de hond?
2. Welke behoeften hebben hondenbezitters wanneer zij de hond uitlaten in een natuurgebied?
3. Op welke manier spelen eerdere bezoeken aan natuurgebieden, kennis en opvattingen een rol in de beleving en waardering van een gebied?
4. Welke aspecten van het natuurlijk landschap worden positief dan wel negatief gewaardeerd tijdens het uitlaten van de hond?

De probleemstelling vraagt om zowel een beschrijving van de manier waarop hondenbezitters het natuurlijk landschap waarderen, als een verklaring hiervoor. Uit de literatuur blijkt dat er verschillende factoren zijn die, via landschapsbeleving, de waardering van landschappen kunnen beïnvloeden. Met de eerste drie deelvragen wordt onderzocht hoe deze factoren zijn ingevuld voor de doelgroep hondenbezitters. Met de laatste deelvraag wordt onderzocht welke concrete landschapskenmerken en -ervaringen hondenbezitters positief, dan wel negatief waarderen in natuurgebieden. Naar verwachting maken de antwoorden op deze vier deelvragen het mogelijk om de landschapswaardering door hondenbezitters in natuurgebieden te beschrijven én verklaren.

De dataverzameling voor dit onderzoek heeft plaatsgevonden in de vorm van twaalf diepte-interviews en meeloopinterviews gedurende mei 2015. De deelnemers waren hondenbezitters uit Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland die gemiddeld tenminste een keer per maand de hond uitlaten in natuur- of buitengebied.

1.2 Wetenschappelijke relevantie

De laatste jaren is veelvuldig onderzoek gedaan naar recreatie in natuur- en buitengebieden (*outdoor settings*). Hierbij worden onder andere recreatiemotieven, bezoekerstevredenheid en binding met het gebied met voornamelijk kwantitatieve methoden onderzocht (Budruk & Stanis, 2013; Brown & Raymond, 2007; Williams & Vaske, 2003). In voorgaande onderzoeken worden recreanten bijvoorbeeld vergeleken op basis van demografische kenmerken, recreatiemotieven of de activiteit die ze ondernemen, zoals wandelen, mountainbiken en vissen. De groep hondenbezitters is hierbij echter

nog niet belicht. Er is daardoor weinig bekend over de ervaringen, behoeften en wensen die hondenbezitters hebben ten aanzien van het landschap van de gebieden waar zij de hond uitlaten.

Hondenbezitters zijn echter een interessante gebruikersgroep met specifieke kenmerken: ten eerste wandelen ze gemiddeld meer dan niet-hondenbezitters (Cutt, Knuiman & Giles-Corti, 2008); ten tweede hebben ze daardoor vaker vaste plekken waar zij met de hond naartoe gaan (Lee & Shen, 2011); en ten derde zal de hond regelmatig de primaire drijfveer zijn om een wandeling te maken (Cutt, Giles-Corti & Knuiman, 2008), terwijl niet-hondenbezitters dit bijna uitsluitend uit persoonlijke overwegingen zullen doen. Het is daarom een boeiend vraagstuk op welke manier hondenbezitters het landschap van de gebieden waarderen waar zij de hond uitlaten.

De literatuur over landschapsbeleving geeft ons wel enkele aanwijzingen over dit onderwerp. Zo stelt Österlund-Pötzsch (2009) dat mensen die routinematige wandelingen maken zich op een bewuste en verkennende manier door het landschap bewegen. In Goossen en De Boer (2007) worden zelfs enkele concrete landschapsvoorkeuren onder hondenbezitters genoemd. Deze voorkeuren worden hier echter niet toegelicht, de wetenschappelijke onderbouwing is niet te herleiden en bovendien wordt niet ingegaan op de achtergrond van deze landschapsvoorkeuren. De aanwijzingen uit de bestaande literatuur vragen dus om onderbouwing, nuancering, verklaring én uitbreiding. Met deze thesis wordt gepoogd hieraan bij te dragen.

1.3 Maatschappelijke relevantie

Zoals eerder in dit hoofdstuk beschreven kunnen honden in natuurgebieden een aanzienlijke uitdaging vormen voor beheerders van natuurgebieden en andere recreanten. Zo kunnen honden een verstoring betekenen voor wilde dieren in het gebied (Banks & Bryant, 2007) en hebben recreanten zonder én met viervoeter regelmatig last van loslopende honden (Natuurmonumenten, 2014). Uit de literatuur blijkt echter ook dat het hebben van een hond veel positieve effecten heeft op de fysieke en mentale gezondheid, maar ook op het sociaal leven van de hondenbezitter (Cutt, Knuiman & Giles-Corti, 2008; Knight & Edwards, 2008; Wood, Giles-Corti & Bulsara, 2005). Het stimuleren van wandelingen met de hond en wandelingen in de natuur in het algemeen draagt dus uiteindelijk bij aan een gezondere maatschappij.

Een mogelijke oplossing voor het gebruikersconflict tussen hondenbezitters en andere recreanten is het toepassen van een sterkere zonerings, waarbij specifieke (gedeeltes van) gebieden worden toegewezen aan specifieke gebruikers (Natuurmonumenten, 2014; Confer, Thapa & Mendelsohn, 2005). Lange tijd vond de inrichting van het landschap plaats op basis van de beoordeling door en kennis van experts (Daniel, 2001). Bij deze *expert-based* benadering van landschapsinrichting is echter weinig aandacht voor landschapsbeleving door de gebruikers van natuurgebieden (Zube, Sell & Taylor, 1982). Om de bezoekerstevredenheid in natuurgebieden te vergroten is het echter essentieel om goed inzicht te hebben in de manier waarop *gebruikers* van natuurgebieden het landschap waarderen tot stand komt (Daniel, 2001; Dillard & Bates, 2011; Coeterier, 2000). Op dit moment is hier weinig kennis over beschikbaar als het gaat om de doelgroep hondenbezitters. Deze thesis is daarom interessant voor iedere natuurorganisatie, -beheerder en -inrichter die de gebruikers van natuurgebieden beter wil leren kennen. Op basis van de resultaten worden aanbevelingen gedaan om natuurgebieden zo in te richten dat ook hondenbezitters hier een bevredigende ervaring hebben.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat een overzicht van relevante literatuur over het onderzoeksveld 'landschapsbeleving' en de doelgroep 'hondenbezitters'. Het theoretisch kader wordt afgesloten met een synthese, waarbij de literatuur in een samenvattend schema is weergegeven. Dit schema vormt de basis voor de probleemstelling, die in Hoofdstuk 3 wordt behandeld. In Hoofdstuk 4 en 5 worden achtereenvolgens de methodiek en de onderzoeksresultaten behandeld. De thesis wordt afgesloten met een conclusie en discussie (Hoofdstuk 6), waarin onder andere de hoofdvraag wordt beantwoord en aanbevelingen worden gedaan. Alvorens verder te lezen is het goed om rekening te houden met twee aandachtspunten:

Het woord 'landschapsbeleving' wordt in de literatuur gebruikt voor twee verschillende dingen. Landschapsbeleving in de *brede zin* is het onderzoeksterrein waarbij de perceptie van het landschap door mensen centraal staat. In deze thesis staat een aspect van dat onderzoeksterrein centraal: *landschapswaardering*. Landschapsbeleving in de *smalle zin* is een proces van denken, willen en voelen (Coeterier, 2000) als (innerlijke) reactie op de omgeving. *Landschapswaardering* komt hieruit voort. Dit zal verder worden toegelicht in paragraaf 2.1. Wanneer in deze thesis het woord (landschaps)beleving wordt gebruikt, wordt, tenzij anders vermeld, landschapsbeleving in smalle zin bedoeld.

Ook de beleving (in smalle zin) en de waardering van het landschap zijn twee zaken die sterk met elkaar verweven zijn. In de eerste paragraaf van het theoretisch kader wordt verder ingegaan op het verschil tussen de twee. In dit onderzoek wordt ernaar gestreefd om de *waardering* van het landschap te beschrijven en verklaren. Omdat waardering echter direct voorkomt uit beleving, zal de beleving van het landschap aan bod komen in zowel het theoretisch kader als in de beantwoording van de onderzoeksvragen.

2. Literatuurverkenning

Om dit onderzoek naar landschapswaardering door hondenbezitters in te kaderen is een verkenning gedaan van de relevante literatuur over het onderwerp. Over het specifieke onderwerp is vrijwel niets geschreven in het wetenschappelijk domein, maar 'landschap' en de beleving daarvan zijn onderzoeksvelden die de afgelopen jaren steeds meer aandacht hebben gekregen. Een inkadering van de concepten landschapsbeleving en -waardering wordt gegeven in paragraaf 2.1. In paragraaf 2.2 wordt weergegeven wat er al bekend is over de specifieke beleving en waardering van het natuurlijk landschap tijdens het wandelen. In de laatste paragraaf wordt de literatuur behandeld die aanwijzingen geeft over de manier waarop hondenbezitters het landschap beleven en waarderen.

2.1 De waardering en beleving van het landschap

2.1.1 Onderzoek naar landschap

Landschapsbeleving als onderzoeksgebied is sterk verworven met wetenschappelijke ideeën over landschap in het algemeen. Om landschapsbeleving als onderzoeksveld te kunnen begrijpen is het daarom relevant om te weten hoe 'landschap' in de literatuur wordt gedefinieerd. In deze subparagraaf worden enkele benaderingen besproken.

Net als 'landschapsbeleving' kent het begrip 'landschap' geen eenduidige definitie. Landschap is in de loop der tijd op veel verschillende manieren benaderd in het wetenschappelijk veld. Wat echter steeds centraal staat is de relatie tussen cultuur en natuur en de relatie tussen subject (waarnemer) en object (dat wat wordt waargenomen). In zijn werk *The Morphology of Landscape* definieert invloedrijk geograaf Carl Sauer (1925) landschap als het product van de interactie tussen de menselijke cultuur en de natuurlijke omgeving (Gregory, Johnston, Pratt, Watts & Whatmore, 2009). In de daaropvolgende decennia was onderzoek in de culturele geografie dan ook sterk gericht op de manier waarop culturele landschappen in het verleden zijn gevormd. De aandacht ging vooral uit naar rurale gebieden, met landschapselementen die als bewijs dienden bij onderzoek naar de historische gelaagdheid van het landschap, zoals oude boerderijen, kerken en heggen (Wylie, 2007). Vanaf de jaren vijftig zorgde J.B. Jackson voor een verschuiving in de ideeën over landschap. In plaats van zich te richten op ontwikkelingen en landschapselementen van het verleden, schreef Jackson juist over de moderne inrichting van de alledaagse wereld. Hij stelde het landschap waarin de mens nu leeft centraal: een landschap waar beton, snelwegen en reclameborden bij horen (Wylie, 2007).

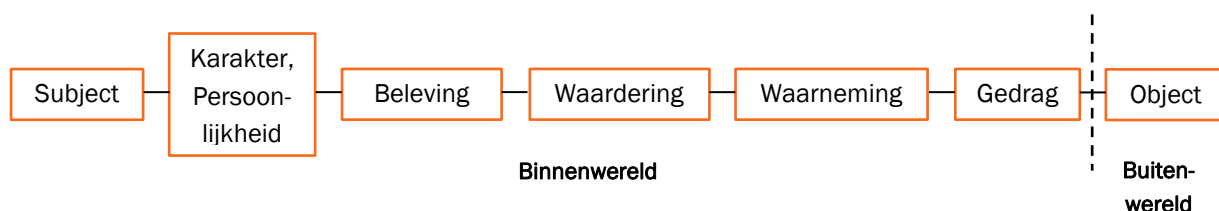
Gedurende de zogenoemde *cultural turn* van de geografie in de jaren tachtig en negentig wordt landschap echter steeds minder gezien als iets dat in de externe werkelijkheid bestaat en waargenomen kan worden (*something seen*) en steeds meer als een zienswijze (*a way of seeing*) (Gregory et al, 2009; Wylie, 2007). De belangrijkste gedachte achter deze stroming is dat landschap een 'bril' is waardoor de mens naar de werkelijkheid kijkt. Deze bril is een persoonlijk referentiekader dat wordt gevormd door onder andere de culturele achtergrond van een persoon en zijn of haar ervaringen. Dit referentiekader bepaalt welke betekenissen een mens geeft aan hetgene dat hij of zij heeft waargenomen. Deze gedachte heeft belangrijke implicaties voor landschapsbeleving. Het betekent ten eerste dat verschillende personen eenzelfde werkelijkheid op verschillende manieren kunnen waarnemen en ten tweede dat zij verschillende betekenissen kunnen verbinden aan eenzelfde waarneming (Wylie, 2007).

De meest recente werken op het gebied van landschap sluiten echter aan bij de zogenoemde fenomenologische stroming (Gregory et al., 2009). Deze stroming biedt een tegenwicht aan de benadering van landschap als *way of seeing*, waarin de mens wordt weggezet als een toeschouwer die van een afstandje naar de fysieke omgeving kijkt en er niet actief mee interacteert. Ingold (2000) stelt dat landschap zo wordt gereduceerd tot een abstract en lichaamloos geheel (*a disembodied realm*) van discoursen en betekenissen. De nieuwe stroming landschapsonderzoekers legt juist de nadruk op de belichaamde activiteiten van de mens in het landschap. Landschap wordt hierbij gedefinieerd als ‘*a processual, material and perceptual engagement of body and world (...)*’ (Gregory et al., 2009, p. 410). De nadruk ligt dus op de relatie tussen het fysieke lichaam en de materiële wereld en de perceptie hiervan. *Processual* geeft aan dat die relatie (en dus ook het landschap) voortdurend in verandering is: landschap daarom eerder een proces dan een object (Crouch, 2013). In onderzoek naar landschapsbeleving gaat de aandacht dus steeds meer uit naar de beleving van de mens die het landschap niet van een afstandje bekijkt, maar er actief in leeft, woont en beweegt (Cresswell, 2003; Gregory et al., 2009; Ingold, 2000; Wylie, 2007).

Dit afstudeeronderzoek sluit sterk aan op de laatstgenoemde stroming. Het richt zich op de manier waarop mensen door het landschap bewegen tijdens het uitlaten van de hond, als *embodied practice*, hoe zij dit landschap beleven en waarderen. In deze paragraaf wordt verder ingegaan op aspecten van landschapswaardering en factoren die hierbij een rol kunnen spelen. In paragraaf 2.2 wordt verder ingegaan op de rol van de fysieke activiteit ‘wandelen’ in de beleving van het landschap.

2.1.2 Van landschap naar waardering

Dit onderzoek is gericht op de *waardering* van het landschap. De waardering van het landschap is onderdeel van de beleving van het landschap (in brede zin). Hoewel ook voor dit begrip geen eenduidige definitie bestaat, stelt Jacobs (2006) dat landschapsbeleving het resultaat is van de betekenis die mensen aan plaatsen geven. Dit kunnen allerlei soorten plaatsen zijn. In deze thesis staan natuurgebieden centraal, maar landschapsbeleving kan ook gaan om de beleving van een stad, woonwijk of winkelcentrum (Coeterier, 2000). Het begrip ‘beleving’ wordt gekenmerkt door drie eigenschappen: ten eerste onmiddellijkheid, omdat een beleving steeds in het nu plaatsvindt. Ten tweede duurzaamheid, omdat een beleving niet iets vluchtigs is, maar iets dat de mens blijft. Ten derde is beleven iets dat met alle zintuigen gebeurt, iets dat niet alleen rationeel te verklaren is maar waarbij ‘voelen’ een belangrijke rol speelt (Coeterier, 2000). Hiermee bevindt onderzoek naar landschapsbeleving zich sterk op het gebied van de *mindscape* zoals Jacobs (2006) die omschrijft: terwijl de *matterscape* de fysieke kenmerken van het landschap betreft, gaat de *mindscape* over de innerlijke realiteit van het landschap, dat wil zeggen, de gevoelens en associaties die mensen bij een landschap hebben.

Figuur 2.1 De relatie tussen de subjectieve en de objectieve wereld (Coeterier, 2000)

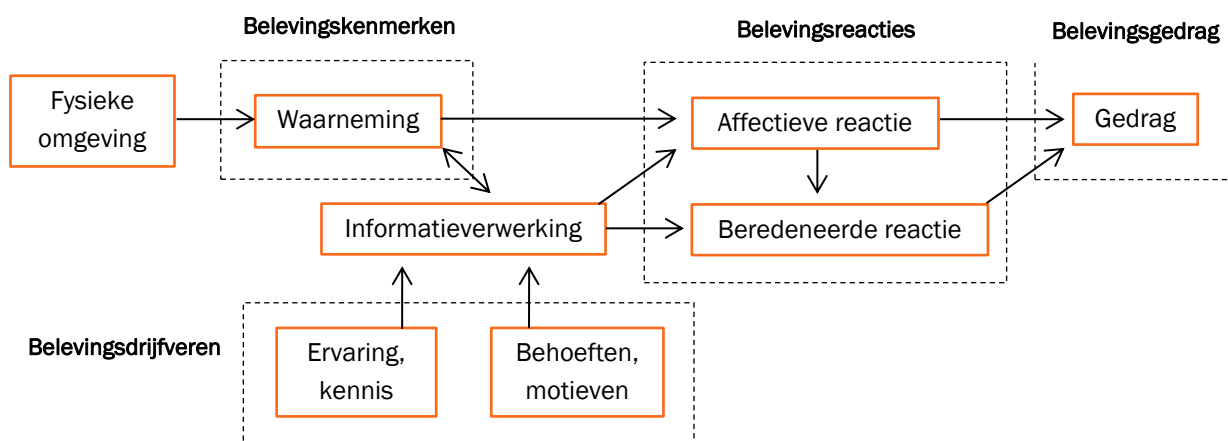
“De verhouding tussen binnenwereld en buitenwereld culmineert in de beleving.”, stelt Coeterier (2000, p. 14). Figuur 2.1 is een schematische weergave van hoe de mens en haar omgeving zich tot elkaar verhouden. Alleen het object, namelijk de fysieke omgeving, bevindt zich in de externe realiteit. Alle andere concepten, zoals waarneming, waardering en beleving, bevinden zich in de innerlijke

realiteit. Hoe verder men naar links men op het continuüm komt, hoe groter de mate van verinnerlijking. Alle componenten uit het schema van Coeterier (2000) beïnvloeden elkaar wederzijds. Zo kan het karakter van een individu bepalend zijn voor hoe hij of zij zich in een omgeving gedraagt, maar kunnen ook de kenmerken van de omgeving het gedrag sturen (in een stadion gelden andere gedragsnormen dan in een kerk).

Gedrag staat het dichtst bij de werkelijkheid (Coeterier, 2000): een wandelaar in het bos komt bijvoorbeeld letterlijk in aanraking met grond, een boomstam waar hij overheen klimt, de wind in zijn gezicht. Het lichaam van de wandelaar is op dat moment in interactie met de fysieke omgeving. Belangrijke aspecten van gedrag zijn niet alleen het type activiteit, zoals wandelen, picknicken of fietsen, maar ook gedragingen zoals kijken, stilstaan en de keuze voor een bepaalde route. In paragraaf 2.2 wordt dieper ingegaan op de relatie tussen gedrag en beleving bij hondenbezitters. Tijdens een wandeling door het bos (gedrag) neemt de wandelaar zijn omgeving waar. Waarneming bestaat uit twee onderdelen (Coeterier, 2000): ten eerste, het registreren van prikkels uit de omgeving door middel van onze zintuigen (gewaarwording) en ten tweede het interpreteren daarvan (zie ook Figuur 2.2; Van den Berg, 2005). Zodra een persoon informatie uit de omgeving heeft opgevangen en geïnterpreteerd, zal hij of zij de omgeving vervolgens beleven en waarderen (Coeterier, 2000; Van den Berg, 2005).

In de praktijk worden de termen landschapsbeleving en -waardering regelmatig door elkaar heen gebruikt, maar theoretisch gezien is er een onderscheid (Coeterier, 2000). De waardering van het landschap is het geven van een positief, negatief of neutraal oordeel (Coeterier, 2000; Van den Berg, 2005). Beleving is daarentegen een diep innerlijk proces dat aan de waardering ten grondslag ligt en dat plaatsvindt door middel van de drie psychische functies van de mens: het affectief vermogen (voelen), het conatief vermogen (willen) en het cognitief vermogen (denken). Deze processen gebeuren vaak onbewust en zijn lastig te meten. Processen zoals 'voelen' kunnen namelijk alleen gemeten worden aan de hand van gevoelsmatige reacties, zoals lichaamstemperatuur en hartslag, stelt Coeterier (2000).

Figuur 2.1 geeft een goed overzicht van de theoretische verhouding tussen de menselijke geest en de fysieke omgeving. Het schema van Van den Berg (2005) lijkt echter beter bruikbaar om landschapsbeleving en -waardering te beschrijven en verklaren (Figuur 2.2). Het is niet gestructureerd aan de hand van de mate van verinnerlijking van verschillende constructen, maar op basis van de volgorde waarin psychische belevingsprocessen plaatsvinden en de relaties die tussen verschillende elementen of processen bestaan. Ook Van den Berg (2005) ziet beleving niet als iets dat concreet kan worden onderzocht. Belevingsreacties kunnen daarentegen wel worden onderzocht en landschapswaardering is hier onderdeel van.

Figuur 2.2 Landschapsbeleving in schema (Van den Berg, 2005)

Beleving in de smalle zin is volgens Van den Berg (2005) een abstract construct dat zich tussen de verwerking van het waargenomen en de belevingsreacties bevindt. Belevingsreacties kunnen worden onderverdeeld in affectieve en beredeneerde reacties (Van den Berg, 2005). De affectieve belevingsreactie is een directe reactie op een waarneming die kan worden uitgedrukt in een rapportcijfer, schoonheid, een emotie of een landschapsvoorkeur. Bij de beredeneerde reactie ligt de nadruk op de filterende werking van factoren zoals kennis, ervaringen en motieven. Deze factoren hebben invloed op de manier waarop informatie wordt verwerkt en worden ook wel belevingsdrijfveren genoemd. Voorbeelden van beredeneerde belevingsreacties zijn persoonlijke verhalen, gevoelens van verbondenheid en meningen. Zowel de affectieve belevingsreacties als de beredeneerde belevingsreacties zijn een indicatie van de beleving en waardering van het landschap (Van den Berg, 2005).

Figuur 2.1 en Figuur 2.2 laten zien dat de beleving van het landschap beïnvloed wordt door veel variabelen. Een variabele aan de objectkant van het schema van Coeterier (2000) is bijvoorbeeld het landschapstype of de fysieke inrichting van de omgeving: verschillende omgevingen worden op verschillende manieren beleefd. Wanneer het onderzoek zich richt op een variabele aan de subjectkant, wordt bijvoorbeeld vergeleken hoe mensen met verschillende persoonlijkheidstypen of culturele achtergronden hetzelfde landschap beleven. In deze thesis wordt gedifferentieerd op basis van gedrag, doordat een groep gebruikers van het landschap centraal staat die een bepaalde activiteit uitvoert: het uitlaten van de hond. Om zoveel mogelijk te weten te komen over de manier waarop mensen het landschap beleven tijdens het uitlaten van de hond, wordt in deze thesis rekening gehouden met belevingskenmerken, -drijfveren, -reacties en -gedrag die horen bij deze activiteit.

In de volgende subparagraaf wordt ingegaan op dat wat er bekend is over de beleving en waardering van (natuur)landschappen. Ook komen de belevingsdrijfveren aan bod. In paragraaf 2.2 en 2.3 wordt verder ingegaan op landschapsbeleving door een specifieke (gedrags)doelgroep, namelijk achtereenvolgens wandelaars in het algemeen en hondenbezitters. Hierbij wordt de rol van gedrag en de totstandkoming van locatie- en routekeuze verder belicht.

2.1.3 De waardering van landschapskenmerken en ervaringen

In onderzoek op het gebied van landschapsbeleving wordt dus vaak een differentiatie gemaakt naar ofwel bepaalde groepen mensen met persoonlijkheids- of gedragskenmerken, ofwel bepaalde typen landschap en inrichting. Om vervolgens te onderzoeken hoe bepaalde mensen een landschap waarderen, kan onderscheid worden gemaakt tussen twee aspecten van het landschap: de waardering van landschapskenmerken enerzijds en de waardering van ervaringen die recreanten in een natuurgebied hebben anderzijds (Buijs en De Vries, 2005). Deze ervaringen hangen direct samen met de mogelijke recreatiemotieven (één van de belevingsdrijfveren), die in paragraaf 2.1.4 worden besproken. Buijs en De Vries (2005) zien tot slot 'binding' met het landschap als een derde onderdeel van landschapsbeleving. In deze thesis wordt binding niet behandeld als een apart onderdeel van beleving, maar enerzijds als onderdeel van de ervaringen in een natuurgebied (gevoelens van verbondenheid, geborgenheid en herkenning) en anderzijds als factor die gedrag en informatieverwerking beïnvloedt (een cognitieve belevingsdrijfveer). Om deze reden komt binding, of *place attachment*, pas in de volgende paragraaf als aparte factor aan bod.

Waardering van landschapskenmerken

De innerlijke realiteit en de (externe) omgeving ontmoeten elkaar in de waarneming (Coeterier, 2000). Op grond van deze waarneming enerzijds en het persoonlijk referentiekader anderzijds, kent een individu een waardering toe aan die omgeving. De waardering maakt van een waargenomen

eigenschap van de omgeving een kwaliteit. Waardering kan plaatsvinden op basis van waarnemingen met alle zintuigen: zicht, gehoor, tast, reuk en smaak. Over het algemeen spelen visuele aspecten de belangrijkste rol bij de waardering van een omgeving, tenzij de prikkels die de andere zintuigen waarnemen erg sterk zijn (Coeterier, 2000). Waarom waarderen we de ene omgeving als positief en de andere omgeving als negatief? De omgevingspsychologie biedt enkele theorieën over de achtergrond van landschapsvoorkeuren.

De *prospect-refuge theory* van Appleton (1975) geeft bijvoorbeeld een indicatie van de manier waarop mensen bepaalde landschappen over het algemeen waarderen. Volgens deze theorie wordt onze landschapsbeleving gestuurd door een evolutionair gevormde behoefte aan een landschap met strategische kenmerken: de voorkeur gaat uit naar een omgeving met enerzijds voldoende overzicht en anderzijds voldoende mogelijkheden om zich te verbergen of te kunnen ontsnappen. Dit betekent dat halfopen, savanne-achtige of parkachtige landschappen over het algemeen positief worden gewaardeerd (Van den Berg, 2004). Gesloten landschappen waar weinig overzicht is, of een open veld waar te weinig mogelijkheden voor dekking zijn, worden negatiever gewaardeerd.

De theorie van Kaplan en Wendt (1972) sluit deels op deze twee theorieën aan. Ook zij stellen dat landschapsbeleving in de kern evolutionair is gevormd, zodat de landschappen die een bepaald voordeel voor overleving bieden ten opzichte van andere landschappen, hoger worden gewaardeerd. Volgens Kaplan en Wendt is de waardering van landschappen afhankelijk van de mate waarin ze scoren op vier landschapskwaliteiten: *identifiability* en *coherence*, *mystery* en *complexity*. De eerste twee kwaliteiten bepalen samen de leesbaarheid van het landschap, ofwel de mate waarin de mens gemakkelijk informatie kan ontlenen aan een landschap. Deze landschapskwaliteit komt deels overeen met de *prospect*-kwaliteit van Appleton (1975). Voor onze voorouders was het essentieel voor de overleving om snel hoogte te kunnen krijgen van een situatie. Een hoge *identifiability* en *coherence* zorgen ervoor dat de mens gemakkelijk betekenis kan geven aan het landschap dat hij of zij waarneemt en zorgen op die manier voor een positieve waardering.

De andere twee indicatoren hebben betrekking op de informatie die wordt *verwacht* op basis van de eerste waarneming: *mystery* en *complexity*. Zoals Kaplan en Wendt (1972) redeneren, waren onze voorouders lange tijd afhankelijk van informatie om te overleven, waardoor landschappen die de verwachting bieden dat er meer informatie te ontdekken valt, interessanter worden gevonden en hoog worden gewaardeerd. Een pad met een bocht erin scoort bijvoorbeeld hoog op mysterie: een dergelijk landschap nodigt uit om verder te lopen, en dus meer informatie te verkrijgen door van perspectief te veranderen. Een complex landschap biedt een veelheid aan prikkels en nodigt uit om langer de tijd te nemen die prikkels in zich op te nemen. Een te grote complexiteit kan echter weer afbreuk doen aan de aantrekkelijkheid van het landschap. Bovendien is er een spanningsveld te onderscheiden tussen de kwaliteiten *identifiability* en *coherence* enerzijds en *mystery* en *complexity* anderzijds. Te veel complexiteit kan afdoen aan de leesbaarheid van het landschap. Anderzijds kan een eentonig en open landschap een grote leesbaarheid hebben, maar laag gewaardeerd worden vanwege haar lage complexiteit en mysterie. Voor een positieve waardering van het landschap moeten de verschillende kwaliteiten in balans zijn (Kaplan & Wendt, 1972).

Naast leesbaarheid en 'belofte op informatie' onderscheiden Kaplan en Wendt (1972) nog een derde categorie landschapskwaliteiten, die zij de primaire landschapskwaliteiten noemen. Deze categorie bestaat uit een verzameling van patronen en elementen die vanuit evolutionair oogpunt van belang zijn, zoals bladergewas en watertjes. Op basis van hun onderzoek kunnen Kaplan en Wendt de oorsprong van deze gepercipieerde kwaliteiten echter nog niet goed duiden.

De theorieën van Appleton (1975) en Kaplan en Wendt (1972) beschrijven de tamelijk primaire reacties van de mens op het landschap, waarbij landschapsvoorkeuren gebaseerd zijn op de bijbehorende overlevingskansen. De veiligheid van een landschap zal nog steeds een belangrijke rol

spelen in de beleving en waardering ervan. Wanneer existentiële behoeften zoals 'veiligheid' echter min of meer zijn vervuld, ontstaat er ruimte voor andere behoeften, zoals behoefte aan een mooie omgeving, sociale interactie of persoonlijke ontwikkeling (Alfonzo, 2005). De mens zal het landschap daarom ook gaan staven aan de mate waarin zij tegemoet komt aan bijvoorbeeld de behoefte aan gezelligheid, 'één zijn met de natuur' of de behoefte om de eigen hobby's uit te voeren (Daniel, 2000). Bovendien kan naast de individuele behoeften, ook de gepercipieerde intrinsieke waarde van de natuur een rol spelen in de waardering van een landschap, bijvoorbeeld als drager van ecologische waarden (Daniel, 2000). Coeterier (2000) is naar aanleiding van jarenlang onderzoek naar de landschapsbeleving in Nederland dan ook op een meer uitgebreide lijst van landschapskwaliteiten uitgekomen (Kader 2.1).

Kader 2.1 Typering van landschapskwaliteiten (Coeterier, 2000, p. 43)

- Eenheid. De structurele kant van het landschap als systeem. Het landschap als geheel, zijn eigenheid en duidelijkheid in karakter en begrenzing. Hoe meer eenheid wordt ervaren, hoe positiever het landschap wordt gewaardeerd.
- Gebruik en gebruiksmogelijkheden. De functionele kant van het landschap als systeem. Wat doet het, wat kan het, hoe werkt het en waarvoor dient het? Hoe beter de mogelijkheden voor persoonlijk gebruik, hoe positiever het landschap wordt gewaardeerd. Een te grote gebruiksiintensiteit kan echter voor een negatieve waardering zorgen.
- Bodemgesteldheid en waterhuishouding. De abiotische component van het landschap. De fysieke gesteldheid en vooral de vraag of het er nat of droog is. Voor deze kwaliteit geldt geen optimum. De waardering van de kwaliteit is afhankelijk van het type landschap.
- Natuurlijkheid. Dit is onder andere de biotische component. In de beleving verwijst dit ook naar de organische samenhang van het systeem, de (natuurlijke) manier waarop het is gegroeid. Hoe natuurlijker de omgeving wordt gevonden, hoe hoger die wordt gewaardeerd.
- Ruimtelijkheid. Het ruimtelijke patroon of de ruimtelijke organisatie. Dit wordt bijvoorbeeld bepaald door de grootte van een open ruimte en de hoogte van de bomen die die ruimte begrenzen. Voor deze kwaliteit geldt geen belevingsoptimum: de beleving van deze kwaliteit is afhankelijk van het type landschap.
- De ontwikkeling in de tijd. Leeftijd en verandering. Historisch karakter is een continue tijdsbeleving en de invloed van het seizoen is een cyclische tijdsbeleving. Hoe groter het historisch karakter, hoe positiever het landschap wordt gewaardeerd.
- De uiterlijke verschijningsvorm. Het geheel van zintuiglijke indrukken, zoals kleuren, geuren, geluiden, licht en schaduw, wind en temperatuur, de manier waarop bepaalde elementen aanvoelen. Hoe meer passende zintuiglijke waarnemingen, hoe positiever de omgeving wordt gewaardeerd. Niet-passende waarnemingen zorgen voor een meer negatieve waardering.
- Beheer. Deze kwaliteit uit zich in onderhoud en verzorging, maar ook in voorschriften en regels en toezicht op de uitvoering daarvan. Beheer moet niet te weinig aanwezig zijn (dit betekent verloedering), maar ook niet te veel (dit betekent dat het gevoel van vrijheid en spontaniteit wordt ontnomen). De gewenste mate van beheer verschilt per landschap: zo is in een ouderwets agrarisch landschap meer ruimte voor rommeligheid en natuurlijkheid, terwijl een modern ontginningslandschap meer onderhoud en verzorging nodig heeft.

Uit de reeks onderzoeken door Coeterier (2000) blijkt dat 'eenheid' de belangrijkste landschapskwaliteit is. Dit komt overeen met de kwaliteit 'leesbaarheid' van Kaplan en Wendt (1972). Een landschap scoort hoog op eenheid wanneer die elementen aanwezig zijn die bij het grotere geheel worden verwacht en wanneer er weinig storende elementen zijn die niet bij het grotere geheel passen. Soms passen elementen niet wat betreft hun functie, zoals een tankstation in een natuurgebied. Ze kunnen echter ook afwijken wat betreft vorm of beeld, zoals een groot metalen hek in een

natuurgebied, in plaats van een houten hek (Coeterier, 2000). Coeterier stelt dat met name in natuurgebieden niet-passende elementen al snel als storend worden ervaren, ten opzichte van in andere landschapstypen.

De op-een-na-belangrijkste landschapskwaliteit is 'gebruik en gebruiksmogelijkheden'. "Gebruik is de kracht die het landschap zijn vorm en zijn dynamiek geeft," (Coeterier, 2000, p. 48). Hoe de gebruiksmogelijkheden van een landschap worden gewaardeerd, is sterk afhankelijk van het belang van de gebruiker (Coeterier, 2000). Zo heeft een persoon in een scootmobiel belang bij verharde paden, terwijl een wandelaar in een natuurlijke omgeving de voorkeur geeft aan een natuurlijk ogend zandpad. Een ander aspect van deze landschapskwaliteit is de gebruiksfrequentie van het landschap. Een te hoge gebruiksfrequentie kan leiden tot een negatieve waardering, doordat dit een verstoring van de rust teweeg brengt (Coeterier, 2000). Dit zal met name gelden voor natuurgebieden. Anderzijds kan ook een te lage gebruiksfrequentie negatief gewaardeerd worden, doordat dit een onveilig gevoel kan geven of (met name in bossen) voor angst om te verdwalen kan zorgen. De gebruiksfrequentie is sneller te hoog dan te laag. De optimale gepercipieerde gebruiksfrequentie van een landschap verschilt echter per persoon.

Uit de onderzoeken van Coeterier blijkt dat 'eenheid' en 'gebruik' vrijwel altijd de belangrijkste kwaliteiten zijn aan de hand waarvan een landschap wordt gewaardeerd. In natuurgebieden speelt de kwaliteit 'natuurlijkheid' bovendien een zeer grote rol. De mate waarin de overige kwaliteiten belangrijk zijn, zoals bodemgesteldheid, ruimtelijkheid, en beheer is afhankelijk van het type landschap. In de beleving zijn de verschillende kwaliteiten soms lastig van elkaar te scheiden. Mensen zien het landschap namelijk als een samenhangend geheel, waarbij verschillende kwaliteiten met elkaar verweven zijn (Coeterier, 2000). Zo valt te verwachten dat de passende elementen in een natuurgebied vaak natuurlijk zijn, waardoor de kwaliteit 'eenheid' in natuurgebieden sterk zal overlappen met de kwaliteit 'natuurlijkheid'. Bovendien zal een droge ten opzichte van een drassige grond (waterhuishouding) vaak worden gewaardeerd omdat hier makkelijker op gewandeld kan worden (gebruiksmogelijkheden).

Ervaringen

Waardering van de fysieke omgeving is dus een onderdeel van landschapsbeleving in ruime zin, waarbij een positieve of negatieve waarde wordt toegekend aan een landschap op basis van de waargenomen landschapskenmerken. Het daadwerkelijke beleven of ervaren is iets dat op een hoger niveau van verinnerlijking gebeurt (Coeterier, 2000). Buijs en De Vries (2005) verwijzen met het begrip 'ervaringen' naar de inhoud van de beleving, die zij aanduiden met elf ervaringen die mensen het vaakst hebben in de Nederlandse natuur. In willekeurige volgorde onderscheiden zij:

- Fascinatie
- Rust en stilte
- Schoonheid
- Vrijheid
- Ontmoetingsruimte
- Spektakel
- Genieten van de natuur
- Spirituele of religieuze ervaringen
- Herkenning of geborgenheid
- Spanning

In veel onderzoeken op het gebied van natuurbeleving, zoals dat van Luttik, Veeneklaas, Buijs en Klijn (1999) wordt echter niet zozeer gefocust op daadwerkelijke 'ervaringen', maar op behoeften aan ervaringen. Dit geldt ook voor het onderzoek waar bovenstaande lijst met ervaringen op is gebaseerd en het verklaart waarom er alleen positieve ervaringen in de lijst zijn opgenomen. Ervaringen worden hoofdzakelijk gezien als een manier om deze behoeften te bevredigen (Chettri et al., 2004) en vormen

zo het immaterieel consumptiegoed dat de natuur te bieden heeft (Luttik et al., 1999). Het landschap wordt positiever gewaardeerd naarmate het beter de ervaring biedt waar de recreant behoefte aan heeft (Manfredo, Driver & Brown, 1983). De lijst van Buijs en De Vries bevat die behoeften die vaak voorkomen in Nederland, maar daarnaast zijn er vele andere ervaringen en behoeften mogelijk.

Verschillende soorten ervaringen blijken karakteriserend te zijn voor verschillende landschapstypen (Coeterier, 2000). 'Vrijheid' is bijvoorbeeld een typische beleving van een strandlandschap, terwijl een bosbeleving wordt gekenmerkt door de ervaring 'verrassing'. In een bos met kronkelende paden kun je bijvoorbeeld niet zien wat er om de hoek is. Bovendien kun je onverwachts dieren, vruchten, paddenstoelen, bijzondere planten en open plekken tegenkomen. Een andere ervaring die kenmerkend is voor het bos, is rust (Coeterier, 2000).

Er is echter relatief weinig bekend over de daadwerkelijke ervaringen die wandelaars en andere recreanten hebben in natuurgebieden. Een mogelijke verklaring is dat ervaringen lastig te onderzoeken zijn, zoals al eerder genoemd, doordat 'voelen' iets is wat vaak onbewust gebeurt en lastig te meten is (Coeterier, 2000). Daarentegen is er juist veel onderzoek gedaan naar recreatiebehoeften en -motieven. Dergelijke onderzoeken bieden toch informatie over de beleving in natuurgebieden, doordat ze licht schijnen op de ervaringen die recreanten in de natuur zoeken, de ervaringen die zij belangrijk vinden en de uiteindelijke tevredenheid over een bezoek aan een natuurgebied. Onder het volgende kopje 'Recreatiemotieven' in de paragraaf 2.1.5 wordt uitgebreider op dit onderwerp ingegaan.

2.1.4 Belevingsdrijfveren

Waarneming bestaat uit twee onderdelen: ten eerste, het registreren van prikkels uit de omgeving door middel van onze zintuigen (gewaarwording) en ten tweede het interpreteren daarvan (Coeterier, 2000; Van den Berg, 2005). De prikkels worden door de hersenen georganiseerd op basis van de patronen die de hersenen al eerder hebben opgeslagen. Bestaande behoeften, ideeën, meningen en eerdere ervaringen die in ons geheugen zijn vastgelegd, zijn dus leidend voor de verwerking van informatie en hebben een belangrijke invloed op beleving en waardering van het landschap (Coeterier, 2000; Van den Berg, 2005). Deze factoren worden de belevingsdrijfveren genoemd. In de volgende alinea's worden achtereenvolgens motivationele belevingsdrijfveren (behoeften) en twee cognitieve belevingsdrijfveren (plaatsbinding en natuurbeelden) behandeld.

Motivationale drijfveren

Behoeften, verlangens, motieven en wensen zijn allen verschijningsvormen van het 'willen'. Voor beheerders van natuurgebieden die zich bezighouden met de kwaliteit van een gebied voor haar gebruikers, is het daarom erg belangrijk om goed inzicht te hebben in de behoeften waarmee recreanten naar het gebied komen.

Ten eerste hebben deze motivationele drijfveren namelijk de meest directe relatie met het gedrag (Coeterier, 2000). Ze sturen onze keuze om een bepaalde activiteit te ondernemen, hier een bepaald landschap voor te gebruiken en een bepaalde route door het landschap te kiezen. Door deze keuzes te maken zijn mensen altijd op zoek naar een bepaalde psychologische uitkomst, of ervaring (Manfredo, Driver & Brown, 1983). Zonder dergelijke motieven is gedrag zinloos (Coeterier, 2000). Ten tweede zijn motivationele drijfveren bepalend voor de waardering van natuurgebieden. De tevredenheid van de recreant over een (natuur)gebied is namelijk afhankelijk van de mate waarin het gebied tegemoetkomt aan zijn of haar behoeften waarmee hij of zij naar het gebied kwam (Driver and Brown 1975; Jacob & Schreyer, 1980; Dillard & Bates, 2011). Voldoet een landschap niet aan die behoeften, dan zal de recreant zich er niet thuis voelen. De waardering van een specifieke omgeving is

volgens deze benadering afhankelijk van drie dingen (Manfredo, Driver en Brown, 1983; Coeterier, 2000):

- Aan welke behoeften moet een omgeving voldoen?
- Aan welke voorwaarden moet de omgeving voldoen voor de vervulling van die behoeften?
- Hoe zijn de omstandigheden ingevuld in een concrete omgeving?

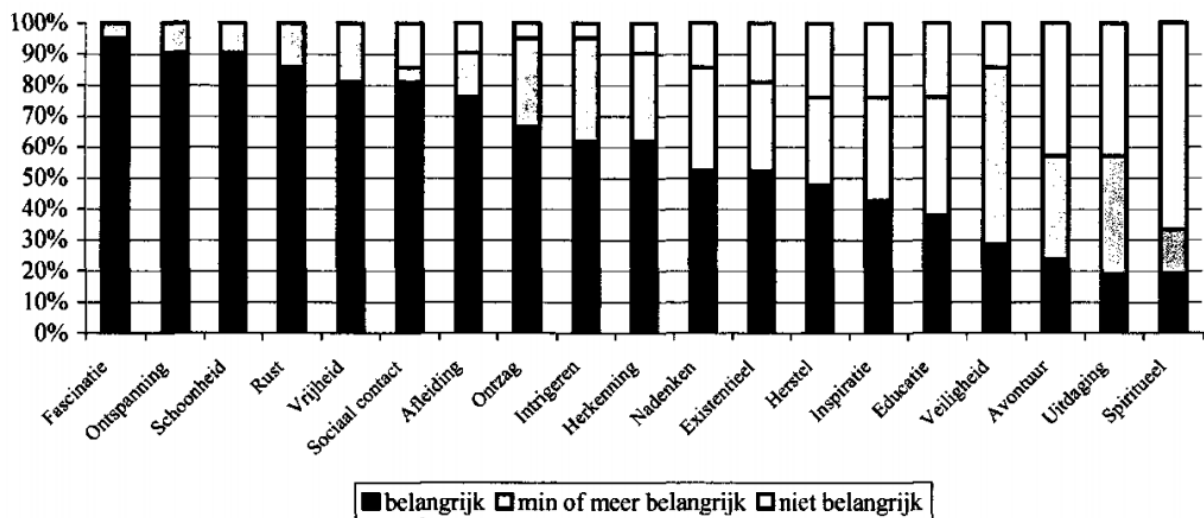
Onderzoek naar deze behoeften wordt vaak beperkt tot het onderzoeken van recreatiemotieven (Manfredo, Driver & Brown, 1983; Jacob en Schreyer, 1980; Schreyer & Driver, 1989; Luttik et al., 1999; Goossen & De Boer, 2007). Hierbij worden de redenen onderzocht die mensen hebben om een bepaalde recreatieve activiteit te ondernemen. De ervaringen of psychologische uitkomsten waarnaar mensen op zoek zijn in het natuurgebied, worden gebundeld tot motieven. Iso-Ahola (1982) hanteert de meest eenvoudige indeling naar recreatiemotieven: het motief *escape from routine life* enerzijds en het motief *seeking psychological rewards* anderzijds. Zowel pushmotieven als pullmotieven kunnen dus aanzetten tot recreatie (Iso-Ahola, 1982; Coeterier, 2000). Een pushmotief is bijvoorbeeld de stress die men thuis of op het werk ervaart, terwijl de schoonheid van de natuur als pullmotief kan fungeren. Vooral sterke motieven hebben een grote kans om zich op korte termijn in gedrag te vertalen (Coeterier, 2000). Driver (1983) brengt een veel grotere nuancering aan in recreatiemotieven dan Iso-Ahola (1982), met zijn lijst van in totaal 44 mogelijke recreatiemotieven. Dit worden ook wel de *recreation experience preference scales* genoemd en ze zijn bedoeld om beheerders van recreatiegebieden meer inzicht te geven in de behoeften van recreanten (Dillard & Bates, 2011). Om deze motieven in de praktijk te herkennen, zijn voor ieder motief enkele indicatoren vastgesteld. Door motieven met een grote correlatie samen te voegen, onderscheidt Driver uiteindelijk eenentwintig categorieën, de zogenoemde motiefdomeinen. Manfredo, Driver en Tarrent (1996) hebben de lijst verder teruggebracht naar elf motiefcategorieën, namelijk:

Tabel 2.1 Elf motiefdomeinen voor recreatie toegelicht (Manfredo, Driver & Tarrent, 1996)

Motiefdomein	Toelichting
<i>Achievement</i>	Zelfvertrouwen opdoen, presteren, sociale erkenning verwerven, vaardigheden en conditie verbeteren, uitdaging en spanning zoeken
<i>Autonomy</i>	Een gevoel van onafhankelijkheid en controle hebben (bijvoorbeeld over het eigen doen en laten)
<i>Similar people</i>	Optrekken met familie, vrienden of gelijkgestemden
<i>New people</i>	Mensen kijken of nieuwe mensen leren kennen
<i>Learning</i>	Leren over het gebied, natuur of cultuurhistorie, nieuwe ervaringen opdoen
<i>Enjoying nature</i>	Genieten van alle indrukken in de natuur
<i>Introspection</i>	Zelfreflectie, het opdoen van spirituele of religieuze ervaringen
<i>Social escape</i>	Ontsnappen aan routine, verantwoordelijkheden, persoonlijke gevoelens (zoals stress), ontsnappen aan de sociale omgeving (zoals familie)
<i>Physical escape</i>	Alleen zijn, rust ervaren, weg zijn van drukte en lawaai
<i>Teaching</i>	Als gids optreden, anderen vaardigheden en kennis bijbrengen
<i>Risk reduction</i>	Het zekere voor het onzekere nemen, weten wat je kan verwachten, in de buurt zijn van mensen die je, wanneer nodig, kunnen helpen

De lijst van Driver (1983) is bruikbaar om een grote diversiteit aan motieven te kunnen duiden. Maar welke motieven komen nu het vaakst voor? Luttik et al. (1999) hebben dit voor gebruikers van natuur in Nederland onderzocht, weliswaar met een andere indeling naar behoeften dan Driver (1983). Voor

het onderzoek werd respondenten voor een lijst met 19 mogelijke natuurexperiences gevraagd of zij de ervaring belangrijk, min of meer belangrijk en onbelangrijk vonden (Figuur 2.3). De experiences die door de meeste mensen belangrijk werden gevonden waren respectievelijk fascinatie, ontspanning, schoonheid, rust en vrijheid. De behoeften die door de minste mensen belangrijk werden gevonden waren respectievelijk spiritualiteit, uitdaging en avontuur.

Figuur 2.3 Belang van verschillende experiences in de Nederlandse natuur (Luttik et al., 1999)

Goossen en De Boer (2007) hebben zich meer recentelijk beziggehouden met de motieven van Nederlandse recreanten. Zij onderscheiden vijf doelgroepen op basis van de motieven die recreanten erop nahouden. Dit motief kan per bezoek aan een gebied verschillen. Het grootste aantal recreatieve bezoeken vindt plaats onder het motief 'ertussenuit' (34 procent van de bezoeken). Bezoekers met dit motief willen ontsnappen aan de alledaagse omgeving, routine of werkdruk, vergelijkbaar met de motieven *social* en *physical escape* van Driver. De op een na grootste motiefgroep is 'gezelligheid' (27 procent), waarbij men op zoek is naar sociale interactie met bekenden en onbekenden (*similar people* en *new people*). Daarna volgen volledig opgaan in de natuur (15 procent), interesse (14 procent) en uitdaging (9 procent). Mogelijk kunnen ook recreanten die de hond uitlaten ondergebracht worden in de besproken indelingen naar motieven. Het motief 'uitdaging' van Goossen en De Boer (2007) kan bijvoorbeeld van toepassing zijn bij een hondenbezitter die al joggend de hond uitlaat en het motief 'gezelligheid' kan gelden wanneer men met de hele familie én de hond gaat wandelen.

Over het algemeen hangt de *visitor experience* in een natuurgebied dus af van de mate van behoeftebevrediging. Toch betekent een ervaring die niet aansluit op de verwachting niet altijd een negatieve beleving (Chhetri, Arrowsmith & Jackson, 2004). Wanneer iemand veel tijd en energie heeft gestoken in het verkrijgen van een positieve ervaring, maar deze verwachting niet (volledig) uitkomt, zal diegene geneigd zijn om negatieve gevoelens te onderdrukken. Diegene zal experiences die niet overeen kwamen met de verwachtingen eerder negeren, waardoor hij of zij er uiteindelijk van overtuigd zijn dat het bezoek aan het gebied succesvol was (Chhetri, Arrowsmith & Jackson, 2004). Dit betekent dat de verwachtingen van een gebied niet alleen de keuze van een natuurgebied en route bepalen, maar ook de beleving van het landschap kunnen beïnvloeden.

De ervaring, of psychologische uitkomst waar recreanten naar op zoek zijn varieert tussen verschillende gebruikersgroepen (Jackson & Wong, 1982; Goossen & De Boer, 2007). Zo bleek uit een onderzoek in wintersportgebieden door Jackson en Wong (1982) dat langlaufers vaak rust en ongereptheid zoeken en weinig behoefte hebben aan andere mensen. Sneeuwscooterrijders zijn meer georiënteerd op het vervoersmiddel dat zij gebruiken dan op de natuur en zoeken het liefst de uitdaging op in het gezelschap van vrienden. Wanneer gebruikers met tegenstrijdige motieven op dezelfde plek recreëren, kan dat leiden tot conflict (Jacob & Schreyer, 1980). De rust van de langlaufer wordt verstoord door het lawaai van de sneeuwscooter en andersom kan de sneeuwscooterrijder geen optimale *kick* ervaren wanneer hij of zij steeds zijn of haar snelheid moet aanpassen voor langlaufers op de piste. De ene gebruiker hindert de andere gebruiker dan in het bereiken van de gewenste ervaringen en dit leidt tot een negatieve waardering van het bezoek aan het natuurgebied (Jacob & Schreyer, 1980).

Vaak is er bij conflicterende activiteiten sprake van een gevoelige en een verstorende groep. De gevoelige groep bestaat meestal uit langzamer bewegende recreanten, zoals wandelaars. De verstorende groep beweegt vaak met hogere snelheid, gebruikt vaak mechanische vervoersmiddelen, zoals quads of mountainbikes, en/of veroorzaakt lawaai (Confer, Thapa & Mendelsohn, 2005). Hondenbezitters in natuurgebieden kunnen zowel de gevoelige als de verstorende groep zijn. Ze kunnen de rust verstoren of een onveilig gevoel geven wanneer de hond plotseling voorbij rent of hard blaft. Bovendien kunnen ze de dieren in het natuurgebied opjagen waar natuurliefhebbers juist van willen genieten (Banks & Bryant, 2011). Andersom kunnen hondenbezitters last hebben van storende groepen die gevaarlijke situaties opleveren, zoals onoplettende mountainbikers. Een veelgebruikte oplossing voor recreatieconflicten is het toepassen van zonerings (Confer, Thapa & Mendelsohn, 2005): er worden dan bijvoorbeeld aparte wandelpaden, ruitpaden, mountainbikeroutes en hondenloopgebieden ingevoerd. Dit is echter niet altijd de oplossing: ook binnen een groep die dezelfde activiteit onderneemt, kan sprake zijn van conflicterende belangen (Confer, Thapa & Mendelsohn, 2005).

Cognitieve belevingsdrijfveren

Naast motivationele drijfveren kunnen ook cognitieve drijfveren een rol spelen in de beleving van een natuurgebied. Waar motivationele drijfveren sturend zijn voor landschapswaardering in de vorm van innerlijke behoeften, zijn cognitieve drijfveren sturend in de vorm van eerder opgedane informatie (Chhetri, Arrowsmith & Jackson, 2004; Gerrig & Zimbardo, 2002). Deze informatie kan worden verworven tijdens eerdere bezoeken aan natuurgebieden, of op geheel andere plekken en momenten. Bij iedere eerdere ervaring slaat de verworven en verwerkte informatie zich op in mentale representaties (Van den Berg, 2005; Chhetri, Arrowsmith & Jackson, 2004; Coeterier, 2000). Deze representaties hebben de vorm van herinneringen, kennis, ideeën en overtuigingen: de cognitieve drijfveren (Van den Berg, 2005). Cognitieve drijfveren hebben belangrijke invloed op de beleving via cognitieve processen zoals denken, herinneren en beoordelen (Gerrig & Zimbardo, 2002). Op deze manier kunnen zij ook sturend zijn voor landschapswaardering: zo kunnen positieve herinneringen aan een gebied de waardering van het gebied bij een volgend bezoek vergroten. Bovendien zou een positieve mening over wilde natuur een sterke waardering voor een weelderig begroeid landschap kunnen betekenen. Op basis van nieuwe ervaringen kunnen de mentale representaties van een recreant ook weer worden bijgesteld (Van den Berg, 2005). In deze paragraaf worden twee specifieke typen cognitieve drijfveren beschreven: *place attachment* en natuurbeelden.

De rol van place attachment

Place attachment wordt in de literatuur beschreven als de verbinding tussen mensen en hun omgeving, gebaseerd op affectieve, cognitieve en conatieve processen (Stedman, 2002; Hammitt, Backlund & Bixler, 2006; Low & Altman, 1992). Die verbinding ontwikkelt zich in de loop der tijd en is gekoppeld aan de ervaringen die gebruikers eerder in die omgeving hebben gehad (Low en Altman,

1992. Op dezelfde manier kunnen recreanten een band ontwikkelen met de gebieden waarin zij recreëren (Hammit, Backlund & Bixler, 2006). Met *place attachment* wordt daarom steeds meer rekening gehouden als factor die bepalend is voor de beleving van recreatie in buitengebieden, evenals in de keuze om in een bepaald gebied te recreëren (Budruk & Stanis, 2013). Het beoefenen van een activiteit op een bepaalde plaats kan leiden tot plaatsbinding, maar plaatsbinding motiveert andersom ook weer om die plaats vaker te bezoeken (Budruk & Stanis, 2013).

Place attachment bestaat uit drie onderdelen (Low & Altman, 1992; Kyle, Mowen & Tarrant, 2004): de affectieve, cognitieve component en conatieve component. Het affectieve gedeelte van plaatsbinding heeft te maken met de emotionele verbinding met een plaats, de gevoelens die een individu bij een plaats heeft. 'Vertrouwdheid' kan ook zo een gevoel zijn. De cognitieve component wordt gekenmerkt door het 'denken', door ideeën, overtuigingen en kennis die men over of van de plaats heeft. Budruk & Stanis (2013) beschrijven de affectieve en cognitieve component samen als plaatsidentiteit. Deze term verwijst naar de mate waarin en manier waarop individuen zich kunnen identificeren met een plaats. Deze mate is het hoogst bij mensen die de meeste ervaringen hebben op bepaalde plaatsen, zoals ouderen en frequente bezoekers (Kyle, Mowen & Tarrant, 2005). Anderzijds kan iemand zich ook met een plaats identificeren waar hij of zij nooit is geweest, doordat de plaats valt onder een specifiek landschapstype waar hij of zij zich wel mee verbonden voelt (Low & Altman, 1992; Buijs & De Vries, 2005). De conatieve component heeft tot slot te maken met gedrag en activiteiten die men op een plek onderneemt. Plaatsbinding kan worden gezien als een cognitieve belevingsdrijfveer, omdat eerdere ervaringen, herinneringen en kennis van die plaats leidend zijn voor het ervaren van binding (Van den Berg, 2005).

De conatieve component bestaat uit twee onderdelen: *place dependence* enerzijds en *social bonding* anderzijds. Place dependence is gekoppeld aan de hiervoor beschreven recreatiemotieven: hiermee wordt bedoeld hoe goed een plaats tegemoetkomt aan de doelen van haar gebruiker, vergeleken met andere plaatsen. Place dependence kan zich bijvoorbeeld ontwikkelen wanneer wandelen op plek A veel beter kan dan wandelen op plek B, of wanneer er geen ander wandelgebied in de buurt is dan plek A (Budruk & Stanis, 2013). Het gaat hierbij dus om de functionele betekenis die een plaats heeft, doordat die eigenschappen en omstandigheden heeft die bepaalde doelen en activiteiten mogelijk maken (Williams & Vaske, 2003). Het tweede onderdeel van conatieve plaatsbinding is *social bonding*. Sociale banden blijken erg belangrijk te zijn in de betekenis die mensen aan een plaats toekennen (Low & Altman, 1992; Kyle, Mowen & Tarrant, 2004). Wanneer betekenisvolle sociale relaties worden aangegaan en in stand gehouden in specifieke omgevingen, zal deze omgeving hierdoor ook betekenisvol worden als context voor sociale relaties, sociale activiteiten en gedeelde ervaringen (Kyle, Mowen & Tarrant, 2004).

Doordat het uitlaten van de hond een relatief frequente activiteit is, zullen hondenbezitters meer ervaringen hebben op specifieke of juist verschillende plaatsen, dan mensen die minder frequent wandelen. Naar verwachting speelt plaatsbinding daarom een duidelijke rol in de locatie- en routekeuze en de beleving van het landschap. Het is daarom interessant om in dit onderzoek rekening te houden met de affectieve, cognitieve en conatieve componenten van plaatsbinding. Het is daarbij vooral interessant om *place dependence* onder hondenbezitters uit te diepen. Ten eerste schijnt dit meer licht op de eisen die hondenuitlaters stellen aan de omgeving gerelateerd aan de activiteit 'de hond uitlaten'. Ten tweede schijnt het licht op de mate waarin de locatie- en routekeuze en beleving hiervan afhankelijk zijn. Tot slot is het interessant om te bekijken wat de rol is van sociale contacten in de binding met een specifieke plaats.

De rol van natuurbeelden

Naast plaatsbinding kunnen ook ethische opvattingen over de natuur een belangrijke verklarende factor zijn voor de beleving en waardering van het natuurlijk landschap (Buijs & De Vries, 2005). Deze benadering wordt de natuurbeelden-benadering genoemd. De belangrijkste vooronderstelling is dat verschillende mensen er verschillende cognitieve kaders op nahouden van betekenissen die zij aan de natuur geven (Jacobs, 2006; Keulartz, Swart & Van der Windt, 2008). Een natuurbeeld bestaat onder andere uit opvattingen van wat natuur is, van hoe mensen met de natuur moeten omgaan en van hoe de waarde ervan kan worden bepaald. Natuurbeelden structureren op die manier de waardering van het natuurlijk landschap (Buijs, 2000).

Er bestaan verschillende indelingen die de belangrijkste verschillen tussen natuurbeelden inzichtelijk maken. Zo onderscheidt het RMNO de natuurontwikkelingsvisie (het 'wilde natuurbeeld'), de klassieke natuurbeschermingsvisie (het 'arcadisch natuurbeeld') en de functionele natuurvisie (Keulartz, Swart & Van der Windt, 2008). Deze indeling is gebaseerd op de gewenste verhouding tussen menselijke en natuurlijke invloeden in het landschap. Mensen met een 'wild natuurbeeld' vinden bijvoorbeeld dat het menselijk ingrijpen zo klein mogelijk zou moeten zijn in natuurlijke landschappen. Daarentegen stellen aanhangers van het functionele natuurbeeld productie centraal: natuur zou alleen ontwikkeld en behouden moeten worden als zij de mens iets oplevert, zoals voedsel of recreatie. Landschap wordt door hen positief gewaardeerd wanneer het bijvoorbeeld als een ontmoetingsplek fungeert voor verschillende mensen. Individuen met een natuurbeeld dat hier tussenin zit hebben volgens RMNO een 'arcadisch natuurbeeld'. Mensen met dit natuurbeeld waarderen een natuurlijk landschap het meest positief wanneer cultuur en natuur daar harmonieus naast elkaar bestaan (Keulartz, Swart & Van der Windt, 2008). Volgens Buijs (2000) komt het arcadisch natuurbeeld onder Nederlanders het meest vaak voor.

In plaats van natuurbeelden heeft Zweers (1995) het over 'natuurgrondhoudingen'. Deze grondhoudingen omschrijven hoe de mens de positie van de natuur tegenover die van zichzelf ziet. Om dit te illustreren wordt een schaal gebruikt die loopt van een antropocentrische grondhouding, waarbij de behoeften van de mens voorop staan die de natuur kan vervullen, naar een 'ecocentrische grondhouding', waarbij de natuur bijvoorbeeld wordt gewaardeerd om haar (ecologische) waarde op zich (Zweers, 1995). Naar verwachting kunnen natuurbeelden ook een belangrijke verklaring bieden voor de manier waarop hondenbezitters het landschap waarderen. Het is bijvoorbeeld interessant om er rekening mee te houden of zij het landschap waarderen op basis van haar intrinsieke waarde, zoals de aanwezigheid van biodiversiteit, of juist op de mogelijkheden die het landschap henzelf en de hond biedt.

Samenvatting

- De beleving van een natuurgebied is afhankelijk van de kenmerken van het landschap, het gedrag, de waarneming en de persoonlijkheid van de mens, evenals de behoeften, verwachtingen, ervaringen en kennis die hij of zij heeft (Coeterier, 2000; Van den Berg, 2005; Chettri et al., 2004).
- De waardering van een landschap is vooral gebaseerd op het zintuig 'zicht', tenzij een ander zintuig op dat moment een zeer sterke prikkel registreert (Coeterier, 2000).
- De mens heeft een voorkeur voor half open, half gesloten landschappen (Appleton, 1975) met een arcadisch karakter (Buijs, 2000).
- De voorkeur gaat uit naar een landschap dat een afgebakende en herkenbare eenheid vormt (Kaplan & Wendt, 1972; Coeterier, 2000), met gebruiksmogelijkheden die

aansluiten op de eigen behoeften. De gebruikintensiteit moet niet te hoog en of te laag zijn (Coeterier, 2000).

- De beleving van een bezoek aan een natuurgebied hangt af van de mate waarin dit bezoek aansluit op de behoeften en verwachtingen (Driver &, 1983; Goossen, 2008). Andersom beïnvloeden verwachtingen de beleving van het bezoek (Chhetri, Arrowsmith & Jackson, 2004).
- Herhaaldelijk recreëren op een bepaalde plaats kan leiden tot affectieve, cognitieve en conatieve plaatsbinding. Op haar beurt kan plaatsbinding leiden tot herhaaldelijk bezoek van die plaats (Budruk & Stanis, 2013).

2.2 Landschapsbeleving te voet

In paragraaf 2.1.1 van dit theoretisch kader werd al beschreven dat het landschap door wetenschappers steeds meer wordt gezien als de omgeving waarin wordt geleefd en waarin mensen activiteiten ondernemen (Cresswell, 2003; Wiley, 2007; Ingold, 2000). Het landschap is verankerd in de alledaagse activiteiten (Jackson, 1995) en het zijn deze routines die het landschap vormen en reproduceren (Cresswell, 2003). In het tijdschrift *Landscape* schrijft Jackson dan ook vooral over de beleving van mobiliteit en beweging door de omgeving, bijvoorbeeld over de landschapsbeleving tijdens het auto- of motorrijden. Zoals Cresswell (2003, p. 275) verwoordt: “*Jackson’s mobile view of landscape began to show how vision is a practice.*”. Terwijl we ons door het landschap bewegen, vindt er ontmoeting plaats tussen het lichaam en de omgeving. “*As we move through landscapes, we hear, we feel, and smell*” (Brook, 2013, p. 112). Het soort activiteit dat de mens in het landschap onderneemt is sterk van invloed op het karakter van de relatie tussen mens en landschap en dus ook op de landschapsbeleving (Zube, Sell & Taylor, 1982). In deze paragraaf worden de implicaties voor de landschapsbeleving beschreven die de activiteit ‘wandelen’ heeft.

2.2.1 Lopen door het landschap

De activiteit die in dit onderzoek centraal staat, namelijk het uitlaten van de hond, kan worden gezien als een bepaald type wandelen (Lorimer, 2008; Goossen en De Boer, 2007). Terwijl er nog erg weinig bekend is over de beleving van het landschap tijdens het uitlaten van de hond, is er veel geschreven over landschapsbeleving te voet. Lopen is de meest voorkomende vorm van beweging (Zurawik, 2014). Het is een veilige en ook een sociale activiteit. Omdat het bovendien kosteloos is en er geen speciale vaardigheden of spullen voor nodig zijn, is het een activiteit die toegankelijk is voor vrijwel iedereen (Zurawik, 2014). Lopen wordt tevens gezien als de meest elementaire vorm van landschapsbeleving, omdat deze manier van transport het meest directe contact biedt met de omgeving (Brook, 2013). Tijdens het lopen kunnen we het landschap met alle zintuigen beleven en erin opgaan (Österlund-Pöttsch, 2009).

In de afgelopen eeuwen is lopen veranderd van de belangrijkste vorm van transport naar een populaire vrijetijdsbesteding (Edensor, 2000). Nu de mens een scala aan alternatieve transportmogelijkheden heeft, is lopen geen vanzelfsprekendheid meer maar een bewuste keuze (Solnit, 2000). Ook in de academische wereld werd lopen bijna uitsluitend gezien als een vorm van transport, een manier om op een bepaalde bestemming te komen (Lorimer, 2008). Hierbij werd aangenomen dat lopen vooral wordt beïnvloed door economische keuzes en beperkingen, die te

maken hebben met de te overbruggen ruimte en de beschikbare tijd en middelen. Tegenwoordig wordt 'wandelen' in de literatuur vaker benaderd als een uitdrukking van cultuur en sociale vormen. Hierbij hoeft lopen niet altijd haar functie of doel te ontleen aan het bereiken van een bepaalde bestemming (Lorimer, 2008). Wandelen kan worden gezien als een vorm van 'zijn' en een doel op zichzelf, doordat het wordt gekenmerkt door een verhoogd bewustzijn en onderdeel is van een langzame en ontspannen *way of life* (Zurawik, 2014).

2.2.2 Ways of walking

De beleving tijdens het wandelen kan sterk beïnvloed worden door de manier waarop we lopen (Österlund-Pötzsch, 2009). Aan sommige soorten wandelingen wordt veel waarde gehecht, bijvoorbeeld aan religieuze processies of pelgrimstochten (Lorimer, 2008). Andere vormen van wandelingen worden echter veel vaker of zelfs dagelijks ondernomen. Deze wandelingen zijn vaak korter, hebben een duidelijk doel en zijn meer gericht op bepaalde taken in het dagelijks leven. Voorbeelden zijn de dagelijkse route naar de supermarkt of naar de bushalte. Deze vormen van lopen, of wandelen, maken vaak deel uit van een bepaalde routine (Lorimer, 2008). Hier wordt dieper op ingegaan onder kopje 'Dagelijkse wandelingen'.

Kay en Moxham onderscheiden twee hoofdtypen van lopen: enerzijds de conventionele, sociale en spontane vormen van wandelen, zoals '*sauntering, ambling, strolling, plodding, promenading, wandering*' en '*roaming*'. Het andere hoofdtype is meer uitdagend en vereist meer planning, zoals '*... trail-walking, trekking, hiking...*'. Verschillende vormen van lopen zijn gekoppeld aan bepaalde omgevingen (Zurawik, 2014): zo past struinen bij een rommeliger soort natuur dan gewoon wandelen (Coeterier, 2000), past een vlugger wandeltempo goed in een drukke stad en flaneert men eerder door een winkelstraat (Zurawik, 2014). Andere verschillen zijn of er een gemarkeerd pad of geplande route wordt gevolgd, of men alleen of in gezelschap wandelt en hoe vaak hij of zij dit doet (Wylie, 2007). Per wandelstijl kan de mate waarin de wandelaar in contact is met de omgeving verschillen (Zurawik, 2014). Wanneer een toerist in een onbekende stad flaneert, heeft hij of zij meer oog voor de omgeving dan iemand die zich naar zijn werk haast. Tijdens het *hiken* is er juist een sterk *fysiek* contact met de omgeving. De wandelstijl en daarmee de aandacht voor de omgeving, is mede afhankelijk van tijdfactoren (vergelijk het op maandagochtend naar school brengen van de kinderen met een zondagse wandeling) en de weersomstandigheden (in koud en regenachtig weer zal een persoon te voet zo snel mogelijk zijn doel willen bereiken en maar weinig op zijn of haar omgeving letten) (Zurawik, 2014).

Om meer te weten te komen over landschapsbeleving door hondenbezitters is het dus belangrijk om de wandelstijl die zij aanhouden te kunnen duiden. In de volgende subparagraaf wordt hier alvast een voorschotje op genomen door in te zoomen op een bepaald type wandeling, namelijk 'de dagelijkse wandeling'.

2.2.3 Dagelijkse wandelingen

Voor sommige wandelaars is wandelen niet alleen activiteit voor de vrije zondagmiddag, maar ook een onderdeel van de dagelijkse routine. Zoals Lorimer (2008) beschrijft beslaan zulke wandelingen vaak korte afstanden en zijn ze sterk gericht op een bepaald doel, of op bepaalde alledaagse taken. "*Consider the dog-walkers who visit the local park twice daily to ensure that they themselves as well as the family pet are kept well exercised,*", noemt Lorimer (2008, p. 21) als voorbeeld. Zulke dagelijkse wandelingen worden niet alleen ondernomen door hondenbezitters. Andere voorbeelden zijn mensen die zich voor hun gezondheid aan een wandelschema houden of bijvoorbeeld door jonge ouders die iedere dag een rondje met de kinderwagen lopen.

Uit een kwalitatief onderzoek van Österlund-Pötzsch (2009) blijkt dat mensen die vaak in dezelfde omgeving wandelen, loopstrategieën ontwikkelen om routine en verveling tegen te gaan. Geïnspireerd door de *tourist gaze* van Urry (1990) stelt ze dat zulke wandelaars een 'tourist gait' aannemen. Met de *tourist gait* bedoelt Österlund-Pötzsch een wandeltactiek die verkennend van aard is en die toeristen vaak gebruiken om nieuwe plaatsen te ontdekken. Toch wordt deze tactiek ook regelmatig toegepast in de eigen omgeving, om alledaagse wandelingen bewust en onbewust interessant te houden. De *tourist gait* wordt onder andere gekenmerkt door een verhoogde staat van bewustheid van de zintuiglijke waarnemingen en door een langzamer wandeltempo. Het zegt daarmee iets over de manier van lopen, maar ook over de verschillende doelen die worden bereikt met de *tourist gait* (Österlund-Pötzsch, 2009).

Uit het onderzoek van Österlund-Pötzsch blijkt dat de participanten die dagelijks wandelen hun routes vaak van tevoren plannen. Hierbij houden zij er enkele randvoorwaarden op na, afhankelijk van het doel dat ze willen bereiken met de wandeling. De geïnterviewde moeder, Henrika, wandelt bijvoorbeeld ieder dag met de kinderwagen om haar baby in slaap te krijgen: dit is het primaire doel van de wandeling. Daarom moet de route lang genoeg en niet te lawaaiig zijn. Aan de andere kant vindt Henrika het saai om iedere dag dezelfde route te lopen. Daarom zijn twee andere randvoorwaarden dat er voor haarzelf genoeg leuke dingen te zien zijn en dat ze in verschillende delen van de stad komt.

De wandelstijl van de participanten verschilt bovendien sterk van de gebruikelijke stijl. Zo geven participanten aan dat ze meer observeren en waarnemen dan normaal, wanneer ze niet naar een bepaalde bestemming wandelen. Zo houdt Henrika een langzaam wandeltempo aan wanneer zij met de kinderwagen loopt. Ten eerste valt haar baby dan makkelijker in slaap en duurt de route dan langer, wat de baby meer tijd geeft om in slaap te vallen. Om de wandeling te vertragen kijkt Henrika uitgebreid naar binnen in de etalages. Wanneer ze alleen in de stad loopt heeft ze hier geen oog voor en houdt ze juist een hoog wandeltempo aan. Kortom kan de *tourist gait* in de bekende omgeving worden ingezet om verplichte wandelingen om te zetten in esthetische en interessante ervaringen (Österlund-Pötzsch, 2009).

Bovendien zorgt de frequente wandeling ervoor dat er een zekere binding ontstaat met de buurten waar wandelaars komen (Österlund-Pötzsch, 2009). Ook Tuan benadrukt het belang van herhaaldelijk of zelfs routinematig contact met plaatsen (Degen & Rose, 2012). "*It is through such habitual practices, he argues, that we attach particular experiences and memories to places. It is through the daily smelling, touching, seeing, hearing and tasting that places become known to us, familiar* (Tuan, 1977, p. 11; in: Degen & Rose, 2012).

2.2.4 Aandacht voor landschapselementen

Zoals al eerder beschreven is de manier waarop individuen een bepaald landschap beleven deels afhankelijk van de wandelstijl die zij aanhouden. Verschillende wandelstijlen worden gekenmerkt door een variërende aandacht voor het landschap. Het is dan ook een relevante vraag naar welke onderdelen van het landschap de aandacht uitgaat tijdens een wandeling.

Volgens Coeterier (2000) is een belangrijke eigenschap van de waarneming van een omgeving dat de mens als eerste het grotere geheel waarneemt en vervolgens pas de kleinere onderdelen. Wanneer dit grote geheel makkelijk te vinden is doordat het een herkenbare eenheid vormt, wordt het landschap relatief hoog gewaardeerd (Coeterier, 2000). Ook Brook (2013) stelt dat de mens zich wel aangetrokken kan voelen tot een bepaald onderdeel van het landschap, maar dat de focus ligt op het gevoel dat we hebben bij het geheel.

Toch blijkt dat men in de praktijk vaker kijkt naar kleinere onderdelen van het landschap. Hull en Stewart (1995) hebben onderzocht waar de visuele aandacht van *hikers* in een bergachtig landschap naar uitgaat. Met intervallen van 8 tot 12 minuten kregen de *hikers* via een bandje de opdracht om een foto te maken van hetgene waar op dat moment de aandacht op gevestigd was. In eerder onderzoek bleek al dat de meeste aandacht tijdens het *hiken* uitgaat naar de aanzichten recht vooruit. Uit het onderzoek van Hull en Stewart bleek dat de aanzichten die *hikers* opmerken in een natuurgebied zich vaak binnen 15 meter van hen vandaan bevinden. In het grootste deel van de gevallen ging de aandacht uit naar de grond (24 procent), zoals het pad en rotsen, en naar de aanzichten van bergen en uitzichten op valleien (20 procent). In een ander natuurgebied met een ander soort landschap, bijvoorbeeld een gebied met weinig reliëf en veel bezoekers, zal deze verhouding echter heel anders liggen. Tijdelijke kenmerken (zoals sneeuw, bloemen en dieren) bleken een disproportioneel deel van de aandacht van *hikers* te trekken: deze werden in 12 procent van de gevallen gefotografeerd, hoewel deze elementen een veel kleiner aandeel van het landschap uitmaakten dan 12 procent. Dit sluit aan bij *theories of novelty*, waarin wordt gesteld dat elementen die nieuw zijn of afwijken van de verwachting eerder de interesse wekken en langer worden bekeken dan andere aanzichten (Wohlwill, 1976). De onderzoekers verwachtten dat de *hikers* vaak en lang zouden kijken naar spectaculaire uitzichten die hoog werden beoordeeld op schoonheid, maar de landschapselementen die het vaakst opvallen zijn juist de meer alledaagse uitzichten vanaf het wandelpad, rotsen, bosjes en andere wandelaars.

De aspecten die *hikers* opvielen, verschilden enkel tussen mensen die wel bekend waren in de omgeving en mensen die dat niet waren en tussen mannen en vrouwen. De individuele verschillen waren echter zeer klein. De aspecten van het landschap waar gebruikers op letten, zullen daarom naar verwachting het sterkst afhangen van de activiteit die zij ondernemen en van het type landschap (Hull & Stewart, 1995). Er moet dan ook rekening mee worden gehouden dat *hiken* een intensievere manier van lopen is dan wandelen: mogelijk gaat de aandacht tijdens het wandelen naar andere aspecten van het landschap uit.

2.2.5 Locatie- en routekeuze

Een directe manier waarop wandelaars uiting geven aan de manier waarop ze bepaalde landschappen beleven, is met de keuze van een gebied en een route (Van den Berg, 2005). Ook deze keuzes zijn dus een vorm van belevingsgedrag. Ze worden gestuurd door motieven: door behoeften, verlangens, impulsen en drijfveren (Coeterier, 2000). In principe kiezen mensen er dan ook voor om in een omgeving te zijn die aansluit op de landschapsvoorkeuren die zij hebben: volgens Driver en Brown (1978) moet deze omgeving de juiste combinatie aan fysieke, sociale en beheer kwaliteiten hebben, om een bevredigende ervaring te bieden. Om te beginnen hebben mensen bijvoorbeeld een voorkeur voor natuurlijke landschappen ten opzichte van stedelijke landschappen (Kaplan en Wendt, 1972). Wilson (1984) noemt dit *biophilia*, een genetisch bepaalde neiging om positief te reageren op de natuur en graag dichtbij de natuur te willen zijn. Mensen kiezen er bovendien voor om in een natuurgebied te gaan wandelen, om zo even weg te zijn uit de hectiek van de stad (Edensor, 2000). Zowel pull- als pushfactoren spelen dus een rol in locatiekeuze. Specifieke pullfactoren zijn bijvoorbeeld de frisse lucht en de schoonheid van het natuurlandschap (Coeterier, 2000).

De keuze voor een gebied en route kunnen recreanten vooraf maken, bijvoorbeeld op basis van eerdere ervaringen in een natuurgebied. Hierbij kiest een wandelaar niet automatisch voor de omgeving die hij of zij tot nu het beste heeft gewaardeerd. Österlund-Pötzsch (2009) laat met haar onderzoek bijvoorbeeld zien dat mensen die frequent wandelen, behoefte hebben aan afwisseling. In dat geval kunnen wandelaars, ondanks eerdere positieve ervaringen in een gebied, voor een ander

gebied kiezen wanneer zij nogmaals gaan wandelen. Niet alleen vooraf, maar ook ter plekke kan de routekeuze echter uiting geven aan de manier waarop de wandelaar het landschap op dat moment beleeft. Hij of zij kan bijvoorbeeld halverwege beslissen om van route te veranderen of een kleiner rondje te open, omdat de ervaring niet aan de behoefte voldoet.

Het is echter te kort door de bocht om de stellen dat locatie- en routekeuzes tot stand komen door alleen eerdere ervaringen, de verwachte ervaring of de ad hoc ervaring van landschappen. Er kan bijvoorbeeld grote discrepantie bestaan tussen het natuurgebied wat een individu het meest positief waardeert en de plek waar hij of zij daadwerkelijk wandelt. Hägerstrand (1970) betoogt juist dat het dagelijks gedrag van de mens niet zozeer tot stand komt door (subjectieve) voorkeuren, maar vooral wordt door mogelijkheden en beperkingen. Mensen bewegen zich met vrije wil, maar zijn in hun keuzes beperkt door afstand tot het gebied dat de voorkeur heeft, de beschikbaarheid of toegankelijkheid van het gebied, eventuele (vervoers- of entree)kosten en de eigen middelen, zoals tijd, geld en toegang tot vervoer. Daarnaast kan sociale druk ervoor zorgen dat een individu niet de persoonlijke voorkeur volgt, bijvoorbeeld wanneer hij of zij in een groep wandelt (McFarlane, Boxall & Watson, 1998). Tot slot zijn tijdelijke factoren, zoals het weer, belangrijk. Op sommige momenten zal het bijvoorbeeld te koud, warm of regenachtig zijn om een lange wandeling te maken (Zurawik, 2014) en wordt gekozen voor een kortere route, mogelijk dicht bij huis.

Samenvatting

- De beleving van het landschap is sterk afhankelijk van de manier van wandelen en de daaraan gekoppelde aandacht voor het landschap (Zurawik, 2014)
- Mensen die dagelijks wandelen zonder specifieke bestemming zullen strategieën ontwikkelen om verveling tegen te gaan (Österlund-Pötsch, 2009). Ze zullen proberen te variëren in plekken waar ze wandelen en de routes die ze nemen, lopen langzamer, maken meer stops en hebben meer aandacht voor de omgeving.
- Wandelaars zullen vooral recht vooruit kijken, naar de grond, in de buurt van het pad waar ze lopen en naar uitzichten in het landschap (Hull en Stewart, 1995). Een disproportioneel deel van de aandacht gaat naar tijdelijke of verrassende elementen, zoals bloemen en dieren.
- Bij de keuze van een locatie om te wandelen zal de voorkeur uitgaan naar een natuurgebied (Kaplan & Wendt, 1972; Wilson, 1984), vaak om even weg te zijn uit de dagelijkse routine en de hectiek van de stad (Edensor, 2000).
- Wandelaars zullen wandelstijl, -tempo, -duur, -route en -locatie voor zover mogelijk afstemmen op de motieven die zij tijdens de wandeling hebben (Österlund-Pötsch, 2009).
- De keuze van een gebied en route om te wandelen zal afhangen van persoonlijke voorkeuren enerzijds (o.a. Jacob & Schreyer, 1980) en praktische overwegingen (tijd, middelen, bereikbaarheid, toegankelijkheid) anderzijds (Hägerstrand, 1970). Ook sociale druk kan een rol spelen (McFarlane, Boxall & Watson, 1998).

2.3 Het uitlaten van de hond

Veel literatuur over honden, hondenbezitters en uitlaatgedrag is afkomstig uit de *public health* sector. Zo wordt het hebben van een hond of ander huisdier gekoppeld aan verschillende positieve effecten, bijvoorbeeld op de fysieke en mentale gezondheid van de mens (Cutt, Giles-Corti & Burke, 2007; Knight & Edwards, 2008). Williams (2013) beschrijft in zijn artikel de gunstige effecten die het uitlaten van de hond in de dagelijkse omgeving heeft op de creativiteit van schrijvers. Bovendien zorgt het hebben van een hond voor meer sociale contacten in de buurt (Wood, Giles-Corti, Bulsara & Bosch, 2007) en kan het zelfs leiden tot een vergroting van het sociaal kapitaal (Wood, Giles-Corti & Bulsara, 2005). Uit Australisch onderzoek blijkt namelijk dat vier vijfde van de mensen die de hond uitlaat, praat met andere hondenbezitters tijdens een wandeling in de buurt (Wood et al., 2007). Honden zijn daarmee een geleide voor ontmoetingen en sociaal contact tussen hondenbezitters, maar ook met andere buurtbewoners. Buurtparken waar honden worden uitgelaten, worden bovendien gerelateerd aan een sterkere betrokkenheid bij buurtbewoners enerzijds, maar anderzijds ook aan stereotypering en sociale uitsluiting door cliquievorming (Bueker, 2013).

Over de beleving van landschappen door hondenbezitters is echter nog nauwelijks iets bekend. In deze paragraaf wordt ingegaan op wat er geschreven is over motieven voor het uitlaten van de hond, de aard van deze activiteit en de bijbehorende manier van wandelen en tot slot de factoren die een rol spelen in de locatie- en routekeuze.

2.3.1 De hond uitlaten: motieven

Een belangrijke factor in de manier waarop hondenbezitters een wandeling met de hond ervaren, is het motief waarmee zij die wandeling ondernemen, ofwel het doel dat zij willen bereiken (Jacob & Schreyer, 1980). Wanneer er een discrepantie is tussen de gewenste uitkomst van de activiteit (het doel) en de daadwerkelijke uitkomst van de activiteit, zorgt dit voor ontevredenheid (Fishbein & Azjen, 1975). Het is daarom relevant om meer te weten te komen over de motieven waarmee hondenbezitters de hond uitlaten in natuurgebieden.

Het uitlaten van de hond is niet altijd een sterk geplande keuze met duidelijke motieven. In het artikel "The Writer Walking the Dog" beschrijft poëet Williams (2013) bijvoorbeeld zijn eigen uitlaatgedrag. Op een dag dat hij thuis aan het werk is, maakt hij tussen 10.00 en 16.00 uur een wandeling in de omgeving met zijn twee honden. De redenen waarom hij dat op een bepaald moment gaat doen, zijn divers en vaak onbewust aanwezig: vaak 'besluit hij gewoon' dat het tijd is om de honden uit te laten, bijvoorbeeld door het weer, andere verplichtingen, het gedrag van de honden, doordat hij 'vast zit' met zijn werk of wanneer hij het gewoon tijd vindt voor een pauze.

Voor veel hondenbezitters is het uitlaten van de hond een vanzelfsprekendheid. Voor de meeste van hen is een zeker gevoel van verplichting een belangrijke drijfveer om met de hond naar buiten te gaan (Cutt, Giles-Corti & Knuiman, 2008). Verder blijkt dat de grootte van de hond een positieve invloed heeft op de mate waarin de hondenbezitter fysiek actief is (Brown and Rhodes, 2006). Andere hond-gerelateerde factoren die invloed kunnen hebben op het wel of niet uitlaten van de hond zijn het aantal honden dat iemand bezit, de gezondheid ervan, het type en de mate van gehechtheid aan de hond (Cutt, Giles-Corti & Knuiman, 2008). Daarnaast kunnen hond-gerelateerde persoonlijke factoren een rol spelen, zoals stimulansen of juist barrières die een hondenbezitter ervaart, en ook hond-gerelateerde omgevingsfactoren, zoals de mate van toegang tot *dog exercise areas*. Cutt, Giles-Corti en Knuiman (2008) hebben onderzocht waarom sommige hondenbezitters de hond *niet* uitlaten. Volgens Bauman, Russell, Furber en Dobson (2001) doet 60 procent van de hondenbezitters dit namelijk niet. In de door Cutt, Giles-Corti en Knuiman onderzochte groep

hondenbezitters liet 23 procent de hond nooit uit. Uit het onderzoek bleek dat hondenbezitters die de hond niet uitlaten staan minder vaak positief tegenover deze activiteit staan en meer barrières ervaren dan mensen die de hond wel uitlaten (Cutt, Giles-Corti & Knuijman, 2008).

Het is echter zeer waarschijnlijk dat ook niet-hond-gerelateerde factoren als drijfveer gelden om met de hond te gaan wandelen. Zo kunnen persoonlijke motieven een rol spelen, waaronder de recreatiemotieven van Driver (1983) of Goossen en De Boer (2007) en gezondheidsredenen. Voor wandelaars is een belangrijke motivatie om in de natuur te gaan wandelen, om los te zijn van de dagelijkse routine en hectiek van de stad (Edensor, 2000). In dat geval is dus een zeker contrast met het dagelijks leven dus belangrijk. Dit kan ook gelden voor hondenbezitters die de hond routinematig uitlaten in de eigen, stedelijke omgeving. Het is dan echter ook interessant om te onderzoeken wat de motieven zijn van de mensen die relatief vaak of zelfs routinematig in natuurgebieden wandelen.

2.3.2 De hond uitlaten: way of walking

Uit de literatuur blijkt dat de beleving van het landschap sterk afhankelijk is van de activiteit die men in het landschap onderneemt (Zurawik, 2014; Zube, Sell & Taylor, 1982). In dit onderzoek gaat het om het uitlaten van de hond, wat kan worden gezien als een vorm van wandelen. De beleving in het landschap is echter ook afhankelijk van *de manier waarop* iemand wandelt (Österlund-Pötzsch, 2009). Dit wordt bijvoorbeeld beïnvloed door wandeltempo, aandacht voor het landschap en of de wandelaar tussenstops maakt. Het is daarom relevant om te weten wat de wandelstijl van mensen is die de hond uitlaten.

In het onderzoek van Österlund-Pötzsch (2009) wordt beschreven dat de hondenbezitter die is geïnterviewd de *tourist gait* toepast, die in subparagraaf 2.2.3 werd genoemd. Ze beschrijft haar wandelstijl tijdens het uitlaten van de hond als 'flâneuresque'. Van de korte stops die ze maakt, wanneer de hond ergens aan snuffelt of zijn behoefte doet, maakt ze gebruik door om zich heen te kijken. Bovendien zoekt ze actief naar leuke dingen om te doen voor haar honden, zoals muurtjes om overheen te lopen en takken en boomstammetjes om overheen te springen. Het feit dat ze dagelijks in dezelfde omgeving wandelt, zorgt ervoor dat veranderingen in de omgeving haar opvallen en dat ze een aantal favoriete plekken heeft waar ze graag komt met de hond.

In "The Writer Walking the Dog" analyseert poëet Williams (2013) zijn eigen uitlaatgedrag tijdens het dagelijkse ommetje met zijn twee honden. Tijdens de wandeling gaan Williams' gedachten beurtelings naar de omgeving, de honden en hun gedrag, andere mensen en dieren die hij tegenkomt, zijn (schrijf)werk en andere zaken in zijn leven. Het uitlaten van de hond is voor Williams meer dan een noodzakelijk ommetje. Williams stelt dat het uitlaten van de hond aanzet tot reflectie en onbewuste denkprocessen. De alledaagse omgeving en de betekenissen die daaraan worden verbonden, spelen een belangrijke rol in het stimuleren van zijn creativiteit. Het uitlaten van de hond is dus een activiteit die gepaard gaat met bewuste en onbewuste denkprocessen van de eigenaar, waarbij het landschap een duidelijke rol speelt.

Tot slot wijst de literatuur uit dat het uitlaten van de hond een sociale activiteit is (o.a. Wood, Giles-Corti & Bulsara, 2005; Wood et al., 2007). Zoals al eerder genoemd praat vier vijfde van de hondenbezitters met andere hondenbezitters tijdens het ommetje in de buurt. De hond stimuleert echter niet alleen sociaal contact tussen (bekende) buurtbewoners, maar ook met onbekenden. Ten eerste is de hond een aanleiding om zich vaker in de openbare ruimte te vertonen, waarbij de hondenbezitter wordt blootgesteld aan sociale ontmoetingen. Ten tweede kan de hond een directe aanleiding vormen voor een gesprek. Tot slot wekt de hond een bepaald vertrouwen op bij hondenbezitters die elkaar nog niet kennen (Robins, Sanders & Cahill, 1991).

2.3.4 Landschapsvoorkeuren, locatie- en routekeuze

In paragraaf 2.2 is beschreven dat de keuze van een locatie en route om de hond uit te laten afhankelijk is van voorkeuren enerzijds en beperkingen in tijd, middelen, bereikbaarheid en sociale druk anderzijds (Hägerstrand, 1970; McFarlane, Boxall & Watson, 1998). In deze thesis wordt onderzocht wat de specifieke factoren zijn die een rol spelen bij het uitlaten van de hond. Hier is nog betrekkelijk weinig over bekend, maar in deze paragraaf worden enkele bekende gegevens besproken. In Goossen en De Boer (2007) wordt bijvoorbeeld gesteld dat hondenuitlaters in een natuurlijke omgeving vooral behoefte hebben aan onverharde of semi-verharde paden, afwisseling in breedte en vorm van de paden en keuzemogelijkheden voor een route. Zij zijn over het algemeen niet op zoek naar rust, maar hebben wel behoefte aan voorzieningen zoals een hondenuitlaatstrook of een hondenlosloopgebied. De wetenschappelijke onderbouwing en achtergrond van deze uitspraken valt echter niet te herleiden. Mogelijk hebben hondenbezitters een veel grotere diversiteit aan voorkeuren en behoeften bij het uitlaten van de hond. In deze thesis wordt geprobeerd om deze voorkeuren en behoeften voor het voetlicht te brengen en te verklaren.

De locatie- en routekeuze van hondenbezitter zal dus over het algemeen tot stand komen door een afweging van voorkeuren en de beperkingen. In zijn artikel beschrijft Williams (2013) bijvoorbeeld de keuzes die hij maakt wanneer hij de honden uitlaat. Hij heeft drie routes die hij gewoonlijk loopt, met kleine variaties, en ter plekke beslist hij welke route hij neemt. De route hangt bijvoorbeeld af van hoeveel tijd hij heeft; in welk veld de schapen staan; het seizoen, waardoor sommige paden onbegaanbaar kunnen zijn; en de honden zelf, die soms voorkeur voor een route laten blijken door middel van lichaamstaal. Er is dus sprake van persoonlijke voorkeuren, hondgerelateerde voorkeuren en praktische overwegingen. Dit blijkt ook in het onderzoek van Österlund-Pötzsch (2009). De geïnterviewde hondenbezitster zegt dat ze tijdens het uitlaten van de hond actief op zoek gaat naar interessante plekken voor haar hond, zoals obstakels waar hij overheen kan springen.

Bovendien speelt cognitieve plaatsbinding een rol in haar locatie- en routekeuze. Doordat de hondenbezitster in Österlund-Pötzsch (2009) vaak wandelt heeft ze enkele favoriete plekken, die ze bijzonder geschikt vindt om de hond uit te laten. Lee en Shen (2013) hebben deze cognitieve plaatsbinding onder hondenbezitters verder onderzocht. Ze tonen aan dat hoe meer iemand 'het uitlaten van de hond' ervaart als een belangrijk deel van zijn of haar leven, hoe sterker diegene zich (cognitief) verbonden zal voelen met de plaats waar deze activiteit goed kan worden uitgevoerd. Ook heeft dit een directe invloed op de mate waarin een hondenbezitter loyaal blijft aan deze bestemming. Op basis hiervan kan worden verwacht dat iemand die veel betekenis toekent aan het uitlaten van de hond vaak kiest voor een gebied waarvan hij weet dat dit goed kan. Iemand die 'het uitlaten van de hond' als minder belangrijk beschouwt, volgt mogelijk vaker de persoonlijke voorkeuren en houdt in mindere mate rekening met zijn of haar hond. Een andere verklaring is dat mensen die veel waarde hechten aan het uitlaten van de hond, deze activiteit vaker ondernemen, waardoor ze vaker in dezelfde gebieden komen en een sterkere (cognitieve) binding met deze gebieden ervaren.

Samenvatting

- Voor veel hondenbezitters is de drijfveer voor het uitlaten van de hond dat zij het als een verplichting ervaren. De hond biedt motivatie en 'sociale steun' om te gaan wandelen (Cutt, Giles-Corti & Knuijman, 2008).
- Landschapsvoorkeuren die kenmerkend zijn voor hondenuitlaters zijn onverharde of semi-verharde paden, afwisseling, losloopmogelijkheden en een ruime keuze aan routes. Ze hechten waarde aan afwisseling, maar niet aan rust (Goossen & De Boer, 2007). Sommige

hondenbezitters gaan actief op zoek naar uitdagingen voor hun hond (Österlund-Pötzsch, 2009)

- Bij het uitlaten van de hond spelen niet alleen praktische overwegingen en persoonlijke voorkeuren een rol in zaken als locatie- en routekeuze, maar ook hond-gerelateerde factoren (Williams, 2013; Österlund-Pötzsch, 2009). Grootte, aantal, gezondheid van en gehechtheid aan de hond(en) en losloopmogelijkheden in de buurt kunnen de frequentie van het uitlaten positief beïnvloeden (Brown & Rhodes, 2006; Cutt, Giles-Corti & Knuiman, 2008).
- Kenmerkend voor het uitlaten van de hond is dat het een sociale activiteit is, waarbij de hond een geleide is voor interactie met bekende én onbekende mensen (Wood et al., 2007; Robins, Sanders & Cahill, 1991). Sociale factoren zullen dus een belangrijke rol spelen in de beleving van het landschap.
- Tijdens het uitlaten van de hond kan de wandelstijl beschreven worden als ‘flaneuresque’. Door de korte stops die hondenbezitters maken wanneer de hond zijn behoefte doet of ergens aan wil snuffelen, zullen ze relatief veel aandacht hebben voor het landschap (Österlund-Pötzsch, 2009).
- Doordat het uitlaten van de hond een frequente activiteit is, zullen hondenbezitters vaak een of meer favoriete plekken hebben waar dat het beste kan (Österlund-Pötzsch, 2009). Deze cognitieve plaatsbinding is sterker bij mensen die het uitlaten van de hond een belangrijk deel van hun leven vinden (Lee & Shen, 2013).

2.4 Synthese

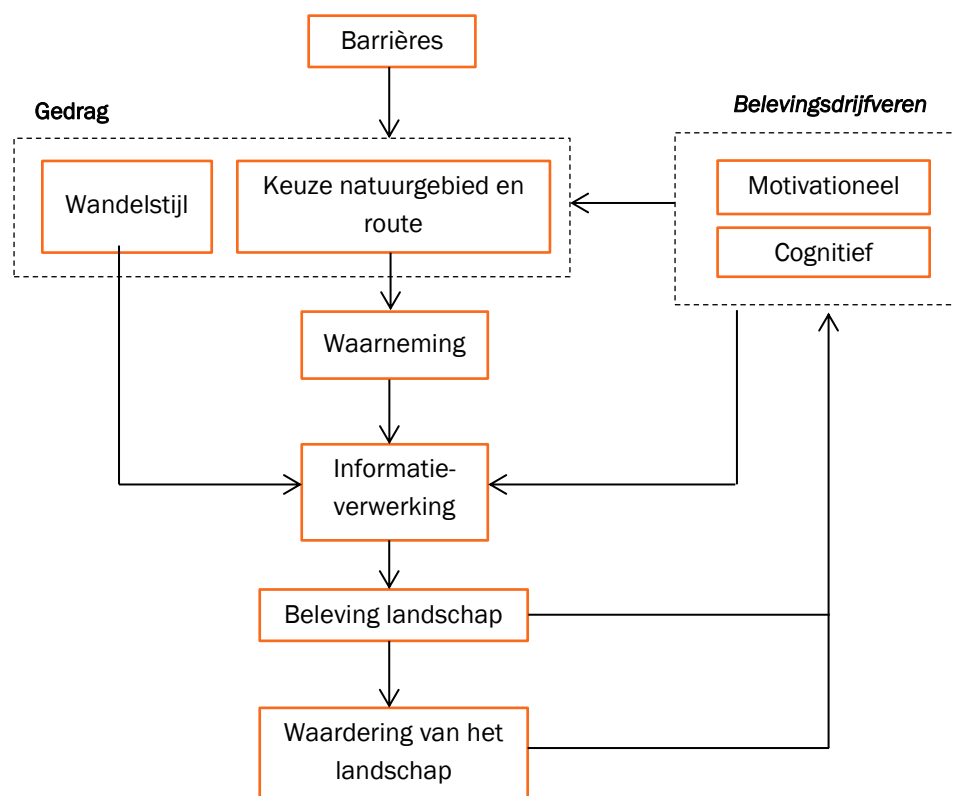
De literatuur die in dit hoofdstuk is behandeld biedt veel inzicht in de manier waarop mensen het landschap van natuurgebieden beleven en waarderen. Dit stelt ons in staat om het begrip ‘landschapswaardering’ en de achterliggende factoren die daarbij een rol spelen, schematisch weer te geven (Figuur 2.3). Naar landschapswaardering door *hondenbezitters* is echter nog nauwelijks onderzoek gedaan. De literatuur geeft hier wel interessante aanwijzingen voor, maar deze aanwijzingen vragen om wetenschappelijke onderbouwing, specificering en aanvulling. Zo heeft Österlund-Pötzsch (2009) één hondenbezitter geïnterviewd, waarbij de focus vooral lag op ruimtelijk gedrag en de aandacht voor de omgeving in een stedelijke setting. Welke landschapselementen dan positief of negatief worden gewaardeerd, bleef hierbij onderbelicht. Goossen en De Boer (2007) geven meer concrete aanwijzingen voor de landschapsvoorkeuren door hondenbezitters, maar de wetenschappelijke onderbouwing en achtergrond van deze uitspraken valt niet te herleiden.

Met deze thesis wordt ten eerste geprobeerd inzicht te verwerven in de waardering van het landschap van natuurgebieden door hondenbezitters. Ten tweede wordt geprobeerd de verklarende factoren voor deze waardering te achterhalen. Dit gebeurt aan de hand van de vier deelvragen die worden besproken in hoofdstuk 3. Ze zijn gebaseerd op het samenvattend schema (Figuur 2.3) dat voor deze thesis is samengesteld. Hierbij zijn de modellen van Van den Berg (2005) en Coeterier (2000) als uitgangspunt genomen. Het schema laat zien dat het bezoeken van natuurgebieden, het opdoen van ervaringen en het waarderen van gebieden een cyclisch proces is. Dit schema geeft inzicht in de factoren die de waardering van het landschap kunnen verklaren.

Toelichting van het schema

Het uitlaten van de hond in een natuurgebied is een specifieke vorm van gedrag. Dit gedrag, waaronder in ieder geval de wandelstijl en de keuze voor een natuurgebied en route vallen, wordt enerzijds gestuurd door drijfveren, zoals behoeften (motivationale drijfveren), kennis en ideeën (cognitieve drijfveren) die voorafgaand aan het uitvoeren van de activiteit bestaan (Van den Berg, 2005; Coeterier, 2000; Manfreda, Driver & Brown, 1980; Buijs, 2000). Anderzijds kan gedrag worden beïnvloed door barrières die een individu beperken, zoals tijd, middelen, bereikbaarheid en toegankelijkheid van een natuurgebied en een route (Hägerstrand, 1970).

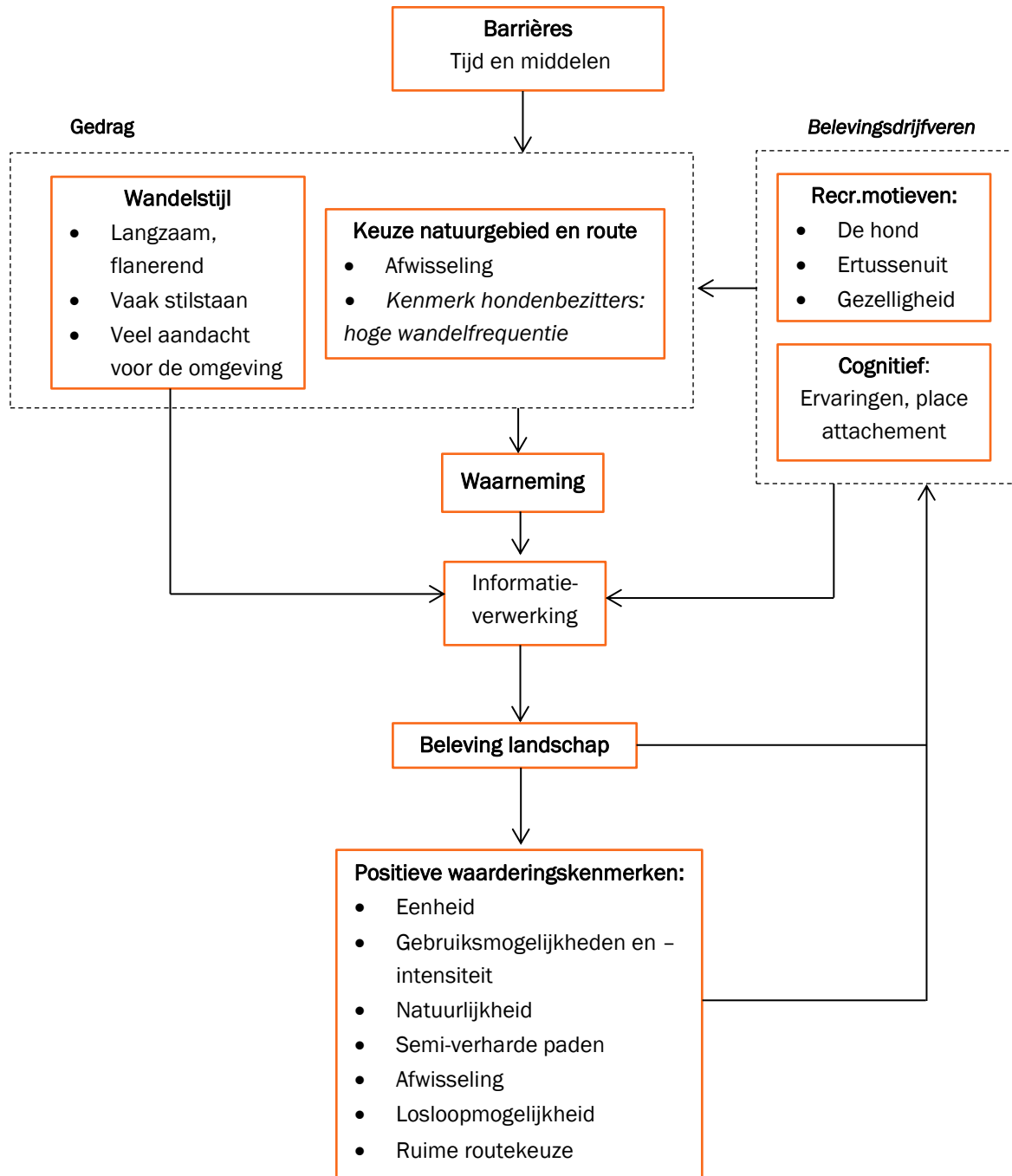
Het gedrag van de hondenbezitter is bepalend voor de landschapskenmerken die hij of zij waarneemt. De belevingsdrijfveren en wandelstijl komen hier opnieuw aan bod, doordat ze de manier beïnvloeden waarop hondenbezitters de waargenomen kenmerken verwerken. Op basis van deze verwerkte informatie wordt het landschap vervolgens beleefd. De beleving uit zich concreet in een positieve, negatieve of neutrale waardering van het landschap. Het begrip waardering zal uiteen vallen in allerlei landschapskenmerken en ervaringen die mensen in het landschap hebben, die positief, negatief of neutraal worden gewaardeerd. Tot slot slaan het bezoek aan een natuurgebied, de verwerking en de beleving daarvan zich op in het geheugen. Op deze manier kunnen de belevingsdrijfveren worden bijgesteld die de aanzet zijn voor een volgende actie, zoals het opnieuw uitlaten van de hond (Van den Berg, 2005; Coeterier, 2000).

Figuur 2.3 Synthese: de totstandkoming van landschapswaardering in schema.

Gedetailleerd schema: landschapsbeleving door hondenbezitters

Onderstaand schema is een uitbreiding van Figuur 2.3, waarbij de factoren voor zover mogelijk zijn ingevuld met de verwachtingen op basis van de literatuur. Het gaat om zes geselecteerde verwachtingen behorende bij de vier deelvragen van deze thesis. De deelvragen en verwachtingen worden allebei toegelicht in paragraaf 3.2.

Figuur 2.4 Landschapsbeleving- en waardering door hondenbezitters in schema, inclusief verwachtingen

3. Probleemstelling en verwachtingen

In het vorige hoofdstuk is een overzicht gegeven van de relevante literatuur voor dit onderzoek naar de waardering van het natuurlijk landschap door hondenbezitters. De informatie is gebruikt om structuur te geven aan dit verkennende onderzoek en verwachtingen op te stellen over de uitkomsten ervan. De probleemstelling wordt in dit hoofdstuk nogmaals beschreven en toegelicht. Daarnaast worden per deelvraag de verwachtingen besproken die op basis van de literatuurverkenning zijn geformuleerd.

3.1 Probleemstelling

Deze masterthesis betreft een verkennend onderzoek naar de waardering van het landschap door hondenbezitters. De hoofdvraag die met deze thesis wordt geprobeerd te beantwoorden is de volgende:

“Op welke manier waarderen hondenbezitters het landschap van de natuurgebieden waar zij de hond uitlaten en hoe kan deze waardering worden verklaard?”

Hierbij zijn drie concepten van belang: (1) landschap, (2) de waardering van het landschap en (3) natuurgebieden. Zoals beschreven in het theoretisch kader, bestaat van ‘landschap’ geen eenduidige definitie. Deze thesis sluit echter sterk aan op de benadering van het landschap als context waarin actief wordt geleefd, gewoond en bewogen (Cresswell, 2003; Wylie, 2007). Landschap beperkt zich in deze thesis dus niet tot een visueel ‘plaatje’. In navolging van andere onderzoeken op het gebied van landschapsbeleving en omgevingspsychologie (o.a. Hull & Stewart, 1995; Coeterier, 2000) wordt een brede benadering van het landschap gehanteerd, waarbij zowel de fysieke elementen van het landschap (bodem, water), als de biodiversiteit in het landschap, sociale aspecten (de mens), beheer en ervaringen worden meegenomen als onderdeel van de waardering van het landschap.

Met *waardering* wordt het geven van een negatief, neutraal of positief oordeel bedoeld (Coeterier, 2000). Met deze thesis wordt echter niet geprobeerd om de waardering van het ‘gehele landschap’ van specifieke natuurgebieden te achterhalen, maar om inzicht te krijgen in hoe de waardering van landschap tot stand komt. Daarom wordt gefocust op elementen in het landschap die bijdragen aan een positieve, dan wel negatieve waardering.

‘Natuurgebieden’ worden in dit onderzoek breed opgevat. Het gaat om gebieden met een natuurlijk karakter. Dit kunnen zowel natuurgebieden zijn als buitengebied.

De hoofdvraag is zowel beschrijvend als verklarend. Uit het samenvattend schema (Figuur 2.3) en de overige literatuur valt te herleiden dat de waardering van het landschap direct voortkomt uit de beleving van het landschap. Om de achtergrond van de waardering van het landschap te kunnen begrijpen, zullen landschapsbeleving en -waardering in deze thesis daarom in samenhang met elkaar worden besproken.

Met behulp van het samenvattend schema zijn daarnaast concrete factoren te identificeren die (via beleving) de waardering van het landschap door hondenbezitters kunnen verklaren. Om te onderzoeken op welke manier deze factoren bij hondenbezitters zijn ingevuld, zijn ze vertaald naar drie deelvragen. De deelvragen behandelen respectievelijk het gedrag (deelvraag 1), de motivationele drijfveren (deelvraag 2) en de cognitieve drijfveren (deelvraag 3). De antwoorden op deze deelvragen

moeten de achtergrond schetsen waar de waardering van het (natuurlijk) landschap door hondenbezitters uit voortvloeit. De vierde deelvraag sluit aan bij het beschrijvende deel van de hoofdvraag, door te focussen op de aspecten van het natuurlijk landschap die positief dan wel negatief worden gewaardeerd door hondenbezitters.

1. Wat kenmerkt de wandelstijl en aandacht voor het landschap tijdens het uitlaten van de hond?
2. Welke behoeften hebben hondenbezitters wanneer zij de hond uitlaten in een natuurgebied?
3. Op welke manier spelen eerdere bezoeken aan natuurgebieden, kennis en opvattingen een rol in de beleving en waardering van een gebied?
4. Welke aspecten van het natuurlijk landschap worden positief dan wel negatief gewaardeerd tijdens het uitlaten van de hond?

De antwoorden op de vier deelvragen moeten het mogelijk maken om de landschapswaardering door hondenbezitters in natuurgebieden te kunnen beschrijven én verklaren.

3.2 Toelichting deelvragen en verwachtingen

Omdat er nog nauwelijks iets bekend is over de waardering van het landschap door hondenbezitters, betreft deze masterthesis een verkennend onderzoek. Uit de verzamelde literatuur over landschapsbeleving en de literatuur over hondenbezitters zijn wel een aantal aanwijzingen te ontleen over de manier waarop hondenbezitters het landschap zullen waarderen. Deze aanwijzingen zijn aan het eind van iedere paragraaf van het theoretisch kader samengevat. Op basis van deze lijst zijn zes concrete verwachtingen gekozen die betrekking hebben op de deelvragen binnen deze thesis. Deze zijn tevens verwerkt in het gedetailleerde samenvattend schema op pagina 38 (Figuur 2.4). Ondanks dat deze niet zullen worden getoetst, zullen ze wel naast de resultaten van dit onderzoek worden gelegd. Op deze manier kan dit kwalitatieve onderzoek helpen om de verwachtingen aan te vullen, te specificeren en nuanceren. De deelvragen en de bijbehorende verwachtingen worden hieronder toegelicht.

Deelvraag 1: Wat kenmerkt de wandelstijl en aandacht voor het landschap tijdens het uitlaten van de hond?

De eerste deelvraag is gebaseerd op de constatering van diverse auteurs (Zurawik, 2014; Brook, 2013; Van den Berg, 2005; Coeterier, 2000; Zube, Sell & Taylor, 1982) dat gedrag een belangrijke invloed heeft op de beleving van het landschap, die op haar beurt de basis is voor de waardering van het landschap. De wandelstijl omvat het wandeltempo, de manier van wandelen, stilstaan, de zaken waar de hondenbezitter mee bezig is tijdens de wandeling en waar hij of zij naar kijkt. Het is op zichzelf al interessant om meer te weten te komen over het gedrag van hondenbezitters, doordat zij in de literatuur nog een redelijk onderbelichte groep vormen. Naast wandeltempo, stops en aandacht voor het landschap zal ook worden gekeken naar de manier waarop de deelnemers hun route kiezen. Op basis van het onderzoek door Österlund-Pötzsch (2009) kunnen de volgende verwachtingen worden geformuleerd:

Verwachting A: Hondenbezitters lopen met een *tourist gait*. Ze houden een rustig tempo aan, maken veel stops en hebben veel aandacht voor de omgeving (Österlund-Pötsch, 2009)

Verwachting B: Omdat hondenbezitters relatief vaak wandelen, proberen ze zoveel mogelijk te variëren in de plekken waar ze wandelen en de routes die ze nemen (Österlund-Pötsch, 2009).

Deelvraag 2: Welke behoeften hebben hondenbezitters wanneer zij de hond uitlaten in een natuurgebied?

Volgens Van den Berg (2005) zijn motivationele drijfveren samen met cognitieve drijfveren van belangrijke invloed op de beleving van het landschap, die op haar beurt de basis is voor de waardering van het landschap. Van den Berg beschrijft de motivationele drijfveren als de (bewuste en onbewuste) motieven en behoeften die mensen erop nahouden wanneer zij zich door een natuurgebied bewegen, zoals veiligheid, zelfontplooiing en verkennen.

De meeste onderzoekers (Manfredo, Driver & Brown, 1983; Jacob en Schreyer, 1980; Schreyer & Driver, 1989; Goossen & De Boer, 2007) stellen dat recreatiemotieven doorslaggevend zijn in de tevredenheid van recreanten over een natuurgebied. Dit zijn de drijfveren of redenen voor de deelnemer om de hond in een natuurgebied uit te laten. Daarom werd de deelvraag over motivationele behoeften oorspronkelijk als volgt specifiek gemaakt: “*Welke recreatiemotieven hebben hondenbezitters die de hond uitlaten in een natuurgebied?*” Op basis van de theorie waren verschillende verwachtingen te formuleren. Besloten is om de verwachting te baseren op Goossen & De Boer (2007). Dit is het meest recente onderzoek in Nederlandse context, dat een concrete aanwijzing geeft voor de vaakst voorkomende motieven onder Nederlanders in het algemeen. Op basis van Cutt, Giles-Corti en Knuijman (2008) wordt verwacht dat de hond echter het vaakst de aanleiding is om dagelijks met de hond te wandelen (al dan niet in een natuurgebied).

Verwachting C: De hond is de primaire drijfveer om de hond in een natuurgebied uit te laten. Daarnaast zijn de belangrijkste persoonlijke motieven even ‘ertussenuit’ zijn en ‘gezelligheid’ (Goossen & De Boer, 2007).

Tijdens de eerste fase van de dataverzameling werd duidelijk dat de focus op gedrag, cognitieve drijfveren en *recreatiemotieven* te beperkt was om de waardering van het landschap goed te kunnen verklaren. Zo was ‘veiligheid’ een van de meest duidelijke behoeften van de deelnemers die een verklaring bood voor hun waardering en gedrag. Omdat ‘veiligheid’ echter niet de aanleiding was om het gebied te bezoeken paste dit niet binnen de categorie recreatiemotieven. Daarom is besloten de deelvraag niet te beperken tot motieven die hondenbezitters *voorafgaand* aan het bezoek aan een gebied hebben, maar op de algemene behoeften en belangen waarmee hondenbezitters zich door het natuurgebied bewegen en een verklaring zijn voor hun keuzes in en waardering van het landschap. Behoeften kunnen ook worden omschreven als de ‘psychologische uitkomsten’ waar deelnemers naar streven tijdens het bezoek aan het natuurgebied (Manfredo, Driver en Brown, 1983).

Deelvraag 3: Op welke manier spelen eerdere bezoeken aan natuurgebieden, kennis en opvattingen een rol in de beleving en waardering van een gebied?

Van den Berg (2005) beschrijft cognitieve drijfveren als (bewuste) denkprocessen die vastgelegd zijn in duurzame representaties van onze hersenen, zoals herinneringen, meningen, kennis en natuurbeelden. Ze kunnen zich uiten in de vorm van (persoonlijke) verhalen, uitgesproken gedachten

en oordelen (Van den Berg, 2005). Naar verwachting zijn herinneringen en kennis in het bijzonder belangrijk voor hondenbezitters. Zij zullen relatief vaak (of zelfs dagelijks) in dezelfde gebieden wandelen, waardoor er een band ontstaat tussen de plaats en de hondenbezitter: *place attachment* (Tuan 1977, in: Degen & Rose, 2012; Österlund-Pötzsch, 2009). “*It is through such habitual practices*”, stelt Tuan, “*that we attach particular experiences and memories to places. It is through the daily smelling, touching, seeing, hearing and tasting that places become known to us, familiar* (Tuan, 1977, p. 11; in: Degen & Rose, 2012). De verwachting is daarom:

Verwachting D: Doordat het uitlaten van de hond een frequente activiteit is, zullen eerdere ervaringen en *place attachment* een belangrijke rol spelen bij de waardering van het landschap (Österlund-Pötzsch, 2009)

Deelvraag 4: Welke aspecten van het natuurlijk landschap worden positief dan wel negatief gewaardeerd tijdens het uitlaten van de hond?

De laatste deelvraag betreft de kenmerken van het landschap die hondenbezitters positief, dan wel negatief waarderen. Dit ‘landschap’ omvat in ieder geval fysieke aspecten (zoals de bodem), biodiversiteit, sociale aspecten, beheersaspecten (zoals paden), maar ook elementen van de *powerscape* (Jacobs, 2006), zoals regelgeving. De eerste verwachting is gebaseerd op Coeterier (2000), die de belangrijkste landschapskenmerken onder Nederlanders beschrijft. De tweede verwachting gaat meer concreet over de voorkeuren van hondenbezitters en is afgeleid van Goossen en De Boer (2007). Op deze verwachting zal in de uitkomsten worden gereflecteerd, zodat de verwachting kan worden toegelicht en mogelijk uitgebreid.

Verwachting E: De belangrijkste aspecten van het landschap die voor een positieve waardering van het gebied zorgen zijn (Coeterier, 2000): een zo groot mogelijke eenheid, gebruiksmogelijkheden die tegemoetkomen aan de eigen behoeften, een gebruikintensiteit die in balans is en een zo groot mogelijke natuurlijkheid.

Verwachting F: Hondenbezitters hebben een voorkeur voor onverharde of semi-verharde paden, losloopmogelijkheden en een ruime keuze aan routes. Ze vinden afwisseling belangrijk en rust relatief onbelangrijk (Goossen en De Boer, 2007).

Om de deelvragen te kunnen beantwoorden, heeft dataverzameling voor deze thesis plaatsgevonden in de vorm van kwalitatieve interviews. Waarom voor deze methode is gekozen en hoe de dataverzameling precies heeft plaatsgevonden wordt beschreven in het volgende hoofdstuk (4. Methodiek). In hoofdstuk 5 (Resultaten) zullen de vier genoemde deelvragen achtereenvolgens worden beantwoord. Hierbij zullen ook de verwachtingen en het samenvattend model worden vergeleken met de uitkomsten van het onderzoek.

4. Methodiek

Op basis van de probleemstelling is ervoor gekozen om de dataverzameling voor dit onderzoek te verrichten door middel van (kwalitatieve) diepte-interviews. In paragraaf 4.1 wordt de methodiek toegelicht en verantwoord. In paragraaf 4.2 wordt de geplande opzet van de dataverzameling besproken, waarna in paragraaf 4.3 wordt gereflecteerd op het daadwerkelijke verloop van de dataverzameling. Hierbij wordt ook stilgestaan bij de kenmerken van de geïnterviewde deelnemers en van de bezochte onderzoekslocaties. In paragraaf 4.4 wordt toegelicht hoe de verzamelde data voor dit onderzoek is verwerkt.

4.1 Gekozen methode

4.1.1 Keuze voor en kenmerken van kwalitatieve interviews

Onderzoek naar landschapsbeleving gebeurt tot nu toe door middel van een grote variatie aan methoden. Een van de methoden die zo nu en dan wordt gebruikt is bijvoorbeeld representatie van bepaalde landschappen door middel van foto's (Buijs & De Vries, 2005; Kaplan & Wendt). De nadruk ligt hierbij echter sterk op de visuele kant van het landschap: het landschap als *something seen*, in plaats van als context waarbinnen men actief leeft en waar men mee interacteert. Binnen het domein van toerisme en recreatie wordt landschapsbeleving bovendien vaak onderzocht door middel van kwantitatief onderzoek. Zo zijn er verschillende kwantitatieve meetinstrumenten ontwikkeld om concepten zoals recreatiemotieven, *place attachment* en *place dependence* te kunnen meten door middel van enquêtes (Budruk & Stanis, 2013; Brown & Raymond, 2007; Williams & Vaske, 2003; Lee & Shen, 2013; Kyle et al., 2004). Het gebruik van kwantitatieve methoden heeft in bepaalde gevallen voordelen: zo kunnen de uitkomsten worden gegeneraliseerd over een grotere groep recreanten en kan de beleving van verschillende gebruikersgroepen kwantitatief met elkaar worden vergeleken.

Voor dit onderzoek is echter gekozen voor een kwalitatieve benadering. Uit de literatuurverkenning blijkt dat er nog nauwelijks inzicht is in de waardering van het natuurlijk landschap door hondenbezitter. Dit onderzoek is bedoeld als een eerste verkenning van het onderwerp. Hondenbezitters zijn een erg specifieke groep recreanten en waarschijnlijk komt deze waardering op een andere manier tot stand dan bij andere recreanten in natuurgebieden. Door kwantitatieve methoden te gebruiken, zoals enquêtevragen met een Likertschaal, worden respondenten gedwongen uit vooraf bepaalde antwoorden te kiezen. Het open karakter van kwalitatieve interviews biedt echter ruimte voor onverwachte antwoorden en nuanceringen van deelnemers (Boeije, 2012; Evers, 2011). Deze ruimte is nodig, omdat er onvoldoende bekend is over landschapswaardering door hondenbezitters en de totstandkoming daarvan. De literatuur geeft enkele aanwijzingen over de voorkeuren onder hondenbezitters (Goossen & De Boer, 2007), maar kwalitatieve interviews kunnen helpen deze aanwijzingen te controleren, specificeren, nuanceren, verklaren (Boeije, 2012) en aan te vullen (Evers, 2011).

Het doel van deze thesis is bovendien niet alleen om te onderzoeken hoe hondenbezitters bepaalde landschappen waarderen, bijvoorbeeld in de vorm van een positief, negatief of neutraal oordeel, maar net zo belangrijk is om de *achtergrond* van deze waardering te achterhalen. Om dit te kunnen doen is diepgaand begrip nodig voor de gedragskenmerken en drijfveren van hondenbezitters die resulteren in een bepaalde waardering van het landschap. Zoals Boeije (2012, p. 35) stelt is kwalitatief onderzoek bijzonder geschikt voor "situaties waarin men de betekeniswereld achter interacties, processen, gedragingen, gevoelens en ervaringen wil exploreren". Dit sluit aan bij de

doelstelling van deze thesis, namelijk het verkennen van de betekeniswereld achter landschapswaardering door hondenbezitters. Het uitgangspunt van kwalitatieve interviews is dat begrip of kennis ontstaat “door mensen in hun eigen woorden over hun ervaringen te laten vertellen” (Evers, 2011, p. 27).

Tot slot is landschapswaardering gebaseerd op een complex proces van waarnemen en beleven. Dit gaat gepaard met zowel zintuiglijke waarnemingen, zoals geuren en geluiden, als met innerlijke processen van voelen en denken. Zulke sensaties, gevoelens en gedachten zijn erg persoonlijk en lastig te vatten in een enquête. Kwalitatieve interviews geven deelnemers echter de gelegenheid om deze processen in de eigen woorden te beschrijven (Evers, 2011).

4.2.2 Keuze voor en kenmerken van meeloopinterviews

De laatste jaren wordt in onder andere studies naar mobiliteit en landschapsbeleving steeds vaker gebruik gemaakt van een nieuwe kwalitatieve onderzoeksmethode: het *go-along interview*, oftewel het meeloopinterview (Evans & Jones, 2011; Jones, Bunce, Evans, Gibbs & Hein, 2008). Bij een meeloopinterview vergezelt de onderzoeker de deelnemer bij zijn of haar dagelijkse routines, in dit geval het uitlaten van de hond. Hierbij stelt de onderzoeker hem of haar vragen en voert hij of zij observaties uit (Kusenbach, 2003).

Een goed voorbeeld van een onderzoek naar landschapsbeleving door middel van meeloopinterviews is het onderzoek van Degen & Rose (2012). Het doel van dit onderzoek was om inzicht te krijgen in de beleving van de zintuiglijke beleving van het ontwerp van een winkelcentrum en dorpscentrum in de Engelse stadjes Bedford en Milton Keynes. De onderzoeker vroeg aan mensen op straat of hij hen mocht vergezellen bij hun bezoek aan het centrum. Zo is de onderzoeker meegelopen met iemand die in zijn lunchpauze snel een cadeautje wilde kopen, maar ook met een familie die uren door het dorp struinde voor de nodige boodschappen en koffiepauzes. Tijdens de wandeling stelde de interviewer vragen over de omgeving.

Volgens Kusenbach (2003) zijn meeloopinterviews bijzonder geschikt om inzicht te verkrijgen in de perceptie die deelnemers hebben van hun omgeving, de betekenis die ze aan plaatsen toekennen en de relatie die dit heeft met het ruimtelijk gedrag. Ze bieden een belangrijke meerwaarde boven diepte-interviews bij mensen thuis, om de volgende redenen:

Ten eerste blijkt uit onderzoek dat deelnemers het makkelijker vinden om hun gevoelens en ideeën ‘op locatie’ onder woorden te brengen, wat rijkere data op zal leveren dan interviews bij deelnemers thuis (Evans & Jones, 2011; Clark & Emmel, 2010). Een deelnemer kan tijdens een interview bij hem of haar thuis alleen putten uit herinneringen aan eerdere bezoeken aan natuurgebieden. Aan de waardering van een natuurgebied liggen echter gevoelens, gedachten en sensaties ten grondslag waar men op dat moment niet bewust bij stilstaat of die men na afloop weer vergeet. Het kan lastig zijn voor deelnemers om hier achteraf op te reflecteren in een interview bij hem of haar thuis. De meerwaarde van meeloopinterviews is dat respondenten ter plekke kunnen reflecteren op sensaties, gevoelens en gedachten, naar aanleiding van het gesprek met de interviewer.

Ten tweede bieden meeloopinterviews informatie in de natuurlijke context (Clark & Emmel, 2001). Ze bieden deelnemers de kans om de onderzoeker te laten zien, horen of voelen wat hij of zij bedoelt, in plaats van er alleen over te vertellen. Ook geven meeloopinterviews deelnemers de vrijheid om te beslissen welk gebied en welke route de context zal vormen van het onderzoek, waardoor de persoonlijke beleving van en betekenissen aan het landschap het beste voor het voetlicht komen (Degen & Rose, 2012; Clark & Emmel, 2001) Dit vergroot het inzicht van de onderzoeker.

Ten derde geeft een meeloopinterview de onderzoeker de kans om het gedrag van de deelnemers in natuurlijke setting te observeren. Dit levert waardevolle informatie op over de eerste deelvraag van dit onderzoek, over de wandelstijl en aandacht voor het landschap die hondenbezitters erop nahouden.

Tijdens de meeloopinterviews zal niet alleen de waardering van het gebied centraal staan waarin het meeloopinterview plaatsvindt. De interviewer zal de deelnemer ook bevragen over zijn of haar waardering van andere gebieden. Het meeloopinterview als onderzoeksmethode biedt hierbij grote meerwaarde, doordat de omgeving waarin het interview plaatsvindt kan dienen als vergelijkingsmateriaal, bron van inspiratie en gespreksstof. Op deze manier kan de rijke data worden verkregen die nodig is voor de beantwoording van de onderzoeksvragen.

4.1.3 Aandachtspunten bij de gekozen methode

Een punt om rekening mee te houden bij meeloopinterview is dat de antwoorden van de respondent vooral betrekking zullen hebben op het specifieke gebied waar het interview plaatsvindt (Evans & Jones, 2011). Dit zou ervoor kunnen zorgen dat bepaalde onderwerpen die een rol spelen bij de waardering onderbelicht blijven, doordat ze in dat gebied niet van toepassing zijn. Dit punt wordt ondervangen door de dataverzameling niet in één gebied te laten plaatsvinden en ter plekke alle deelnemers te werven, maar door hondenbezitters zelf een gebied te laten uitkiezen waar het interview plaatsvindt.

Een ander aandachtspunt is dat de deelnemer vaak een gebied zal uitkiezen wat hij of zij positief waardeert. Dit kan betekenen dat de onderzoeker meer informatie verzamelt over zaken die bijdragen aan een positieve waardering dan zaken die bijdragen aan een negatieve waardering. Dit hoeft echter geen afbreuk te doen aan de volledigheid van de verzamelde informatie. Wanneer een deelnemer aangeeft dat hij het belangrijk vindt dat de hond kan loslopen, kan worden aangenomen dat deze respondent het minder prettig vindt wanneer de hond niet kan loslopen. Bovendien zal in de interviews ook expliciet worden gevraagd naar aspecten in (andere) natuurgebieden die de deelnemer negatief waardeert.

Daarnaast moet de onderzoeker zich bewust zijn van de invloed die zij heeft op het gedrag, de beleving, de waardering en de antwoorden van de deelnemer (Kusenbach, 2003). Zo zal de wandelstijl alleen al beïnvloed worden doordat de interviewer en deelnemer tijdens een groot deel van de wandeling in gesprek zijn. Dit is onvermijdelijk, maar hoeft voor dit onderzoek geen afbreuk te doen aan de bruikbaarheid van de verzamelde data. De meeloopinterviews zullen niet representatief zijn voor de dagelijkse wandelingen van de hondenbezitters, maar ze zullen wel een indicatie geven van de manier waarop zij over natuurgebieden denken en zich erdoorheen bewegen.

Om door middel van observatie toch een antwoord te kunnen geven op de eerste deelvraag (over wandelstijl en aandacht voor het landschap), wordt de invloed van de onderzoeker op verschillende manieren geprobeerd te beperken: 1. Door te benadrukken dat de deelnemer mag handelen zoals hij (of zij) dat normaal ook zou doen, dat hij de route en het tempo mag bepalen en dat hij kan stilstaan wanneer hij dat wil of normaal ook zou doen. 2. Door achteraf mondeling op het gedrag te reflecteren, door te vragen in hoeverre wandelstijl en routekeuze overeenkwamen met de gebruikelijke wandelingen. 3. Door tijdens de meeloopinterviews momenten in te lassen voor observatie, bijvoorbeeld door even geen vragen te stellen wanneer er een natuurlijke stilte valt.

Tot slot worden suggestieve vragen tot op zekere hoogte vermeden. Door de deelnemer zoveel mogelijk zelf met landschapselementen te laten komen die bijdragen aan de waardering en hier vervolgens op door te vragen, zullen naar verwachting de onderwerpen worden achterhaald die de deelnemers het belangrijkste vinden (Evers, 2011).

4.2 Opzet van de dataverzameling

4.2.1 De selectie van deelnemers

Het doel van dit onderzoek is om diepgaand inzicht te krijgen in hoe natuurlijke landschappen door hondenbezitters worden gewaardeerd en hoe deze waardering tot stand komt. Om zicht te krijgen op het brede spectrum aan factoren dat een rol speelt bij de waardering van het landschap, is het belangrijk dat de deelnemers aan de interviews een redelijke hoeveelheid ervaring hebben met het uitlaten van de hond in natuurgebieden. Daarom wordt de dataverzameling beperkt tot hondenbezitters die gemiddeld minstens een keer per maand de hond uitlaten in natuurgebieden. Omdat het de waardering van het landschap door volwassenen betreft, is het tweede criterium dat de hondenbezitter een leeftijd van 18 jaar of ouder heeft.

Dit onderzoek is niet gericht op het achterhalen van de waardering van een of meer specifieke gebieden. Om deze reden wordt de dataverzameling niet beperkt tot de bezoekers dan ook niet beperkt tot bezoekers van één of meer vooraf geselecteerde gebieden. In plaats daarvan worden participanten in het tweedegraads netwerk geworven via de sneeuwbalmethode. Om een eerste contactpersoon (en potentiële deelnemer) te vinden wordt aan de eerstegraads kennissen van de onderzoeker gevraagd of zij kennissen hebben die aan de voorwaarden voldoen en mogelijk mee willen werken aan het onderzoek. Aan de contacten die dit oplevert zal weer worden gevraagd of zij kennissen hebben die aan de voorwaarden voldoen en mogelijk mee willen werken aan het onderzoek.

Het voordeel van het gebruik van de sneeuwbalmethode is dat de hondenbezitters sneller in zullen stemmen met een meeloopinterview en zich sneller op hun gemak zullen voelen, doordat ze door een bekende in contact zijn gebracht met de onderzoeker. Dit kan ertoe leiden dat de deelnemers meer over zichzelf en hun ervaringen zullen onthullen, waardoor meer diepgaand inzicht wordt verkregen in het onderwerp landschapswaardering (Evers, 2011). Een nadeel is dat de kans bestaat dat de deelnemers de onderzoeker zullen doorverwijzen naar kennissen uit eenzelfde sociaal milieu komen, wat kan leiden tot een beperkte variatie in de groep participanten. Hierop zal worden ingespeeld door aan het begin van de werving verschillende hondenbezitters als ingang te kiezen, alvorens de sneeuwbalmethode toe te passen om nieuwe participanten te vinden. Bovendien zal de interviewer de deelnemers expliciet vragen of zij hondenbezitters kennen die andere uitlaatgewoonten of meningen zullen hebben. Op deze manier zal naar verwachting de grootste variatie en de beste verzadiging worden bereikt.

4.2.2 De selectie van onderzoekslocaties

Zoals al beschreven is het onderzoek niet gericht op het achterhalen van de waardering van één specifiek natuurgebied of een specifiek type natuurlijk landschap. Met het onderzoek wordt daarentegen geprobeerd een meer algemeen, maar diepgaand inzicht te krijgen in hoe natuurlijke landschappen door hondenbezitters worden gewaardeerd. Zoals al is benoemd zal de dataverzameling daarom op meer dan één plek plaatsvinden. Dit geeft naar verwachting een meer compleet beeld op de aspecten van het landschap en het gedrag die een rol kunnen spelen in de waardering van een landschap. Via de sneeuwbalmethode zullen deelnemers worden geworven vanuit twee kernen: Zwijndrecht (Zuid-Holland) en Houten (Utrecht). Door de sneeuwbalmethode vanuit twee kernen in te zetten zullen naar verwachting deelnemers kunnen worden geworven met een grotere diversiteit aan kenmerken.

Het meeloopinterview zal vervolgens plaatsvinden in een gebied naar keuze van de deelnemer. Omdat het onderzoek zich richt op de waardering van het *natuurlijk* landschap, zal dit als

voorwaarde worden meegegeven aan de deelnemer. De onderzoekslocaties kunnen dus natuur- en buitengebieden zijn, die al dan niet de officiële status van ‘natuurgebied’ hebben. Het zal vaak een gebied zijn waar de deelnemer geregeld zijn of haar hond heeft uitgelaten.

4.2.3 Voorbereiding van de interviews

De eerste stap van de dataverzameling is het werven van participanten. Dit gebeurt via de sneeuwbal methode, zoals toegelicht in 4.3.1 (De selectie van deelnemers). De contactgegevens van potentiële deelnemers worden via de kennissenkring van de deelnemer gekregen. De potentiële deelnemers worden benaderd via de telefoon of e-mail, waarbij het onderzoek wordt toegelicht en wordt gecontroleerd of de deelnemers aan de voorwaarden voldoen. Is dit het geval en zijn de deelnemers geïnteresseerd, wordt gepeild of het mogelijk is om een keer mee te lopen wanneer zij de hond uitlaten in een natuurgebied. Wanneer dit het geval is zal een afspraak worden gemaakt om het (meeloop)interview te laten plaatsvinden. Toegelicht wordt dat de deelnemer zelf een gebied mag kiezen om het meeloopinterview te laten plaatsvinden. Voor de daadwerkelijke dataverzameling wordt gewerkt met een topiclijst (Bijlage 1), om te zorgen dat de benodigde data daadwerkelijk wordt verzameld tijdens de interviews. Deze lijst worden hieronder toegelicht.

Toelichting topiclijst

Voor de dataverzameling van dit onderzoek is gekozen voor semigestructureerde interviews. Dit betekent dat er enerzijds enkele hoofdonderwerpen zijn die aan bod moeten komen voor een gerichte en zo volledige mogelijke dataverzameling, maar dat er anderzijds veel ruimte is voor deelnemers om de onderwerpen in te brengen die zij belangrijk vinden. In dit geval ligt de focus van de dataverzameling op de persoonlijke waardering van het landschap door de deelnemers en verklaringen daarvoor. Een topiclijst zal in de meeste gevallen een korte lijst met onderwerpen bevatten die aan bod moeten komen. In dit onderzoek is het echter de bedoeling dat de hondenbezitters zelf onderwerpen aandragen die voor hen een rol spelen in de beleving van het landschap. Daarom is ervoor gekozen om een topiclijst te hanteren met open voorbeeldvragen, die de onderzoeker kan stellen om de deelnemer te stimuleren om te vertellen over de manier waarop hij of zij het landschap van verschillende natuurgebieden waardeert.

Het is erg belangrijk dat wanneer een deelnemer een positief of negatief landschapskenmerk noemt, de onderzoeker doorvraagt naar de achtergrond hiervan. Alleen zo kan goed de link worden gelegd met achterliggende factoren zoals gedrag, motivationele drijfveren en cognitieve drijfveren. Naar de invulling van enkele mogelijke factoren, namelijk recreatiemotieven en gedrag, zal wel direct worden gevraagd. Buiten dat ze een verklaring kunnen bieden voor de waardering van het landschap, geven ze ook waardevolle informatie over de hondenbezitter als recreant in natuurgebieden.

De topiclijst bestaat uit drie hoofdonderdelen: algemene informatie over de deelnemer, de reflectie op het gedrag en het achterhalen van de waardering van het landschap (en de achtergrond daarvan). Voorafgaand aan het interview wordt de deelnemer om toestemming gevraagd om de verzamelde informatie (eventueel onder een pseudoniem) te gebruiken voor de rapportage van het onderzoek. De interviews worden opgenomen met een voicerecorder. Ook hier wordt vooraf toestemming voor gevraagd aan de deelnemer. De overige onderwerpen, voorbeeldvragen en aandachtspunten zijn richtinggevend, maar de volgorde van de vragen wordt ter plekke bepaald. Het kan bijvoorbeeld logischer zijn om de deelnemer voorafgaand aan het meeloopinterview te bevragen over de route die hij heeft uitgekozen en pas achteraf te reflecteren op het gedrag tijdens de wandeling.

De topiclijst in Bijlage 1 gaat uit van meeloopinterviews, maar er zijn ook enkele interviews bij hondenbezitters thuis gehouden. In dit geval wordt de observatie van het gedrag weggelaten en krijgt de mondelinge reflectie op het gedrag meer aandacht tijdens het interview. Ook zal niet, zoals bij meeloopinterviews, gerefereerd kunnen worden aan de omgeving waar we op dat moment lopen, maar zal moeten worden teruggegrepen op eerdere ervaringen die de hondenbezitter heeft gehad.

4.3 Verloop van de dataverzameling

In de voorgaande paragraaf is de geplande onderzoeksopzet toegelicht. In deze paragraaf wordt voor de werving van deelnemers, de kenmerken van de geïnterviewden en het verloop van de interviews beschreven in hoeverre deze onderdelen van de dataverzameling volgens de planning zijn verlopen.

4.3.1 Werving van de deelnemers

De selectie en werving van de deelnemers is voor een groot deel verlopen zoals beschreven in de onderzoeksopzet. In enkele gevallen is na een goede afweging besloten om hiervan af te wijken. Zo voldeed de grote meerderheid van de deelnemers aan de vooraf gestelde voorwaarden, namelijk dat zij gemiddeld minstens een keer per maand de hond uitlaten in een natuurgebied. In twee gevallen is besloten hiervan af te wijken. Eén interview vond plaats met een stel dat zelf geen hond bezit, maar dat minstens een keer per week de hond van kennissen uitlaat. Eén interview vond plaats met een vrouw die vroeger wel met de hond in natuurgebieden kwam, maar nu niet meer, vanwege negatieve ervaringen in een natuurgebied. Hoewel deze deelnemers strikt gezien niet binnen de afbakening vielen, leverden ze allebei waardevolle informatie op over de waardering van natuurgebieden tijdens het uitlaten van de hond.

Zoals gepland is de sneeuwbalmethode gebruikt. Het bleek enigszins lastig om een gevarieerde groep hondenbezitters te werven wat betreft de werksituatie en het geslacht van de deelnemers. Opmerkelijk was dat het van de benaderde hondenbezitters vooral parttime werkende vrouwen waren die aan de eisen voldeden en bereid waren om geïnterviewd te worden. Dit is deels te verklaren doordat parttime werkenden vaker de mogelijkheid zullen hebben om minstens een keer per maand de hond in een natuurgebied uit te laten. Bovendien hadden drie benaderde hondenbezitters die aan de voorwaarden voldeden én fulltime werken, geen tijd of interesse om aan het interview deel te nemen. De belangrijkste verklaring voor het grote aandeel parttime werkende vrouwen zal echter het gebruik van de sneeuwbalmethode zijn. Vrouwelijke hondenbezitters brachten de onderzoeker bijvoorbeeld veelal in contact met andere vrouwelijke hondenbezitters. Om deze reden is besloten de werving van deelnemers via de sneeuwbalmethode twee keer te onderbreken door een nieuwe ingang te kiezen en nieuwe deelnemers vanuit een ander gebied te werven. Op deze manier zijn ook mannelijke en fulltime werkende hondenbezitters geworven voor een interview.

4.3.2 Kenmerken van de deelnemers

In totaal zijn twaalf interviews gehouden. Hiervan zijn twee interviews gehouden met stellen bestaande uit man en vrouw en één interview met een vrouw, haar vriendin en de hond van deze vriendin (Tabel 4.1). Eén vrouw nam haar dochter (8) mee en één man nam ook zijn dochter (4) mee. In totaal waren er dus zeventien mensen betrokken bij de interviews, waarvan vijftien volwassenen en twee kinderen jonger dan twaalf jaar. Onder de volwassenen zijn vijf mannen en tien vrouwen. Voor negen interviews was de vrouw de hoofddeelnemer van het interview. De oververtegenwoordiging van vrouwelijke deelnemers kan betekenen dat het vrouwelijke perspectief op landschapswaardering

beter wordt belicht dan het mannelijke. Dit tekort aan ‘mannelijk perspectief’ wordt enigszins gecompenseerd door ook de antwoorden van de tweede deelnemers, die tweemaal man waren, mee te nemen in de data-analyse.

Een van de hoofddeelnemers werkt fulltime buitenshuis en drie deelnemers studeren fulltime. Een deelnemer is vervroegd gepensioneerd en een deelnemer is huisvrouw. De overige zes deelnemers werken parttime buitenshuis. Enkelen van hen doen daarnaast aan vrijwilligerswerk, mantelzorg en/of zijn oppas voor de kleinkinderen. Er was sprake van een redelijk goede variatie in leeftijd onder de hoofddeelnemers: 21, 22, 23, 33, 39, 39 51, 53, 56, 59, 62, 65. Negen van de deelnemers hebben één hond en drie van de deelnemers hebben twee honden.

De deelnemers zijn geworven vanuit twee kernen: Zwijndrecht en Houten. De meeste deelnemers wonen in deze twee gemeenten en omliggende gemeenten, namelijk Hendrik-Ido-Ambacht en Schalkwijk. Tot slot woonde een deelnemer in Apeldoorn.

Tabel 4.1 Kenmerken van de hoofddeelnemers, type interview en eventuele tweede deelnemer.

Deelnemer	Leeftijd	Werksituatie	Woonplaats	Type interview	Tweede deelnemer
Jeanette	65	Parttime werkend, mantelzorg	Zwijndrecht	Thuis	Partner (m)
Maxime	56	Parttime werkend	Zwijndrecht	Walk-along	Partner (m)
Karin	53	Parttime werkend	H.I.Ambacht	Walk-along	-
Elisa	23	Student	Zwijndrecht	Thuis	-
Marlous	51	Parttime vrijwilligerswerk	Apeldoorn	Walk-along	-
Freek	62	Parttime vrijwilligerswerk	Houten	Walk-along	-
Wouter	33	Fulltime werkend	Houten	Walk-along	Dochter
Marjolein	59	Parttime werkend, mantelzorg	Zwijndrecht	Walk-along	-
Alina	39	Niet werkend	Zwijndrecht	Thuis	-
Marije	21	Student	Zwijndrecht	Walk-along	Vriendin
Diane	39	Parttime werkend	Schalkwijk	Walk-along	Dochter
Wietze	22	Student	H.I.Ambacht	Walk-along	-

4.3.3 Verloop van de interviews

In totaal zijn negen meeloopinterviews gehouden en drie diepte-interviews bij de deelnemer thuis. Een van de hondenbezitters is thuis geïnterviewd, omdat zij niet meer regelmatig in natuurgebieden komt met haar hond. Voor de andere twee deelnemers kwam het niet goed uit om het interview tijdens het uitlaten van de hond te plannen.

De opzet van de dataverzameling was om een-op-een-interviews te houden met hondenbezitters. In vier gevallen liet de deelnemer echter regelmatig de hond uit met partner, vriendin of kind, en bleek ter plekke (drie keer) of vooraf (een keer) dat hij of zij deze persoon graag mee wilde nemen tijdens het interview. Besloten is om hierin mee te gaan. Het voordeel hiervan is dat het gedrag van de deelnemer zoveel mogelijk overeenkomt met de werkelijkheid tijdens het uitlaten van de hond. Voor de betreffende deelnemers is het uitlaten van de hond in een natuurgebied kennelijk een activiteit om *samen* te doen en mogelijk speelt dit mee in de beleving en de waardering van het landschap. Op deze manier kan bovendien de interactie tussen de deelnemers worden meegenomen in het onderzoek. Een ander voordeel is dat de aanvullingen van de tweede deelnemer waardevolle extra informatie kunnen opleveren.

Een implicatie is dat de antwoorden van de verschillende deelnemers door elkaar heen gaan lopen in één interview. In de resultatenverwerking zal er daarom bij moeten worden stilgestaan dat de antwoorden binnen een interview afkomstig kunnen zijn van twee personen. Om zoveel mogelijk diepte te bereiken in het interview, is geprobeerd om de vragen zoveel mogelijk te richten op een persoon (de hoofddeelnemer). Dit is voorafgaand aan het interview aan de deelnemers uitgelegd, met de opmerking dat de tweede deelnemer altijd aanvullingen mag doen.

4.3.4 Beschrijving van de onderzoekslocaties

Met negen van de twaalf deelnemers is een meeloopinterview gehouden. In Bijlage 3 is in kaart gebracht in welke gebieden (A t/m G) deze interviews hebben plaatsgevonden, in relatie tot waar de deelnemers (1 t/m 9) bij benadering wonen. In deze paragraaf wordt een beschrijving gegeven van de betreffende gebieden.

Omgeving Zwijndrecht

In de omgeving van Zwijndrecht zijn meeloopinterviews gehouden in het Develbos, de Munnikendevol, Wevershoek en De Oude Maas.

Het Develbos en de Munnikendevol liggen vlak naast elkaar, ten westen van Zwijndrecht. Ze worden van elkaar gescheiden door een autoweg en een manege. Het Develbos is een jong natuurgebied, direct gelegen naast het rangeerterrein van Kijfhoek. Jong bos wordt hier op enkele plekken afgewisseld met veldachtige en (soms) kleurrijke begroeiing en water. Het semi-verharde hoofdpad is erg rechtlijnig aangelegd en loopt als een grote rechthoek door het gebied heen. In het midden van deze rechthoek, te doorkruisen via onverharde paden, bevindt zich een grotere waterplas met een eilandje in het midden. De hoofdpaden van het Develbos en de Munnikendevol kruisen op een bepaald punt met het ruiterspad. Auto's en fietsers zijn *in* de gebieden niet toegestaan, maar wel op de toegangswegen naar de gebieden. Kiest men ervoor op de terugweg langs de autoweg te lopen, komt men langs het laatgotische Kijfhoekkerkje (Groenservice Zuid-Holland, 2015).

De Munnikendevol grenst aan het bosgebied rond Kijfhoek, maar wordt zelf gekenmerkt door een middelhoge, veldachtige en (soms) kleurrijke begroeiing. In de winter is de begroeiing lager en het uitzicht weidser. Het gebied is vernoemd naar de oude veenrivier die daar loopt. De bijbehorende rietkragen, oeverbosjes en knotwilgen maken het een populaire plek voor bijzondere vogels (Afbeelding 4.1). Het Develbos en de Munnikendevol staan allebei bekend om hun grote rijkdom aan vogelsoorten (Gemeentenieuws, 2013). In beide gebieden mogen honden loslopen, maar tijdens het broedseizoen zijn sommige gedeelten afgesloten. Tijdens het meeloopinterview waren er weinig andere mensen in het gebied aanwezig, op enkele hondenbezitters en hardlopers in het Develbos na.

Wevershoek is een klein recreatiegebied in Rijsoord, gelegen aan de rivier de Waal. Het landschap is halfopen en parkachtig, waarbij velden met kleurrijke begroeiing (Afbeelding 4.2) worden afgewisseld met groepen bomen en een waterplas. De route voert bovendien langs akkers en kassen. Honden mogen alleen loslopen aan de Waal-zijde. De keuzemogelijkheden wat betreft de route zijn

Tabel 4.2 Deelnemers en locaties meeloopinterviews

	Naam		Locatie meeloopinterview
1	Maxime	A	Develbos, Zwijndrecht
2	Marjolein	B	Munnikendevol, Zwijndrecht
3	Marije	A	Develbos, Zwijndrecht
4	Karin	C	Wervershoek, Rijsoord
5	Wietze	D	De Oude Maas, Barendrecht
6	Freek	E	Nieuw Wulven, Houten
7	Wouter	F	Omg. Tull en Het Waal, Schalkwijk
8	Diane	F	Omg. Tull en Het Waal, Schalkwijk
9	Marlous	G	Kroondomeinen het Loo, Apeldoorn

Afbeelding 4.1 Rivier de Devel, Munnikendevel

Afbeelding 4.2 Kleurrijke velden in de Wevershoek

beperkt. Op het moment van de wandeling waren er vrij veel andere hondenbezitters in het gebied. Dit werd versterkt door de beperkte omvang van het gebied en het beperkte aantal routhemogelijkheden.

Recreatiegebied De Oude Maas is vernoemd naar de rivier waaraan het gebied ligt. Hier kunnen recreanten allerlei vrachtschepen langs zien varen. Vergeleken met de andere gebieden is de intensiteit van recreatie hier veel groter. Langs de waterkant is een lange strook gras waar je kunt liggen en een keienstrand waar je kunt zwemmen. Op zomerse dagen (zoals de dag van het interview) is het daarom erg druk in dit gebied, voornamelijk met gezinnen en jongeren. Aan de kant van de autoweg is het landschap meer bosachtig, met enkele open plekken met een speelweide en velden. De paden zijn semiverhard. Omdat het gebied langgerekt is en hoofdzakelijk bestaat uit twee parallelle paden, is de keuze wat betreft route hier beperkt. In het gebied waar het interview plaatsvond geldt een aanlijnplicht.

Omgeving Houten

In de omgeving van Houten hebben drie meeloopinterviews plaatsgevonden op twee verschillende locaties. Een interview vond plaats in een gedeelte van Nieuw Wulven en het andere interview in de omgeving van Tull en het Waal in Schalkwijk.

Nieuw Wulven is een jong natuur- en recreatiegebied ten noorden van Houten, dat uit verschillende onderdelen bestaat. Het Speelbos is bijvoorbeeld speciaal ingericht voor kinderen, terwijl het lageregelegen Drasbos wordt gekenmerkt door een nat landschap met elzen en wilgen (Milieuwerkgroep Houten, 2015). Het meeloopinterview met Freek vond plaats in het oostelijk gedeelte van Nieuw Wulven: het zogeheten Entreebos en een gedeelte van het Dwaalbos. Met behulp

Afbeelding 4.3 Verdrongen bos bij Tull en Het Waal

Afbeelding 4.4 Werk bij de Waalse Wetering

van kunst zijn hier verwijzingen gedaan naar het verleden van de plek als Romeinse landbouwgrond, bijvoorbeeld met een groot beeld van een Romeins masker. Het gedeelte van het gebied dat tijdens het meeloopinterview is bezocht bevat verharde en semi-verharde paden. Het landschap bestaat hier uit jong, dicht bos, lager struikgewas en waterlopen. Aan de noordkant van het bos kijkt men uit over de akkers ten noorden van Houten. Tijdens het meeloopinterview waren er weinig andere mensen in het gebied, op enkele andere hondenbezitters na.

Twee deelnemers kozen een wandeling in de omgeving van Tull en het Waal, in Schalkwijk. In het noordelijke gedeelte van dit gebied bevindt zich een verdrinken bos (Afbeelding 4.3). Dit stuk land wordt gebruikt voor waterberging en is over te steken door een vlonder, die pas in 2014 is aangelegd. Meer naar het zuiden bestaat het landschap uit een combinatie van jong en ouder bos en vervolgens uit oude fruitboomgaarden. Helemaal in het zuiden bereikt men via de autoweg het Werk aan de Waalse Wetering (Afbeelding 4.4). Tijdens de meeloopinterviews waren er geen andere mensen in het gebied aanwezig. De paden zijn afwisselend verhard en semi-verhard. De hond mag loslopen in het gebied, met uitzondering van het broedgebied.

Omgeving Apeldoorn

In de omgeving van Apeldoorn is één interview gehouden, namelijk in de Koninklijke Houtvesterij van Kroondomein Het Loo. Het gebied ligt midden op de Veluwe, ten noordwesten van Apeldoorn. Vergeleken met de andere gebieden is dit een groot gebied, met veel keuzemogelijkheden wat betreft de route. Vergeleken met het jonge, rechtlijnig aangelegde Develbos en het parkachtige Wevershoek, oogt de Houtvesterij een stuk meer als natuurlijk, 'echt bos'. De loofbomen worden afgewisseld door heidegronden en waterplassen. In het gebied zijn veel wilde dieren, zoals herten, reeën en zwijnen. Het hoofdpad is verhard, maar de deelnemer kiest een route over de semi-verharde zijpaden.

Afbeelding 4.5 Koninklijke Houtvesterij, Apeldoorn

Afbeelding 4.6 Wild zwijn (foto door deelnemer)

4.4 Verwerking van de data

4.4.1 Verslaglegging van de interviews

Na afloop van elk interview is het gesprek getranscribeerd aan de hand van de geluidsopname. De transcripties zijn opgenomen als bijlage (Bijlage 4). De transcripties in de bijlage zijn een vrijwel letterlijk verslag van de interviews, op enkele wijzigingen door de onderzoeker na:

Verduidelijkingen en toevoegingen van de onderzoeker zijn weergegeven tussen [haakjes]. Op verschillende plekken in het gesprek was de geluidsopname erg slecht te verstaan, bijvoorbeeld door

windvlagen. Dit is in de transcriptie aangeduid met [onverstaanbaar]. Lange stiltes of gesprekken die geheel niet relevant zijn voor het interview, zijn aangegeven met [...]. Tot slot heeft de onderzoeker in enkele gevallen besloten om zeer persoonlijke of privacygevoelige informatie te schrappen uit de transcriptie, die geen relevantie had voor het onderzoek. Enkele deelnemers gaven aan liever niet met hun voor- en achternaam in het verslag te worden vermeld. Besloten is om pseudoniemen te gebruiken voor alle deelnemers.

Relevante informatie die voor, na of tijdens het interview is verkregen, maar niet is vastgelegd op de geluidsopname, is opgenomen in de *field notes*. Het kwam enkele keren voor dat de onderzoeker achteraf per e-mail nog aanvullende vragen heeft gesteld aan deelnemers, bijvoorbeeld over fragmenten die onverstaanbaar waren of die niet aan bod zijn gekomen tijdens het interview. Deze informatie is opgenomen aan het einde van de transcriptie.

4.4.2 Analyse van de interviews

De interviews zijn thematisch gecodeerd om deze kwalitatief te kunnen analyseren. Deze open codering heeft geholpen om de hoofdlijnen te identificeren voor beantwoording van de deelvragen. Daarnaast is een kwantitatieve analyse gedaan voor de vierde deelvraag (Welke aspecten van het natuurlijk landschap worden positief dan wel negatief gewaardeerd tijdens het uitlaten van de hond?). Hierbij is gecodeerd voor alle aspecten van het landschap waarvan de deelnemers (min of meer) expliciet aangeven dat zij dit aspect positief dan wel negatief waarderen. De codering is niet beperkt tot concrete inrichtingskenmerken van het landschap, zoals paden, bomen en gebouwen. In plaats daarvan zijn ook ervaringen, zoals rust, zijn meegenomen in de codering, evenals de mensen die onderdeel uitmaken van het landschap. Dit is gedaan om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van hoe deelnemers het landschap waarderen en welke aspecten daarbij een rol spelen.

De volledig gecodeerde interviews zijn terug te vinden in de bijlage (Bijlage 4). Om ruimte te laten voor onverwachte antwoorden over de waardering van landschapskenmerken is begonnen met een open codering van alle interviews. Op deze manier zijn categorieën en subcategorieën geïdentificeerd van aspecten van het landschap die positief en negatief worden gewaardeerd. Het definitieve codeerschema is inclusief toelichting te vinden in Bijlage 2.

Of de lading van de landschapskenmerken positief of negatief is, wordt voor alle codes aangegeven met (+) en (-). Bij de categorisering van codes konden veel van deze positieve en negatieve waarderingskenmerken worden samengevoegd tot één (sub)categorie met dezelfde betekenis. Zo is bijvoorbeeld de positieve waardering van '(+) Weinig andere mensen' samengevoegd met de negatieve waardering van het tegenovergestelde, namelijk '(-) Veel andere mensen', omdat de twee waarderingskenmerken op hetzelfde neerkomen. Een *positieve* waardering van 'Veel andere mensen' is echter weer opgenomen als een aparte code binnen de categorie, omdat deze code een andere mening over dit onderwerp representeert.

4.4.3 Aandachtspunten bij de analyse

Het kwam regelmatig voor dat de hoofddeelnemer en tweede deelnemer elkaar aanvulden en op elkaars opmerkingen doorgingen, waardoor de verschillende meningen niet altijd goed te scheiden waren. Om te voorkomen dat gegevens onterecht worden weggelaten uit de codering, zijn ook de uitspraken van de tweede deelnemers meegenomen in de analyse. In de Resultaten (Hoofdstuk 5) wordt daarom gesproken van 'aantal interviews waarin een antwoord voorkwam'. Opmerkingen en gedrag van kinderen zijn meegenomen in de beschrijving en het gedrag en de aandachtverdeling tijdens de wandeling, maar niet in de analyse van beleavingskenmerken. Tijdens de twee interviews waarbij kinderen meeliepen, was de input van de kinderen klein.

Wanneer in de resultaten wordt gesproken van het aantal deelnemers waarvoor een bepaald kenmerk geldt, worden hiermee alleen de hoofddeelnemers bedoeld. In principe worden hiermee de elf deelnemers bedoeld die de hond maandelijks uitlaten in een natuurgebied. De opmerkingen van de deelnemer 12, die niet meer regelmatig in natuurgebieden komt met de hond, zijn enkel in de kwalitatieve analyse meegenomen.

Tellingen van het aantal keren dat een bepaald motief of waarderingskenmerk is genoemd, betreft het aantal interviews waarin dit motief of waarderingskenmerk is teruggekomen. Een aanvullende optie was om het aantal keren te tellen dat een item in hetzelfde interview naar voren kwam, om zo de belangrijkheid van dit punt te onderzoeken. Naar verwachting geeft dit echter geen goed beeld van de belangrijkheid, doordat het grotendeels afhankelijk was van de specifieke omgeving en het doorvragen van de interviewer hoe lang en hoe vaak over een onderwerp werd gesproken. Omdat de interviews grotendeels uit zeer open vragen bestonden, is de verwachting dat de geïnterviewden in ieder geval de waarderingskenmerken en motieven hebben genoemd die zij het belangrijkste vinden. Door te tellen in hoeveel interviews dit kenmerk aan bod kwam, wordt daarom naar verwachting een goede indicatie gegeven van het belang van de verschillende kenmerken.

Hoewel het zoveel mogelijk is vermeden tijdens de interviews, kwam het in een enkel geval voor dat de interviewer zelf een onderwerp naar voren bracht, bijvoorbeeld door een opmerking te maken of vraag te stellen over specifieke landschapselementen. Deze zaken zijn enkel als waarderingskenmerk meegenomen wanneer de deelnemer nadrukkelijk zijn of haar mening heeft gegeven over onderwerp, bijvoorbeeld als hij of zij op dit punt is doorgegaan of teruggekomen. Wanneer de deelnemer bijvoorbeeld antwoordde met 'Ja, dat vind ik wel belangrijk' en er verder niet op doorging of terugkwam, is besloten om dit waarderingskenmerk niet mee te tellen.

5. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van dit onderzoek gepresenteerd. In paragraaf 5.1 wordt een beeld geschetst van het algemene uitlaatgedrag van de deelnemers in natuurgebieden. Hierbij worden onder andere belicht hoe vaak, wanneer en waarom hondenbezitters de hond uitlaten in natuurgebieden. In paragraaf 5.2 tot en met 5.5 worden achtereenvolgens de deelvragen beantwoord die onderdeel waren van de probleemstelling. Op basis van de uitkomsten wordt in 5.6 een herziening van het samenvattend schema gegeven dat in hoofdstuk 2 werd gepresenteerd.

5.1 De deelnemers en het bezoek aan een natuurgebied

5.1.1 Frequentie

Bij de werving van deelnemers was de voorwaarde dat zij gemiddeld een keer per maand de hond uitlaten in een natuurgebied. Dit is voor elf van de twaalf deelnemers het geval. De uitzondering is deelnemer Elisa, die aangeeft dat zij voorheen regelmatig in natuurgebieden heeft gewandeld met de hond, maar dat zij dit door een slechte ervaring in een natuurgebied niet meer doet. Voor de overige elf deelnemers verschilt de frequentie waarmee zij de hond in een natuurgebied uitlaten (Tabel 5.1). Zes deelnemers doen dit dagelijks. Vijf van hen laten de hond vooral uit in een natuurgebied dat op loopafstand van de eigen woning ligt. Een van hen, Karin, stapt echter elke dag in de auto om de honden verder van huis uit te laten.

Van één van de vijf deelnemers die niet dagelijks de hond in een natuurgebied uitlaten, Maxime, valt dit te verklaren doordat de honden niet van haarzelf zijn. Van de keren dat ze de honden uitlaat doet ze dit echter vrijwel altijd in het dichtstbijzijnde natuurgebied. De overige deelnemers die niet dagelijks in een natuurgebied komen met de hond, wonen ook niet op loopafstand van een natuurgebied. Voor enkele deelnemers zorgt dat ervoor dat zij niet vaak naar natuurgebieden gaan, doordat zij zelf geen auto hebben en/of het onpraktisch vinden om te fietsen met de hond.

Niet alleen de nabijheid van natuurgebieden, maar ook de werksituatie van de hondenbezitters is mogelijk van invloed op de vraag hoe vaak zij een natuurgebied bezoeken. Van de deelnemers die dit iedere dag doen, werken er vijf in deeltijd en werkt één deelnemer niet. De deelnemers die het minst vaak in natuurgebieden komen zijn twee fulltime studenten en één fulltime werkende.

Tabel 5.1 Leeftijd, werksituatie, afstand van natuurgebied en wandelfrequentie in natuurgebied per deelnemer

Deelnemer	Werksituatie	Natuur op loopafstand?	Uitlaatfrequentie in natuurgebieden
Alina	Niet werkend	Ja	(Vrijwel) dagelijks
Freek	Parttime vrijwilligerswerk	Ja	(Vrijwel) dagelijks
Karin	Parttime werkend	Ja	(Vrijwel) dagelijks
Diane	Parttime werkend	Ja	(Vrijwel) dagelijks
Jeanette	Parttime werkend, mantelzorg	Ja	(Vrijwel) dagelijks
Marjolein	Parttime werkend, mantelzorg	Ja	(Vrijwel) dagelijks
Maxime	Parttime werkend	Ja	Wekelijks
Marlous	Parttime vrijwilligerswerk	Nee	Wekelijks
Wouter	Fulltime werkend	Nee	Maandelijks
Marije	Student	Nee	Maandelijks
Wietze	Student	Nee	Maandelijks
Elisa	Student	Nee	-

5.1.2 De groene omgeving versus 'de wijk'

Uit de interviews blijkt dat alle deelnemers voor hun dagelijkse ommetje met de hond een sterke voorkeur voor een groene omgeving hebben. Omdat alle deelnemers hondenbezitters zijn die af en toe tot vaak de hond uitlaten in natuurgebieden is dit niet verrassend. Is er geen natuurgebied op loopafstand aanwezig, dan kiezen de hondenbezitters voor hun dagelijkse wandelingen voor een park of groenstrook. Deze voorkeur voor een groene omgeving wordt door verschillende deelnemers uitgelegd door een vergelijking te maken met het alternatief: een rondje door 'de wijk'. Vrijwel alle deelnemers kijken hier negatief tegenaan. Lopen door de bebouwde omgeving wordt door meerdere deelnemers omschreven als 'bij andere mensen naar binnen kijken' en ongezellig. Daarnaast vinden zij het onpraktisch, doordat de hond zijn behoefte niet vrijelijk kan doen en hondenpoep moet worden opgeruimd.

Maxime: *"Je kan ook door de wijk maar dat vind ik niet zo prettig want dan doen ze hun behoefte in andermans tuin... En dan krijg ik hele kwade gezichten."*

Marije: *"Als je gewoon door de stad loopt, dan wandel je omdat je móet wandelen. In een natuurgebied wandel je om het wandelen zeg maar. Omdat het leuk is..."*

De natuur heeft juist wel iets te bieden, vinden vrijwel alle deelnemers. Voor hen die op loopafstand van een natuurgebied wonen, lijkt de afweging tussen de natuur en de wijk snel gemaakt. Vijf deelnemers moeten echter de auto of fiets nemen om naar een natuurgebied te komen en zullen dus een duidelijkere drijfveer hebben. Hieronder worden besproken met welke motieven de verschillende deelnemers ervoor kiezen om de hond uit te laten in een natuurgebied.

Redenen om een natuurgebied te bezoeken

Mensen die de hond uitlaten kijken tot op zekere hoogte af van andere recreanten. Waar de meeste recreanten gaan wandelen of fietsen wanneer ze daar zin in hebben, wandelen hondenbezitters dagelijks en min of meer verplicht met de hond. In de literatuur wordt beschreven dat de mate waarin een gebied tegemoetkomt aan de recreatiemotieven van recreanten, bepalend is voor de tevredenheid van recreanten over het gebied. Aan de deelnemers is daarom gevraagd wat voor hen de belangrijkste redenen zijn om een natuurgebied te bezoeken met de hond.

De redenen waarmee hondenbezitters naar een natuurgebied te gaan zijn niet altijd duidelijk. Zoals hierboven beschreven, is het natuurgebied soms een logische keuze voor de hondenbezitters die op loopafstand van zo'n gebied wonen. Zij vinden dit een leukere en interessantere omgeving dan 'de wijk'. Sommige deelnemers, zoals Maxime, Marlous en Marjolein, geven echter duidelijk aan dat ze naar natuurgebieden gaan omdat ze dat zelf leuk vinden. Zij ondernemen ook geregeld andere activiteiten in natuurgebieden zonder hond, zoals fietsen, wandelen en nordic walking. Voor andere deelnemers is de hond juist de primaire aanleiding om erop uit te trekken naar een natuurgebied.

Wouter: *"Ja weet je, als je geen hond hebt, dan moet het idee maar net in je opkomen om hier te gaan lopen (...) Zonder hond zou het een wandelvrij bestaan zijn."*

Voor de meeste deelnemers geldt echter een combinatie van persoonlijke, 'hondgerelateerde' en sociale redenen om de hond in een natuurgebied uit te laten. In Tabel 5.2 is te zien dat met name de persoonlijke redenen zeer divers zijn. Zo noemen deelnemers bijvoorbeeld rust en ontspanning, genieten van de natuur en lichaamsbeweging. De meeste deelnemers vinden het daarnaast belangrijk

voor de lichaamsbeweging van de hond om hem zo nu en dan in een natuurgebied uit te laten. Vaak mag de hond in sommige delen van een natuurgebied loslopen en bovendien worden er vaak langere stukken gelopen dan normaal. Ook denkt een van de eigenaren dat een natuurlijke omgeving leuker en interessanter is voor de hond.

Marije: “Je ziet die honden lekker bezig zijn. En de honden vinden in een natuurgebied veel meer geurtjes en dingen om te zien...”

Tot slot kunnen ook sociale factoren een rol spelen. Zo geven twee deelnemers aan dat de kinderen regelmatig de aanleiding zijn om met de hele familie de hond uit te laten in een natuurgebied. Bovendien zijn afspraken om samen te wandelen met bekenden voor sommige deelnemers de aanleiding om met de hond naar een natuurgebied te gaan.

Tabel 5.2 Redenen om de hond uit te laten in een natuurgebied (#: het aantal deelnemers dat deze reden noemt)

Categorie	Subcategorie	Reden	#
Zelfgerelateerde factoren	Algemeen	Omdat ik dat zelf leuk vind	2
		Rust	Rust en ontspanning
	Rust	Ertussenuit (social escape)	2
		Vluchten uit de eigen snelle tijd	1
		Wandelen	Beweging en gezondheid
	Wandelen	Van wandelen houden	2
		Natuur	Genieten van de natuur
	Natuur	Interesse in de natuur	1
		Overig	Omdat dat prettiger loopt dan door de wijk
	Fotograferen		2
	Genieten van lekker weer		2
Afwisseling	1		
Hondgerelateerde factoren		Beweging voor de hond	5
		Losloopgebied	2
		Leuk voor de hond	1
Sociale factoren		Met bekenden lopen	2
		Leuk voor de kinderen	2
		De kinderen wat bijbrengen	1

Verschillende deelnemers hebben duidelijke persoonlijke redenen om er met de hond op uit te trekken naar een natuurgebied. Voor andere deelnemers is de hond juist de primaire of de enige aanleiding om in de natuur te gaan wandelen. Ook van de deelnemers die op loopafstand van een natuurgebied wonen, zouden verschillende hondenbezitters vrijwel niet gaan wandelen als ze geen hond niet hadden. Wat betekent dit voor de manier waarop zij het landschap beleven? Uit de interviews blijkt dat veel deelnemers die in principe niet van wandelen houden, toch veel kunnen genieten van een wandeling in de natuur met de hond. Hadden zij geen hond, dan zouden ze helemaal niet in natuurgebieden komen. Bovendien is te zien dat het uitlaten van de hond in de natuur de perceptie op wandelen in de natuur verandert:

Alina: *“Dat [zonder hond wandelen] vind ik zo dompzinnig wandelen. Dat vind ik zo dat ik denk: ‘Nah. Leuk, hier loop ik.’ (...) “Door de honden merk ik wel dat ik wandelen lekker vind.”*

Karin: *“Omdat ik dus veel buiten kom, ben ik dus ook veel meer een buitenmens geworden.”*
De hond geeft een voor sommigen een extra dimensie of doel aan de wandeling:

5.1.3 Moment van de dag

Zes van de geïnterviewde hondenbezitters komen dagelijks in natuurgebieden. De meesten van hen houden een of meer vaste routes in de buurt aan, met korte en lange varianten. 's Ochtends en 's avonds wordt vaak voor de korte variant gekozen, maar vrijwel alle deelnemers benadrukken dat de hond een keer per dag een goede wandeling moet hebben gehad. Het natuurgebied is meestal de omgeving waar 'het lange rondje' in ieder geval een keer per dag wordt gelopen.

De hondenbezitters die fulltime werken of studeren zijn grotendeels afhankelijk van de weekenden om in natuurgebieden te gaan wandelen. Twee deelnemers, Alina en Wouter, gaan in het weekend wel eens als 'uitje' met de kinderen en de hond(en) naar een natuurgebied. Factoren die beïnvloeden of en wanneer de hondenbezitters naar een natuurgebied gaan, zijn onder andere 'spontane zin', of de hondenbezitter tijd en energie heeft en of het mooi weer is. Daarnaast spreken verschillende deelnemers regelmatig af om met een of meerdere vriendin(nen) de hond uit te laten in een natuurgebied.

Waar fulltime werkenden alleen in de weekenden een langer tripje kunnen maken om te hond uit te laten, hebben andere deelnemers meer mogelijkheden. Sommigen van hen hebben een duidelijke voorkeur voor een moment van de dag om het 'langere rondje' in een natuurgebied te maken. Verschillende mensen geven aan dat ze dit het liefst op rustige momenten doen. Zij mijden het gebied in de weekenden, op feestdagen, en zonnige middagen. Dit doen ze ten eerste omdat ze zelf graag rust ervaren in een natuurgebied. Ten tweede doen ze dit omdat ze de hond graag vrijelijk los willen laten lopen. Vooral wanneer er veel niet-hondenbezitters en andere recreanten zijn, kan dat frictie opleveren. Een van de deelnemers geeft de voorkeur aan ochtendwandelingen, omdat zij dan "de wereld ziet ontwaken". Een andere deelnemer vindt het leuk dat er op heel rustige momenten wild te zien is in het gebied. Bovendien vinden enkele hondenbezitters het op zomerse dagen te warm om 's middags met de hond te wandelen.

Alina: *“Ik merk ook, dat mensen zeggen: ‘Ja, in de zomer is dat wel lekker he? Lekker weer, dan kan je lekker lopen’, maar ik merk juist dat ik in de zomer echt veel minder met ze ga lopen, als het ware, dan dat ik in de winter heb. Nou hou ik ook wel van stevig doorlopen, dat scheelt misschien ook”*

5.1.4 Conclusie en terugblik op verwachtingen

Uit de interviews blijkt dat alle geïnterviewden voor het uitlaten van de hond een sterke voorkeur hebben voor een groene omgeving. Hoe vaak zij de hond daadwerkelijk uitlaten in een natuurgebied, zal onder andere afhangen van de nabijheid van zulke gebieden en de werksituatie van de deelnemer. In deze paragraaf zijn ook de redenen behandeld waarom hondenbezitters naar een natuurgebied gaan. De verwachting op basis van de literatuur was de volgende: *“Verwachting C: De hond is de primaire drijfveer om de hond in een natuurgebied uit te laten. Daarnaast zijn de belangrijkste persoonlijke motieven even ‘ertussenuit’ en ‘gezelligheid’.*” Zoals verwacht geldt de hond inderdaad voor een groot aantal deelnemers als een belangrijke reden om een natuurgebied te bezoeken.

Daarnaast spelen voor alle geïnterviewden ook persoonlijke redenen en sociale factoren een rol. 'Ertussenuit' en 'gezelligheid' als reden komen wel (of in vergelijkbare bewoording) terug in enkele interviews. De redenen zijn echter zo divers, dat niet kan worden gesproken van twee of meer dominante recreatiemotieven. Voor enkele deelnemers is de hond de enige aanleiding om naar een natuurgebied te gaan: toch vinden zij dit een prettige ervaring, wanneer ze er eenmaal zijn. Een ander kenmerk waarmee hondenbezitters zich onderscheiden is het moment waarop zij natuurgebieden in trekken. Zo zijn veel deelnemers hier ook 's ochtendsvroeg en bij slecht weer te vinden met de hond. Enkelen van hen kiezen er bewust voor om op rustige momenten naar natuurgebieden te gaan.

5.2 Gedragskenmerken van hondenbezitters in natuurgebieden

Volgens de literatuur is de manier waarop iemand zich door een gebied beweegt van invloed op de manier waarop diegene het landschap beleeft en vervolgens waardeert. Tijdens de interviews zijn observaties gedaan van de manier waarop hondenbezitters lopen en de aandacht die zij voor het landschap hebben tijdens de wandeling. Ook zijn vragen gesteld om te reflecteren op dit onderwerp. De deelvraag die hiermee kan worden beantwoord is de volgende:

Deelvraag 1: Wat kenmerkt de wandelstijl en aandacht voor het landschap tijdens het uitlaten van de hond?

5.2.1 Wandelstijl

In de negen meeloopinterviews zijn zowel verschillen als overeenkomsten tussen de wandelstijl van hondenbezitters ontdekt. Zo varieerde het wandeltempo van de verschillende deelnemers van flaneren tot wat sneller doorstappen. Omdat alle deelnemers en hun honden een goede gezondheid en conditie hebben, vormde dit geen vertragende factor.

De meeste deelnemers liepen een route die zij al vaak hadden gelopen. Bij enkelen was te zien dat zij daarbij sterk 'op de automatische piloot' liepen. Ze leken niet over de routekeuze na te denken en keken weinig actief om zich heen. Het wandeltempo was bij hen eerder beslist, dan flanerend en verkennend. Dit kan deels te verklaren zijn doordat de deelnemers op het interview gefocust waren. Wanneer hierop werd gereflecteerd aan het einde van het interview, zeiden de deelnemers echter dat dit hun gebruikelijke wandeltempo was. De meeloopinterviews geven dus weinig aanwijzingen dat hondenbezitters langzaam lopen, zoals verwacht op basis van Österlund-Pötzsch (2009). Eén deelnemer, die thuis is geïnterviewd, geeft wel aan dat haar wandeltempo sterk wordt beïnvloed door het gedrag van haar hond.

Elisa: *"Mijn hond, (...) dat hebben kleine hondjes heel vaak, die gaan echt heel lang staan te ruiken weet je wel? En ik vind het lekkerder als hij gewoon een beetje doorloopt. (...) En eh, dan zit ik me er soms een beetje aan te irriteren."*

Twee andere deelnemers geven bovendien aan dat ze langzamer lopen en meer stops maken wanneer ze de hond samen met vriendinnen uitlaten, dan wanneer ze dat alleen doen. Dit komt doordat er dan veel wordt gepraat en minder wordt gelopen. Ook tijdens sommige meeloopinterviews werd kort gestopt om een praatje te maken met andere hondenbezitters. Een van de deelnemers had zijn vierjarige kind meegenomen, waardoor hij soms wel zijn pas moest inhouden. De meeste hondenbezitters probeerden echter juist zoveel mogelijk door te lopen, zonder teveel te hoeven

wachten op de hond. Wanneer de hond was aangeliënd, bleef de deelnemer alleen staan wanneer de hond zijn behoefte deed. De honden die niet waren aangeliënd werden bovendien in de gaten gehouden door hun eigenaar. Soms werden er dan stops gemaakt om te kijken waar de hond was en hem te roepen, bijvoorbeeld wanneer de hond in het struikgewas was verdwenen. Tot slot waren er twee deelnemers die ook de pas erin hielden, maar regelmatig stopten om een plant, boom of dier te bekijken.

Uit de observaties en de interviews blijkt dat de wandelstijl van hondenbezitters van diverse factoren afhangt. Een overeenkomst is dat de meeste hondenbezitters het prettig vinden om zoveel mogelijk door te wandelen. Redenen om te vertragen of stoppen kunnen variëren van het gedrag van de hond, tot de aanwezigheid en het wandeltempo van kinderen, gesprekken met andere hondenbezitters of het bekijken van planten en dieren. De hond zelf leek echter niet per definitie de reden voor een aangepaste wandelstijl, zeker als de hond niet aangeliënd was. Wel zou het feit dat de deelnemers veelvuldig en in dezelfde gebieden wandelen de wandelstijl kunnen beïnvloeden. Het resulteerde bij sommige deelnemers in sociale contacten in het gebied, waarmee gesprekjes werden aangeknoopt of afgesproken werd om de hond samen uit te laten.

5.2.2 Aandacht voor het landschap

Uit bovenstaande alinea valt op te maken dat hondenbezitters om verschillende redenen vertragen of stops maken. Dit lijkt niet automatisch gepaard te gaan met het feit dat zij een hond bij zich hebben. Bovendien lijkt het maken van stops niet automatisch gepaard te gaan met meer bewuste aandacht voor het landschap. Tijdens de wandelingen was te zien dat áls de deelnemers al stops maakten, de meesten van hen zich niet zichtbaar op het landschap richtten, maar bijvoorbeeld op de hond. Twee van de jongere deelnemers (beiden 23) pakken regelmatig hun telefoon wanneer zij op de hond moeten wachten. Verschillende hondenbezitters lopen bovendien regelmatig met een vriendin of partner en geven aan dan ze dan vooral aandacht voor elkaar en het gesprek hebben.

Diane: *“Als je hier met z’n tweeën loopt dan ben je lekker aan het praten en kijk je niet echt om je heen. Of dan is het meer: ‘Oh, kijk’ [doet alsof ze vanuit haar ooghoek iets ziet]”*

In sommige gevallen ging erg veel aandacht naar de honden. Twee deelnemers, Freek en Karin, hadden bijvoorbeeld jachthonden. Zij riepen de hond regelmatig terug wanneer deze uit het zicht verdween en hielden daarbij in de gaten dat de hond niet achter wild aanging. Ook lette één deelnemer goed op dat de honden geen verkeerde dingen zouden eten. Deze drie deelnemers hebben dus een specifieke aandacht voor het landschap, met het oog op de veiligheid van de hond en andere dieren. Twee andere deelnemers, Marije en Wietze, keken vooral hoe de hond met andere honden speelde en lachten om hem als hij iets grappigs doet.

In andere gevallen werd er nauwelijks aandacht aan de hond gegeven, bijvoorbeeld wanneer deze rustig meeliep en zijn eigen gang ging. Het bij zich hebben van een hond lijkt er in dat geval niet per definitie voor te zorgen dat deelnemers extra veel aandacht voor het landschap hebben, zoals was voorspeld op basis van Österlund-Pötzsch (2009). In de praktijk wordt de aandacht verdeeld over de hond, het landschap, eventuele gesprekspartners en (heel soms) de telefoon. De kans is echter groot dat hondenbezitters meer aandacht voor het landschap wanneer zij alléén met de hond lopen, zonder de onderzoeker erbij. Om dit te controleren zou een andere methode moeten worden gebruikt dan een meeloopinterview.

Wel leek tijdens de interviews de frequentie van wandelen eraan bij te dragen dat bepaalde dingen in het landschap de hondenbezitters eerder opvielen. Het ging dan ten eerste om veranderingen:

Alina: “Toevallig had ik dat vorige week, een nest met meerkoetjes en ik had ze al een tijdje zitten volgen, en maar een nest bouwen en maar druk zijn (...) en op een gegeven moment waren ze dus uitgekomen en er waren zeven meerkoetjes, ik heb er nog een foto van, twee dagen later geen meerkoetjes meer.”

Marlous: “Staat daar nou een auto? Dat heb ik nou nooit eerder gezien hier.”

[Er fietst een man voorbij in een ligfiets, met een loslopende hond erachteraan]

Karin: [verbaasd] *Kijk, dié man heb ik nou nog nóóit gezien...*

Daarnaast viel tijdens de interviews op dat veel deelnemers een erg specifieke aandacht hadden voor de zogenaamde *ephemeral features* in het landschap, ofwel vluchtige, of tijdelijke elementen. Het gaat dan bijvoorbeeld om bloemen en zwammen, maar verreweg de meeste aandacht gaat naar dieren. Verschillende deelnemers waren hier tijdens de wandeling actief naar op zoek en ze wezen de interviewer ook voortdurend op (soms bijzondere) vogels, planten en sporen van dieren.

Marlous: “Oh kijk! Meikever, oh daar wil ik wel graag een foto van... [De meikever zit op een grasspriet naast het pad. De deelnemer draait de grasspriet zo, dat de zijkant van de meikever te zien is] *Zie je dat? Zie je die driehoekjes aan de zijkant?*”

Wouter: “Kijk, ik denk een ouwe peer, die met, en daar ook, of nou, appel, die grillige vormen, en dan zie je dus dat een meter of drie vier een paar spechten de bast hebben losgehakt.” (Afbeelding 5.2)

Afbeelding 5.1 Meikever langs het pad

Afbeelding 5.2 Fruitboom met sporen van een specht

Bij twee deelnemers, Marlous en Wouter, was dit van grote betekenis voor de wandelstijl. Regelmatig liepen ze naar de zijkant van het pad en bleven zij staan om een plant, insect of boom uitgebreid te bekijken. Marlous bleef zelfs enkele minuten lang zwiëgend stilstaan, in de hoop een zwijn te zien. Wouter had bovendien een grote interesse voor cultuurhistorie, waardoor hij gefascineerd was door historische elementen, zoals een perenboomgaard en een fort waar we langskwamen. Met de verkennende manier van lopen, de aandacht voor het landschap en de stops voldoen Wouter en

Marlous sterk aan de verwachting met betrekking tot de *tourist gait*. Dit lijkt echter niet zozeer te verklaren door het feit dat ze een hond bij zich hebben:

Marlous: *“Meestal loopt m’n zus dus met de hond. Ik wil gewoon om me heen kunnen kijken, plantjes fotograferen...”*

Wel zou de frequentie van wandelen bij kunnen dragen aan deze aandacht voor het landschap. Eén van de deelnemers zegt bijvoorbeeld: *“Hoe meer je loopt, hoe meer je ziet”*. Ook Marlous zegt dat ze dieren na verloop van tijd is gaan herkennen, door ze na een wandeling op internet op te zoeken.

De uitkomst dat de deelnemers veel aandacht hadden voor dieren komt sterk overeen met de resultaten van het onderzoek van Hull en Stewart (1995), namelijk dat ‘vluchtige’ elementen zoals dieren, bloemen en sneeuw een opvallend groot deel van de aandacht van recreanten trekken. In paragraaf 5.5 zal ook blijken dat dit bovendien elementen zijn die erg positief worden gewaardeerd in een natuurgebied.

5.2.3 Gebieds- en routekeuze

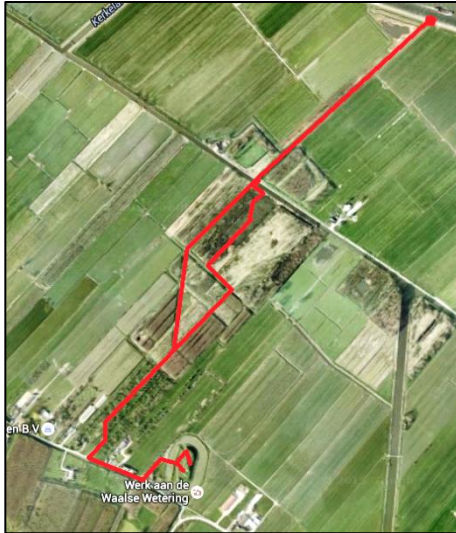
Twee deelnemers, Maxime en Karin, zijn bewust op zoek naar afwisseling in de natuurgebieden waar zij met de hond komen. Om dit te bereiken, trekken zij er (dagelijks of wekelijks) met de auto op uit om de hond in een natuurgebied uit te laten. Ze doen dit allebei vooral omdat ze het zelf leuk vinden. Marlous doet bijvoorbeeld inspiratie op voor nieuwe gebieden van tv of internet. Andere hondenbezitters houden er juist vaste rondjes op na in hetzelfde gebied. Dit zijn de gebieden die het dichtst bij huis liggen en waar de deelnemers erg positief over zijn. Verschillende deelnemers geven aan dat de opties beperkt zijn in de beschikbare tijd die zij hebben. Tegelijk vinden de meesten van hen dit niet hinderlijk.

Interviewer: *“Neemt u vaak dezelfde routes?”*

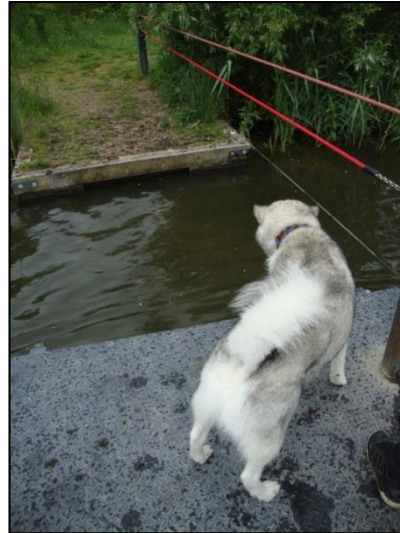
Alina: *“Ja, soms linksom rechtsom. Maar vaak wel. Maar het is niet zo denk ik denk van ‘He, bah’, nee, dat heb ik niet.”*

De meeste deelnemers die dagelijks lopen in een natuurgebied op loopafstand, kennen een kortere en een langere route, waarvan de langere variant tenminste één keer per dag wordt gelopen. Redenen om de langere wandeling te kiezen zijn bijvoorbeeld mooi weer, het gevoel dat zij lekker aan het wandelen zijn, zin hebben en genoeg tijd. Zulke beslissingen om de route te verlengen of verkorten worden vaak ter plekke gemaakt. Ook tijdens de meeloopinterviews werd in de meeste gevallen voor de bekende route gekozen. Een andere deelnemer, Wietze, had nog nooit in het gebied gewandeld dat hij had uitgekozen en nam routekeuzes ter plekke.

Opmerkelijk voor de meeste gebieden was echter dat er relatief weinig keuzemomenten waren, of dat meerdere opties afvielen voor de deelnemers: zo gaven meerde hondenbezitters aan graag ‘een echt rondje’ te willen lopen. Hiermee bedoelden de deelnemers dat zij zo min mogelijk dezelfde stukken heen en terug wilden lopen. In de praktijk was dit soms onvermijdelijk, vanwege de beperkte routeopties in de gebieden. Toch gaf een kleine variatie op de heen- en terugweg al snel de indruk dat er ‘een rondje’ werd gelopen.

Afbeelding 5.3 Wandelen naar het fort met een kleine variatie heen en terug

Afbeelding 5.4 De hond ophalen met een trekveer

Er waren ook andere factoren die de routekeuze beïnvloedden. Een van de deelnemers had met zijn route bijvoorbeeld het specifieke doel voor ogen om bij een fort uit te komen (Afbeelding 5.3). Tijdens de twee meeloopinterviews waarbij een tweede deelnemer meeging, werd de route ter plekke overlegd (“Zullen we, ehh... Rechtsaf?”). Bovendien hadden veel deelnemers een bepaalde richtlijn in hun hoofd wat betreft de duur van de wandeling, bijvoorbeeld drie kwartier of een uur. Dit leidde ertoe dat Wietze, die nog niet eerder in het gebied had gewandeld, door het gebied heen en weer bleef lopen (met kleine variaties) totdat er drie kwartier voorbij waren. De meeste deelnemers wisten echter zij dat binnen de voorgenomen tijd precies een bepaald rondje konden lopen.

De routekeuze werd soms ook ter plekke beïnvloed door andere factoren. Zo probeerde één deelnemer bewust een andere hondenbezitter te mijden, omdat het gedrag van deze meneer hem stoorde. Een andere deelnemer besloot om rechtstreeks naar het water te lopen, zodat de hond kon drinken na een lange fietstocht. Tijdens hetzelfde interview zwom de hond echter weg en kwam niet meer terug, wat betekende dat de hond met een trekveer van een eilandje moest worden gehaald (Afbeelding 5.4). Weer een andere deelnemer besloot het struikgewas in te lopen, omdat ze vermoedde dat daar een wild dier zou zitten.

5.2.3 Conclusie en terugblik op verwachtingen

In deze paragraaf zijn verschillen en overeenkomsten beschreven in de wandelstijl en de aandacht voor het landschap van de deelnemers. Ook is beschreven hoe zij hun route kiezen. De eerste verwachting voor deze deelvraag was: “Verwachting A: Hondenbezitters lopen met de *tourist gait*. Ze houden ze een rustig tempo aan, maken veel stops en hebben veel aandacht voor de omgeving.” Het is lastig om te stellen dat hondenbezitters er een specifieke wandelstijl op nahouden. Voor sommige deelnemers was de hond weliswaar van invloed op de aandachtverdeling en routekeuze van de deelnemer. Ook zorgde de hond zelf er in sommige gevallen voor dat hondenbezitters beter op het landschap letten, met het oog op wilde dieren waar de hond achteraan gaat, of om te voorkomen dat de hond geen ongezonde dingen eet. De verwachting dat hondenbezitters per definitie met de *tourist gait* lopen, komt echter niet geheel uit voor deze deelnemers. De meeste deelnemers willen juist het liefst zoveel mogelijk door blijven lopen. Wel lijkt het feit dat deelnemers vaak en in dezelfde gebieden wandelen invloed te hebben op de wandelstijl en aandachtverdeling. Het kan er ten eerste toe leiden dat zij meer contact hebben met andere hondenbezitters, ten tweede dat veranderingen in het

landschap hen sneller opvallen en ten derde dat zij meer oog hebben voor dieren in het landschap: “Hoe meer je loopt, hoe meer je ziet”.

De tweede verwachting was: “*Verwachting B: Omdat hondenbezitters relatief vaak wandelen, zullen ze proberen te variëren in de plekken waar ze wandelen en de routes die ze nemen.*” Enkele hondenbezitters zeggen inderdaad bewust op zoek te zijn naar afwisseling in de routes die zij nemen en de gebieden waar ze wandelen. Anderen zien echter weinig mogelijkheden om dit te doen, of zijn eigenlijk heel tevreden over het gebied waar ze normaal gesproken komen. Ook in paragraaf 5.5 (Waarderingskenmerken) zal blijken dat relatief weinig deelnemers waarde hechten aan een groot aantal routemogelijkheden.

5.3 Motivationale belevingsdrijfveren

In de literatuur wordt beschreven dat de mate waarin een gebied tegemoetkomt aan de recreatiemotieven van recreanten, bepalend is voor de tevredenheid van recreanten over het gebied. De recreatiemotieven, oftewel de redenen om een natuurgebied te bezoeken, zijn eerder in dit hoofdstuk beschreven. Zoals in paragraaf 3.2 is toegelicht biedt een focus op recreatiemotieven echter onvoldoende verklaring voor de waardering van het landschap van natuurgebieden. In de analyse van de interviews is daarom gefocust op motivationele belevingsdrijfveren in de bredere zin. Het gaat daarbij niet zozeer om de onvervulde behoeften die een hondenbezitter *voorafgaand* aan een bezoek aan een natuurgebied heeft, maar om de behoeften en belangen waarmee de hondenbezitters zich door het natuurgebied bewegen. De bijbehorende deelvraag luidt:

Deelvraag 2: Welke behoeften hebben hondenbezitters wanneer zij de hond uitlaten in een natuurgebied?

Uit de interviews kunnen vier hoofdbehoeften worden onderscheiden, waar alle voorkeuren en gedragingen van de hondenbezitter naar herleid kunnen worden. Dit zijn: veiligheid en harmonie, welzijn van de hond, eigen plezier en gemak. Deze behoeften worden in de volgende paragrafen besproken.

5.3.1 Veiligheid en harmonie

Veiligheid en harmonie zijn twee behoeften die naadloos op elkaar aansluiten. Met veiligheid wordt voornamelijk bedoeld dat het landschap geen gevaarlijke situaties oplevert. Harmonie gaat nog een stap verder: hiermee wordt bedoeld dat het landschap naast gevaarlijke situaties ook geen conflict oplevert. Het gaat hierbij niet alleen om de veiligheid en harmonie van de hondenbezitter zelf en zijn hond, maar ook om het beperken van overlast voor andere honden, mensen en andere dieren in het gebied.

De geïnterviewde hondenbezitters hechten stuk voor stuk veel waarde aan de veiligheid van de eigen hond. Dit is een belang dat bijvoorbeeld sterk meeweegt bij de beslissing om de hond wel of niet los te laten lopen. Verschillende deelnemers zijn bang dat wanneer ze de hond in bepaalde gebieden loslaten, hij achter wild aan gaat, wegrent en niet meer terugkomt, zichzelf in moeilijkheden brengt, onder een auto of fiets komt of wordt verwond door een paard of wild dier. Onveiligheid van de eigen hond of andere vervelende situaties kunnen ook een reden zijn om niet in bepaalde gebieden te komen. Zo komen verschillende deelnemers al liever niet meer in bepaalde gebieden waar ze overlast ervaren van andere loslopende honden, ‘verkeerd opgevoede’ honden en eigenaren die hun hond niet

onder appél hebben. Voor een van de deelnemers is een aanvaring met een agressieve hond zelfs een reden om helemaal niet meer in natuurgebieden te komen. Gevoelens van onveiligheid zorgen ervoor dat hondenbezitters niet met een prettig gevoel kunnen wandelen of de hond met een gerust hart los kunnen laten lopen, ook al is dit wel toegestaan.

Andersom vinden hondenbezitters het belangrijk dat de eigen hond geen overlast veroorzaakt. Enkele deelnemers hebben een jachthond en zijn een groot deel van de wandeling bezig met het onder appel houden van hun honden en te voorkomen dat hij achter wild aan gaat. De meeste geïnterviewde hondenbezitters respecteren bovendien de natuur en hebben er begrip voor dat bepaalde gebieden ontoegankelijk zijn voor honden tijdens het broed- of rustseizoen. Ook zorgen de meeste deelnemers dat de hond niet losloopt in een gebied waar bijvoorbeeld veel recreanten of kinderen zijn. Enerzijds begrijpen zij goed dat de (met name loslopende) hond vervelende of gevaarlijke situaties kan opleveren voor andere mensen. Anderzijds is het een stukje eigenbelang, omdat de geïnterviewden liever geen negatieve reacties krijgen van andere gebruikers van het gebied.

De behoefte aan veiligheid en harmonie is op veel fronten in strijd met het volgende belang: bewegingsvrijheid van de hond. Dit betekent voor sommige hondenbezitters dat zij een duidelijke voorkeur hebben om op rustige momenten en in rustige natuurgebieden de hond uit te laten. De hond kan dan vrij rondlopen, zonder overlast te veroorzaken en zonder dat de deelnemer negatieve reacties krijgt. Andere deelnemers hebben minder te maken met deze tweestrijd tussen drijfveren. Voor hen is de behoefte aan veiligheid voor de eigen hond bijvoorbeeld zoveel groter dan de behoefte aan bewegingsvrijheid voor de hond, dat zij de hond toch al vaak aangelijnd houden.

Enkele typerende uitspraken:

Freek: *“Je hebt ook gebieden waar veel honden lopen die, als je hen verkeerd opvoedt, gevaarlijke situaties kunnen geven. (...). Daar zou ik dan niet zo snel heen gaan.”*

Maxime: *“Ik weet toch nooit wat een andere hond met jouw hond doet. Ze kunnen ineens bijten en daar zit je ook niet op te wachten, want dan komen de doktersposten er weer bij...”*

Karin: *“Waar ik ook wel loop is in het Develbos, bij de manege. Dat is echt een héél mooi gebied, alleen (...) ik heb jachthonden, daar zit een beetje teveel wild, van die grote hazen, fazanten... En zij [doelend op Lausanne] gaat overal achteraan. “*

Alina: *“De meeste mensen die niet zo ontzettend hondgericht zijn hebben ook echt zoiets van ‘Moet jij hier lopen en wat gaat jouw hond doen?’. Dat is niet leuk voor die mensen en voor die hond uiteindelijk ook niet.”*

Marjolein: *“Ik vind het dus zelf ook niet prettig als je lekker in het zonnetje met je boek ligt en er komt ineens zo’n drijfnapte hond voorbij. Dat is voor jou en voor die ander niet leuk.”*

5.3.2 Welzijn van de hond

De geïnterviewde hondenbezitters geven veel om hun hond. Behalve dat zij veel waarde hechten aan de veiligheid van de hond, vinden ze het ook belangrijk dat de hond plezier kan hebben en een goede bewegingsvrijheid heeft. Dit is goed voor de fysieke én de mentale gezondheid van de hond, geven de geïnterviewden aan. Sommige hondenbezitters zien natuurgebieden als een van de weinige mogelijkheden voor hun hond om los te kunnen lopen. Voor de twee hondenbezitters die niet vlakbij een natuurgebied wonen, is de mogelijkheid tot loslopen een belangrijke reden om eens in de zoveel

tijd met de fiets of auto naar zo een gebied te gaan. Voor andere deelnemers is het een reden om geregeld het losloopverbod in natuurgebieden te negeren.

Naast bewegingsvrijheid is ook 'plezier voor de hond' een reden om bepaalde voorkeuren te hebben en bepaalde keuzes te maken wat betreft gebied en route. Zo gaan drie van de twaalf deelnemers graag naar het strand met hond, omdat de hond dat leuk vindt. Sommige deelnemers laten de hond met vriendinnen uit die ook honden hebben, niet alleen omdat dat voor hen gezellig is, maar ook omdat de honden dan met elkaar kunnen spelen. Tot slot noemen veel deelnemers het als een grote meerwaarde van een gebied als er water is waar de hond kan zwemmen, of een hondenstrandje. Zien dat de hond het leuk heeft, draagt voor sommige deelnemers ook sterk bij aan het eigen plezier tijdens het uitlaten van de hond.

Enkele typerende uitspraken:

Diane: *"Het is een beest en die is niet geboren met een bandje om z'n nek."*

Freek: *"Dat hij ook echt de ruimte heeft om los te lopen. Dat je langer dan een kwartiertje door dat gebied heen kan. En op sommige plekken is het wel lastiger, met deze hond, omdat hij het wild opjaagt. Maar ik vind het heerlijk als hij lekker kan lopen."*

Maxime: *"Ze zijn altijd zo uitgelaten als ze naar buiten mogen, dan zijn ze zo blij. (...) Het is hun uitje, ook, ze mogen gewoon doen wat ze leuk vinden."*

Karin: *"Het is eigenlijk losloopgebied alleen maar aan de andere kant. Dus wat ik nu doe is eigenlijk helemaal fout. Nou ja, ik wil niet zeggen dat het niet erg is, je moet je overal aan houden, daar gaat het niet om. Maar weet je, anders heb je alleen maar dat kleine stukje."*

Marije: *"Ik ga met Fred wel eens naar het strand omdat ie het daar wel naar z'n zin heeft en omdat we dan met de trein gaan, wat ie leuk vindt, haha."*

5.3.3 Eigen plezier

In de behoefte aan 'eigen plezier' zullen hondenbezitters weinig verschillen van andere recreanten. Vrijwel alle deelnemers willen uiteindelijk zelf ook wat zien of ervaren tijdens de wandeling. Deelnemers geven bijvoorbeeld de voorkeur aan een bepaald natuurgebied, omdat ze het landschap mooi vinden en omdat het voor henzelf iets leuks te bieden heeft. Zo is de aanwezigheid van dieren iets wat veel deelnemers positief waarderen aan het landschap van natuurgebieden. Veel submotieven die Driver et al. (1983) en Goossen en De Boer (2007) noemen zijn ook terug te vinden onder hondenbezitters, zoals genieten van de natuur, leren, er even tussenuit zijn en met bekenden lopen (Tabel 5.1). Ook sociale factoren spelen dus een rol. Een van de deelnemers gaat bijvoorbeeld het liefst naar een specifiek gebied toe, omdat daar veel bekenden van haar wandelen die ook een hond hebben. Verschillende hondenbezitters geven bovendien aan dat zij er wel eens een uitje met de kinderen van maken, door met het hele gezin de hond uit te laten. Dit zorgt ervoor dat niet alleen het 'eigen plezier' een rol speelt in de keuzes die worden gemaakt, maar ook de behoeften van de mensen met wie de hondenbezitters samen gaat wandelen.

Enkele typerende uitspraken:

Elisa: *"In dat Weizigtpark in Dordt heb je ook nog wel dieren enzo, een soort kinderboerderij, dat is ook wel een leuk park om te wandelen. Dus wat dat betreft, het maakt het wel leuker als er wat te zien is."*

Wouter: *“Oh, en aan het begin vroeg je iets van, wat hoop je te zien ofzo, maar ik ben echt blij, ook al was hij nauwelijks te onderscheiden, maar die kiekendief is voor mij een highlight!”*

Freek: *“Hier, kijk is wat een bloemen. Nee, de natuur moet wel wat bieden, niet saai, maar een beetje afwisselend. Niet dat ik nou een natuurkundige ben ofzo maar ik mag graag wat zien.”*

Alina: *“Water inderdaad heeft ook wel aantrekkingskracht altijd. Niet alleen voor de hond, maar ook voor mezelf vind ik dat ook altijd, dan heb je al snel wat meer vogels, eenden en dat soort dingen, dat vind ik ook altijd wel erg leuk altijd.”*

5.3.4 Gemak

De laatste behoefte die bij sommige hondenbezitters valt te onderscheiden is ‘gemak’. Deze behoefte komt relatief weinig naar voren tijdens de interviews. Wel speelt ‘gemak’ bijvoorbeeld een rol bij de routekeuze, omdat de meeste deelnemers voor de dichtstbijzijnde gebieden kiezen om te hond uit te laten. In sommige gevallen draagt ‘nabijheid’ en ‘toegankelijkheid’ zelfs bij aan de waardering. Zo vindt een deelnemer het een positief punt dat er goede parkeerplekken aanwezig zijn bij het gebied waar we wandelen. Zij en een andere deelnemer vinden het bovendien erg belangrijk dat er goede paden aanwezig zijn, zodat zij geen vieze schoenen en honden krijgen wanneer het heeft geregend. Eén van hen vindt het bovendien praktisch als er water in de buurt is, zodat ze de honden toch weer schoon kan spoelen wanneer ze modderig zijn. Daarnaast vinden deelnemers het erg makkelijk wanneer zij geen hondenpoep op hoeven te ruimen. Ook dit kan een reden zijn om een voorkeur voor een gebied te hebben waar dat niet hoeft. Tot slot wordt een gebrek aan prullenbakken door verschillende deelnemers als onpraktisch ervaren. Dit lijkt echter eerder een kleine ergernis te zijn, die geen grote gevolgen heeft voor de manier waarop het landschap wordt gewaardeerd. Wel kunnen drassige paden en een gebrek aan parkeerplaatsen er bijvoorbeeld voor zorgen dat de hondenbezitter het gebied mijdt of er niet kan komen.

Enkele typerende uitspraken:

Karin: *“Als je natuurlijk in een grote blubberpartij komt, ten eerste zien die honden er niet uit. Dat vind ik toch ook wel fijn als er een beetje schoon water is. Zoals de Waal, die is wel schoon. Als ze smerig zijn, stop ze daarna effe in de Waal en daarna zijn ze schoon.”*

Maxime: *“Als je hier rechtsaf slaat dan is het nogal drassig. En dan eh, kom ik tot m’n enkels onder de blubber thuis en daar heb ik ook niet zo’n zin in.”*

Jos (partner): *“Nadeel, er staan hier te weinig prullenbakken.”*

Maxime: *“Ja, dat is eigenlijk raar, dan moet je de hele tijd met je zakje lopen.”*

5.3.5 Conclusie

Om de waardering van het landschap goed te kunnen verklaren, is het goed om de motivationele drijfveren in de brede zin te achterhalen en niet alleen naar recreatiemotieven die iemand voorafgaand aan een bezoek aan een natuurgebied heeft. De keuzes en de manier waarop hondenuitlaters het natuurlijk landschap waarderen waar zij wandelen, zijn te herleiden naar vier belangrijke motivationele drijfveren ofwel behoeften: veiligheid en harmonie, welzijn van de hond (bewegingsvrijheid en plezier), eigen plezier en gemak. Veel geïnterviewden vinden voornamelijk

veiligheid en harmonie belangrijk, niet alleen voor zichzelf en de eigen hond, maar ook voor andere mensen, honden en andere dieren. Gemak is een drijfveer die een relatief kleine rol lijkt te spelen, maar toch enige invloed heeft op de waardering en routekeuze van de geïnterviewde hondenbezitters.

5.4 Cognitieve belevingsdrijfveren

Naast motivationele belevingsdrijfveren, wordt verwacht dat ook cognitieve drijfveren een rol spelen in de beleving en waardering van het landschap. Het gaat hierbij niet om behoeften, maar om kennis, opvattingen en herinneringen. In deze paragraaf worden die cognitieve belevingsdrijfveren besproken die de deelnemers gebruiken bij het beschrijven en beoordelen van het natuurlijklandschap van natuurgebieden waar zij de hond uitlaten. De bijbehorende deelvraag luidt:

Deelvraag 3: Op welke manier spelen eerdere bezoeken aan natuurgebieden, kennis en opvattingen een rol in de beleving en waardering van een gebied?

5.4.1 Herinneringen

Enkele deelnemers putten tijdens het meeloopinterview uit hun herinneringen, bij het beschrijven van hun beleving of waardering van het landschap. Het gaat zowel om positieve als negatieve herinneringen. Bij een van de deelnemers spelen herinneringen duidelijk een grote, positieve rol in zijn beleving van het gebied. Hij vertelde uitgebreid over een eerder bezoek dat hij aan het gebied heeft gebracht en leek door deze herinnering alleen maar enthousiaster te worden over het gebied:

Wouter: *“Ik kan me zo herinneren dat de laatste keer [dat we hier waren] in september was. Een schitterende hete dag en (...) er stond zo'n huisje met zo'n schildje van de gemeente van 'monument' (...) Wij dus even dat erf op geslopen en we dachten 'Ohhh, wat zouden we hier gelukkig worden op dit boerderijtje', opknappen, de kinderen hun eigen kamer, alle ruimte. Maar eh, toen hebben we ondertussen uit het tuintje alle zaadjes van de goudbloem gejat en dat ding was overwoekerd met een witte druif, en die was zóet dus we hebben ons helemaal de pest gegeten aan die witte druiven, nou heerlijk! Nou ja, dus een beetje snaaien he, maar dat was september en dat was de laatste keer.”*

Afbeelding 5.5 Monumentaal huisje, Tull en Het Waal

Deze positieve herinnering is voor de deelnemer een reden om later naar het gebied terug te keren: zijn dochter heeft hier mede invloed op, doordat zij vraagt of ze opnieuw naar het gebied kunnen gaan om druiven te plukken. Ook andere deelnemers gebruiken herinneringen om over het landschap te vertellen. Vaak gaat dit over dieren in het gebied die zij wel eens hebben gezien, zoals reeën of zwijnen, wat zodanig indruk heeft gemaakt op de deelnemers dat zij de interviewer er enthousiast over vertellen.

Marlous: *“De laatste keer dat ik daar liep, een jaar geleden ofzo, toen liep hier zeg maar, ter hoogte van die berk, ongeveer die afstand, liepen er een stuk of veertig herten zo met ons mee. Nou, dat was móóí en het ging maar door.”*

Eerdere ervaringen in het landschap lijken voor deze deelnemers in ieder geval van belang te zijn voor de landschapsbeleving, omdat de herinnering in hen opkomt tijdens het wandelen. Omdat zij het landschap kennelijk nog associëren met deze positieve herinneringen, is het goed mogelijk dat de herinnering ook bijdraagt aan een positievere landschapswaardering. Door eerdere ervaringen weten ze namelijk dat er dieren te zien zijn, druiven om te plukken of een idyllisch huisje, die zij erg positief waarderen. Deze kennis kan er bovendien voor zorgen dat de deelnemers eerder opnieuw voor dat gebied of die route zullen kiezen.

Eerdere ervaringen in natuurgebieden kunnen echter ook negatief van invloed zijn op de landschapswaardering. Verschillende hondenbezitters mijden bepaalde gebieden, omdat zij uit ervaring weten dat het landschap negatieve kenmerken heeft. De hondenbezitter die niet meer geregeld in natuurgebieden komt, doet dit bijvoorbeeld niet meer doordat haar hond eens door een grote hond is gebeten. Hierdoor durft zij niet meer met de hond in natuurgebieden te wandelen. Een kenmerk van deze gebieden is namelijk dat hier vaak loslopende honden lopen en de deelnemer voelt zich hier niet meer prettig bij sinds het bijtincident.

Elisa: *“Sindsdien is hij helemaal een beetje bang en daardoor zijn wij eigenlijk ook een beetje bang. Als we losse honden zien lopen dan lopen we ook de andere kant op.”*

Ook een andere deelnemer vertelt dat zij een bepaald natuurgebied mijdt, voornamelijk als gevolg van een negatieve herinnering aan haar laatste bezoek.

Karin: *“Maar eh, ik heb ook wel gehad dat ze- toen liep ik in Dordrecht, in de Elzen, daar heb ik sindsdien ook nooit meer gelopen - die andere twee gingen dus echt achter een reekalf aan (...) en die hebben hem de dood in gejaagd. (...) Ja, ze hebben hem in feite het water in gejaagd en dat was toen geen water he, maar ijs, en dat beest zwemmen en nou, ik heb het zo gezien... (...) Dat was echt vreselijk.”*

5.4.2 Kennis

Herinneringen en kennis overlappen deels met elkaar: de kennis van de kenmerken van natuurgebieden, zoals drukte of de aanwezigheid van water, is namelijk vaak gebaseerd op eerdere ervaringen. Zoals in de vorige paragraaf al beschreven kan bijvoorbeeld de kennis dat er bepaalde wilde dieren te zien zijn in het natuurgebied ervoor zorgen dat de deelnemer dit gebied positiever waardeert en vaker zal bezoeken. Daarnaast kan kennis van een gebied ook een bepaald gevoel van zekerheid en veiligheid geven. Verschillende mensen geven aan dat zij het prettig vinden dat zij in bepaalde gebieden weten wat voor hondenbezitters en honden er wandelen.

Interviewer: *“Wat vindt u verder fijn aan dit rondje?”*

Diane: *“Nou, eigenlijk de mensen die hier komen, die ken je meestal wel. Dat is fijn, je weet niet altijd hoe [naam hond] het met andere honden kan vinden.”*

Voor twee deelnemers, Wouter en Marlous, valt op dat de kennis over de natuur en cultuurhistorie sterk bijdraagt aan hun verwondering over en waardering voor het landschap. Doordat zij veel over deze onderwerpen weten, herkennen zij bijzondere dieren en historische landschapselementen eerder en bekijken zij het landschap met meer enthousiasme dan andere deelnemers.

Wouter: *“Kijk, we hebben een paar honderd jaar natuurlijk eh, die eh, verdedigingswerken gehad, die Hollandse Waterlinie. Dat is zo gigantisch, we hadden, toen rond 1880, 1890 (...) werden die laatste werken afgerond. En in dezelfde tijd begonnen de gebroeders Wright ineens met vliegen. En eigenlijk ingenieus, die moeten dat eigenlijk ook wel geweten hebben, door de komst van het vliegtuig was dit allemaal voor niks (...) Maar ja, we hebben er nu een schitterend netwerk aan kunstwerken aan overgehouden. En natuurgebieden, he?”*

Marlous: *“Volgens mij is dat een boomklever... Of een boomkruiper, één van de twee. (...) Nou, dat vind ik dus al genieten, he? Kijk, je ziet z'n snavel ook nog. Nou, nu kan m'n dag al niet meer stuk, zeg maar. Zullen we weer terug? We zijn klaar hier, haha.”*

Ook andere deelnemers laten zien dat zij kennis hebben opgedaan van het landschap. Enkelen van hen geven aan dat de frequentie van wandelen heeft bijgedragen aan de kennis over het landschap, volgens het principe van ‘hoe meer je loopt, hoe meer je ziet’. Hierdoor zijn zij in de loop der tijd meer elementen van het landschap gaan herkennen (voornamelijk dieren en planten). De interesse in natuur en landschap van de deelnemer zelf lijkt echter de grootste rol te spelen in de mate waarin die kennis het gedrag en de beleving van de deelnemer beïnvloedt.

5.4.3 Natuurbeeld

Hoewel tijdens de interviews niet expliciet naar natuurbeelden en -grondhoudingen is gevraagd, zijn deze opvattingen voor veel deelnemers goed te herkennen. Zoals beschreven in paragraaf 5.3.2 over de motivationele drijfveer ‘Veiligheid en harmonie’, geven veel deelnemers aan het belangrijk te vinden dat de hond geen overlast veroorzaakt voor wilde dieren in het gebied. Dit zou wijzen op een relatief eco-centrische natuurgrondhouding, maar deze grondhouding vormt voor verschillende hondenbezitters echter een spanningsveld met de behoefte om de hond zijn bewegingsvrijheid en plezier te gunnen.

Marije: *“Mijn hond is gek op eenden. Hij mag dit eigenlijk niet doen- ahh, nee- FRED! [de hond nadert de eend; de eend zwemt kwakend weg] Dit houdt hij heel lang vol, hoor. FREEED! FRED! Het erge is dat ik er eigenlijk om moet lachen, dus ik kan niet boos worden. Laat die eenden met rust!”*

Deze deelnemers bewegen zich dus tussen twee grondhoudingen ten opzichte van de natuur in: ze zien de natuur enerzijds als omgeving voor de eigen hond om te gebruiken en in te spelen, maar anderzijds zien ze de natuur als iets dat op zichzelf van waarde is, dat behouden moet blijven en niet teveel verstoord moet worden. Daarnaast lijken twee deelnemers de natuur vooral te koesteren zodat zij haar zelf kunnen verkennen, bewonderen of gebruiken. Zo vindt een van de deelnemers, Wouter,

dat men zuinig moet zijn op het landschap, maar tegelijkertijd vindt hij het belangrijk dat er 'iets te halen valt' in het gebied, zoals vruchten en noten.

De deelnemers hebben bovendien verschillende opvattingen van hoe de natuur eruit moet zien. Verschillende deelnemers geven aan vooral 'wilde' 'ruige' of 'woekerige' natuur als positief te waarderen. Volgens hen moet het landschap niet 'te aangelegd' ogen. Opvallend is dat één gebied, het Develbos, door twee mensen als 'te aangelegd' wordt beoordeeld, terwijl twee andere deelnemers het gebied erg hoog in schoonheid waarderen. Dit toont aan dat de waardering van het natuurlijk landschap ook bij hondenbezitters afhankelijk is van de manier waarop zij de natuur het liefste zien.

5.4.4 Place attachment

De verwachting was dat place attachment zich zou uiten in de gesprekken met de deelnemers, wanneer werd doorgevraagd over de manier waarop zij het landschap waarderen. Hoewel veel hondenbezitters vrijwel altijd hetzelfde gebied bezoeken, gaf slechts één deelnemer expliciet aan dat zij zich verbonden voelt met het gebied waar ze de hond vrijwel altijd uitlaat.

Interviewer: *"Zou u kunnen beschrijven wat dit gebied voor u betekent?"*

Diane: *"Een thuisgevoel. Het vertrouwde, he? Veilig, ook."*

Het gaat in dit geval om het vaste rondje dat de deelnemer met haar hond loopt, in de directe omgeving van haar huis, het huis van haar schoonouders en het bijbehorende land. Deze plaatsbinding is ook te verklaren doordat de deelnemer het prettig vindt dat ze uit ervaring weet wat voor mensen in het gebied komen. Kennis over de plek speelt dus een duidelijke rol in de ervaren plaatsbinding, waardoor kan worden gesproken van cognitieve plaatsbinding: hierbij gaat het niet om het directe gevoel van binding met een gebied, maar binding met een plek doordat de deelnemer weet dat hij of zij de hond daar goed kan uitlaten. Ook minder expliciet valt bij enkele deelnemers een vorm van (cognitieve) plaatsbinding en *place dependence* te ontdekken:

Marlous: *"En dit gebied is dicht vanaf eind september tot Tweede Kerstdag, behalve het hoofdpad. (...). Dan kun je er drie maanden niet doorheen, dat is toch wel jammer, dan kan je alleen over het hoofdpad."*

De binding met gebieden die ontstaat door er regelmatig te wandelen, uit zich echter ook op andere manieren. Zo tonen de hiervoor genoemde deelnemers een duidelijke betrokkenheid met het gebied waar ze regelmatig komen.

Marlous: *"Hallo! Mag ik u wat vragen?"*

Onderzoeker: *"Hallo, ja natuurlijk."*

Marlous: *"Weet jij toevallig waarom dat eromheen zit? Want dat was eerst nog niet."*

Onderzoeker: *"Eh, ja, we zijn bezig met een amfibieënonderzoek."*

Marlous: *"Ik dacht al dat het zoiets was, maar dan kunnen de beesten dus niet meer drinken toch? Want het is helemaal afgesloten, of niet?"*

Diane: *"Eigenlijk hou je het hier ook een beetje in de gaten. Op een gegeven moment stond de sloot hier heel hoog, er zat een pijp verstopt. Dus eigenlijk kwam het bos zelfs helemaal onder water te staan. Toen zag m'n man dat en nou, toen hebben ze die pijp doorgestoken en toen kon het water weer weg. Eigenlijk is dat natuurlijk de taak van ehh, de waterdienst, of de gemeente, maar ja."*

Tot slot uitte de binding met een bepaalde plaats zich bij twee deelnemers, doordat zij een gevoel van *ownership* over de plaats leken te hebben. Typerend voor hondenbezitters is dat ze op allerlei momenten in natuurgebieden te vinden zijn. De gemiddelde wandelaar komt op zonnige dagen en in de weekenden naar het gebied. De meeste hondenbezitters die een natuurgebied in hun directe omgeving hebben, komen hier echter elke dag, in weer en wind. Twee hondenbezitters leken het gevoel te hebben dat zij hierdoor meer recht hadden om het gebied te gebruiken dan andere mensen. Bij een van hen zorgde dit bijvoorbeeld voor een lichte irritatie ten aanzien van de mensen die alleen met mooi weer komen en zich vervolgens ergeren aan de loslopende hond van de deelnemer. Anderzijds weten enkele deelnemers, op basis van ervaring, wanneer ze beter kunnen uitwijken naar een andere plek.

Marlous: *“Ik vind het bijna vervelend als ik mensen tegenkom, dan heb je zo iets van ‘Dit is ons bos, wegwezen’.”*

Karin: *“Als het donker weer is dan weet je dat niet zoveel mensen hier lopen, maar als het heel mooi weer is, op zondag, dan lopen allerlei mensen die nooit met een hond lopen, die moeten dan nog eventjes hiervan genieten. En dan krijg je allemaal gezeur over je heen.”*

Te zien is dat plaatsbinding vrij sterk aanwezig leek bij drie geïnterviewde hondenbezitters. Omdat de overige hondenbezitters echter ook vaak dezelfde gebieden bezoeken, zal hier in ieder geval sprake zijn van een bepaalde *place dependence*. Kennelijk ervaren zij deze gebieden als de beste omgeving om, binnen de beschikbare tijd, energie en middelen, de hond uit te laten.

5.4.5 Conclusie en terugblik op verwachtingen

In deze paragraaf is bekeken in hoeverre cognitieve belevingsdrijfveren, zoals kennis, herinneringen en overtuigingen meespelen bij de beleving en waardering van het natuurlijk landschap. De verwachting was: *“Verwachting D: Doordat het uitlaten van de hond een frequente activiteit is, zullen eerdere ervaringen en place attachment een belangrijke rol spelen bij de waardering van het landschap.”*

Eerdere ervaringen worden vaak gebruikt om de keuze voor een bepaald natuurgebied te verantwoorden. Positieve herinneringen en kennis die de deelnemers aan en van gebieden hebben, gaan bijvoorbeeld vaak over de aanwezigheid van wild en andere interessante elementen in het landschap. Ze dragen bij aan een positief beeld van de plek en maken het aantrekkelijk om hier nog eens terug te komen. Negatieve ervaringen kunnen er juist voor zorgen dat deelnemers bepaalde landschapselementen, zoals andere hondenbezitters of de aanwezigheid van wild, als negatief ervaren. Dit kan er in sommige gevallen toe leiden dat de hondenbezitter liever helemaal niet meer in het gebied komt.

Naar verwachting zou ook *place attachment* een belangrijke rol spelen in de waardering van een gebied. Dit was voor slechts enkele deelnemers duidelijk het geval. *Place attachment* uitte zich bij hen in een sterke betrokkenheid bij het gebied of zelfs een gevoel van *ownership*. Bij andere deelnemers lijkt wel sprake te zijn van *place dependence*: de meeste deelnemers zijn afhankelijk van een of enkele gebieden waar zij de hond regelmatig uitlaten. Enerzijds is nabijheid hierbij belangrijk, maar ook andere factoren, zoals de kennis dat dit een prettig en veilig gebied is, of sociale contacten, spelen hierbij een grote rol.

5.5 Waardering

Door middel van een inhoudsanalyse van de interviews is gezocht naar de aspecten van het landschap die hondenbezitters positief dan wel negatief waarderen. De bijbehorende deelvraag was:

Deelvraag 4: Welke aspecten van het natuurlijk landschap worden positief dan wel negatief gewaardeerd tijdens het uitlaten van de hond?

Met behulp van de inhoudsanalyse zijn negen hoofdcategorieën gevonden van landschapsaspecten die deelnemers hebben genoemd in het interview. In het analyseschema (Bijlage 2) is te zien dat twee van de negen hoofdcategorieën in *alle* interviews aan bod kwamen: 'landschapskenmerken' en 'iets te zien'. Ook de waardering van 'aanwezigheid andere gebruikers', 'zoning' en 'regelgeving' worden door vrijwel alle participanten aangestipt in de interviews. De enige deelnemer die niet meer regelmatig in natuurgebieden komt, is niet meegenomen in deze telling. Hieronder worden de vijf categorieën die door de meeste hondenbezitters een waarderingskenmerk vormen kort toegelicht.

5.5.1 Waardering landschapskenmerken

Ook het fysieke uiterlijk van het landschap wordt door alle deelnemers genoemd als waarderingskenmerk. Dit viel te verwachten, omdat dit vaak het eerste zal zijn waar deelnemers aan denken wanneer zij het woord 'landschap' horen. De waarderingskenmerken zijn echter divers. Het kenmerk van het landschap dat door de meeste deelnemers erg positief wordt gewaardeerd, is de aanwezigheid van water. Twee deelnemers waarderen water vooral als positief, omdat daar vaak watervogels zijn, die zij leuk vinden om te bekijken. De meeste deelnemers vinden het echter vooral leuk of praktisch wanneer de hond kan zwemmen en drinken.

Vijf deelnemers geven aan dat zij afwisseling in het landschap als positief waarderen. Dit sluit aan bij de verwachting op basis van Goossen & De Boer (2007). Het tegenovergestelde van afwisselend wordt door de deelnemers omschreven als 'saai' en 'niet spannend'. Ook afwisseling in boomsoort wordt als positief gewaardeerd. Vier deelnemers benadrukken dat zij gebieden die natuurlijk ogen als positief ervaren. Ze hebben een voorkeur voor 'wilde' of 'ruige' natuur, of vinden het simpelweg niet mooi als een gebied er 'te aangelegd' uitziet.

Twee deelnemers zien echter zelf in dat de landschapsvoorkeuren die zij hebben niet altijd even consistent zijn. Zo zeggen ze allebei veel van bossige en begroeide gebieden te houden en gebieden die niet kaal zijn. Tegelijkertijd kunnen ze ook de weidsheid van de polder of akkers waarderen. Hierin komt de waardering van 'eenheid' (Coeterier, 2000) impliciet terug. Eén van hen is, net als een andere deelnemer, expliciet ontevreden over niet-passende elementen in het landschap. Dit zijn respectievelijk witte schermen om een waterplas ten behoeve van een amfibieënonderzoek en een betonnen gebouw van het rangeerterrein. Gezamenlijk kan dus gezegd worden dat drie geïnterviewden 'eenheid' positief waarderen. 'Eenheid' komt hiermee echter niet als belangrijkste waarderingskenmerk terug. Mogelijk kwam dit kenmerk minder vaak ter sprake doordat de bezochte gebieden relatief weinig niet-passende elementen kenden.

Vijf deelnemers hebben voorkeur voor een bepaald type landschap: twee van hen noemen bos en twee van hen noemen strand als type landschap waar zij graag met de hond komen. De reden dat de twee deelnemers graag naar het strand gaan, is in beide gevallen dat zij denken dat de hond dat leuk vindt. Een andere deelnemer gaat het liefst naar zandgronden of heidegebied, omdat de hond daar de ruimte heeft om flink te rennen.

Ook van de schoonheid van het landschap geven vijf deelnemers aan dit een belangrijk kenmerk te vinden. In deze context worden een aantal keer bloeiende bloemen genoemd, kleuren, of een 'mooi plaatje' in het natuurgebied, zoals een idyllisch bruggetje over een sloot.

Wouter: *"Altijd mooi. Ik vind dit gebied ook echt een soort schilderijtje waar je doorheen loopt. Kijk nou naar dit bruggetje, het is een schilderijtje."*

De verwachting op basis van Goossen & De Boer dat hondenbezitters veel belang hechten aan een ruime keuze aan routes, komt niet uit voor de geïnterviewde hondenbezitters. Slechts twee deelnemers noemen dit wel als waarderingskenmerk. Ze lijken een ruime keuze aan routes vooral te zien als een leuke extra, maar niet als essentieel. Anderen herkennen dat er weinig keuze aan routes is, maar storen zich hier niet aan. Wel hechten vier deelnemers waarde aan een natuurlijk ogend landschap (dit sluit aan op de verwachting naar aanleiding van Coeterier (2000), die zegt dat natuurlijkheid een erg belangrijk waarderingskenmerk is van natuurgebieden). Daarnaast vinden vier deelnemers het prettig wanneer het gebied van enige grootte is, zodat minstens drie kwartier tot wel twee uur kan worden gewandeld zonder meer dan één keer hetzelfde stuk te moeten lopen.

5.5.2 Waardering 'iets te zien'

Vrijwel alle deelnemers vinden het een belangrijk kenmerk van een natuurgebied dat er iets te zien is. Dit maakt de wandeling met de hond leuker voor henzelf. De waarderingskenmerken binnen de categorie 'iets te zien' sluiten daarom goed aan op de behoefte aan 'eigen plezier' in een natuurgebied (paragraaf 5.3.4). Deze categorie omvat voornamelijk elementen in het landschap die een 'attractie' kunnen vormen voor hondenbezitters, zoals flora, fauna en gebiedsspecifieke elementen, zoals een eilandje in een waterplas, boten en een fort. De aanwezigheid van dieren wordt door alle deelnemers als positief gewaardeerd. Het gaat met name om (water)vogels en ander klein wild zoals fazanten en hazen. Dit is echter afhankelijk van het soort gebied waar de deelnemers komen, want in bepaalde gebieden zijn ook zwijnen, slangen, vossen, bevers en reeën die bijzonder positief worden gewaardeerd. Eén van deze deelnemers geeft tegelijkertijd aan dat de aanwezigheid van wild ook een minpunt is, omdat haar jachthonden hier continu achteraan gaan.

Wouter: *"Kijk, dit is dus geniaal. Daar hoor ik een groene specht, wel eens van gehoord? (...) En dan zie je daar een paal. En wat zit er op die paal? [doelend op een ooievaarsnest] Dat is toch geniaal? Een jong! Vanuit het midden zie je dus die kop... Geniaal!"*

Marjolein: *"Ik heb voor het eerst gezien dat zwanen een soort zwanendans [aan het doen] waren en elkaar aan het imiteren waren. Nou, dat was zó leuk om te zien. Ja, dan is mijn ochtendwandelingetje weer helemaal goed."*

5.5.3 Aanwezigheid van andere gebruikers

Vrijwel alle deelnemers (tien van de elf) hadden ook een oordeel over de aanwezigheid van andere gebruikers, zoals wandelaars en hondenbezitters. Dit komt overeen met het waarderingskenmerk 'gebruiksintensiteit' van Coeterier (2000). Het meest gehoorde oordeel in de categorie 'aanwezigheid van andere gebruikers' was dat deelnemers drukte in natuurgebieden als negatief waarden. Daarnaast ervoeren vier hondenbezitters het als onprettig wanneer er andere honden en eigenaren waren met een specifiek, storend gedrag.

Alina: *“Ook dus de mensen die hun hond totaal niet onder appel hebben, die lopen daar ook met hun hond [los]. Mijn ervaring is, is dat Max dan bijvoorbeeld heel duidelijk zoiets heeft van nou, ‘Ik wil dit niet’, en die bijt dan niet van zich af, maar die loopt dan dus in rondjes weg te rennen, omdat een ander zeg maar de hond niet bij zich houdt.”*

Slechts twee deelnemers waarderen de aanwezigheid van andere gebruikers als positief. In een geval gaat dit om bekenden die in het gebied lopen, wat een belangrijke reden is om dit gebied te blijven bezoeken. In het tweede geval gaat het juist om de aanwezigheid van ‘leuke’ onbekende mensen, waarmee bijvoorbeeld een praatje wordt gemaakt tijdens het meeloopinterview.

5.5.4 Zonering

Met negen deelnemers die het onderwerp noemen als waarderingskenmerk, is ook zonering een belangrijke categorie waar de geïnterviewden een oordeel over hebben. Dit kenmerk valt direct te herleiden naar de behoefte aan ‘Veiligheid en harmonie’ door de geïnterviewde hondenbezitters. Zij storen zich aan diverse elementen. Het oordeel is vrij consistent: een scheiding is gewenst tussen de plekken waar wandelaars mogen komen en hun hond los mogen laten en de paden en wegen voor ander verkeer. De deelnemers noemen de nabijheid van auto’s en autowegen, brommers, fietsen en (brom)fietspaden, mountainbikers, paarden en ruiterspaarden als negatief waarderingskenmerk. Dit geldt voornamelijk wanneer de hond los loopt. Ook met een aangeliijnde hond kan het echter hinderlijk zijn om steeds opzij te moeten gaan voor ander (en sneller) verkeer, geven de deelnemers aan.

Marjolein: *“Als ik hier loop met m’n ouwe van dagen en er komt dan zo’n scheurende sportfietser aan, nou die is dan niet blij met me. Dat laten ze ook heel duidelijk merken.”*

Tot slot mijdt een van de deelnemers kinderspeelplekken het liefst, omdat zij heeft ervaren dat kinderen vaak bang zijn voor de honden.

5.5.5 Waardering van regelgeving

Daarnaast noemen negen verschillende deelnemers zaken op het gebied van regelgeving in het gebied als waarderingskenmerk dat zij positief, dan wel negatie waarderen. Alle negen vinden zij dat er mogelijkheid moet zijn om de hond los te laten lopen. Vier deelnemers storen zich bovendien aan onlogische regelgeving met betrekking tot het los laten lopen van de hond. Enkele hondenbezitters geven aan dat zij met eigen verantwoordelijkheid kunnen afwegen of de hond wel of niet los kan lopen. Bovendien vinden enkelen van hen het ondoordacht dat er loslooppaden of –gebieden zijn die direct aan een druk fietspad of drukke autoweg liggen.

Wouter: *“Als ik een bord zie met ‘Hier mag uw hond niet los’, dan hangt dat natuurlijk van factoren af. Want als er dus gebroed wordt, of als er een haas met jongen loopt, dan hou ik de hond wel bij me, maar als er staat een bord van ‘Uw hond mag hier niet los’, maar het is oktober, dan kan je hond toch lekker los? Sjonge, daar kan ik me ook zo over opwinden. Ja, dat eh... dat scheelt natuurlijk wat voor hond je hebt, want zo’n hazewindhond, die hartstikke snel zijn en zo’n haas of zo’n konijn pakken, kijk, dat zit ook niet in onze hond, het is een mak lammetje. Daar kan dat mee.”*

Marjolein: *“Er was één klein probleem. Aan dezelfde weg had je een rood bordje, een bruin en een groen bordje. En gezien het feit dat mijn hond geen kleuren kent en het bordje niet*

begreep, hadden wij eigenlijk een beetje moeite zo van ja, ze rent en ze ziet een haas en die haas stopt niet bij het bordje. Dus dat gaf nogal wat problemen.”

Marjolein: *“Dan is wel duidelijk dat de mensen die dat besluiten zelf geen hond hebben. Dan doen ze een stuk groen langs een vreselijk drukke weg. Dat is natuurlijk vragen om ellende.”*

Daarnaast vinden twee van de negen hondenbezitters het niet alleen fijn als de hond los kan lopen, maar vinden zij het ook erg prettig wanneer er ook een zone in het natuurgebied is waar een aanlijnplicht geldt. De verklaring hiervoor is dat zij zich regelmatig storen aan loslopende honden van andere mensen. Op deze manier kunnen hondenbezitters er zelf voor kiezen of zij in een gebied willen lopen met loslopende honden of niet. Tot slot zeggen twee hondenbezitters het erg praktisch te vinden wanneer in een bepaald gebied hondenpoep niet hoeft te worden opgeruimd.

5.5.5 Conclusie en terugblik op verwachtingen

Op basis van de dataverzameling is een lijst samengesteld met de aspecten van het landschap die het vaakst als positief dan wel negatief werden benoemd door deelnemers. De verwachting op basis van Coeterier (2000) en was: *“Verwachting E: De belangrijkste aspecten van het landschap die voor een positieve waardering van het gebied zorgen zijn:*

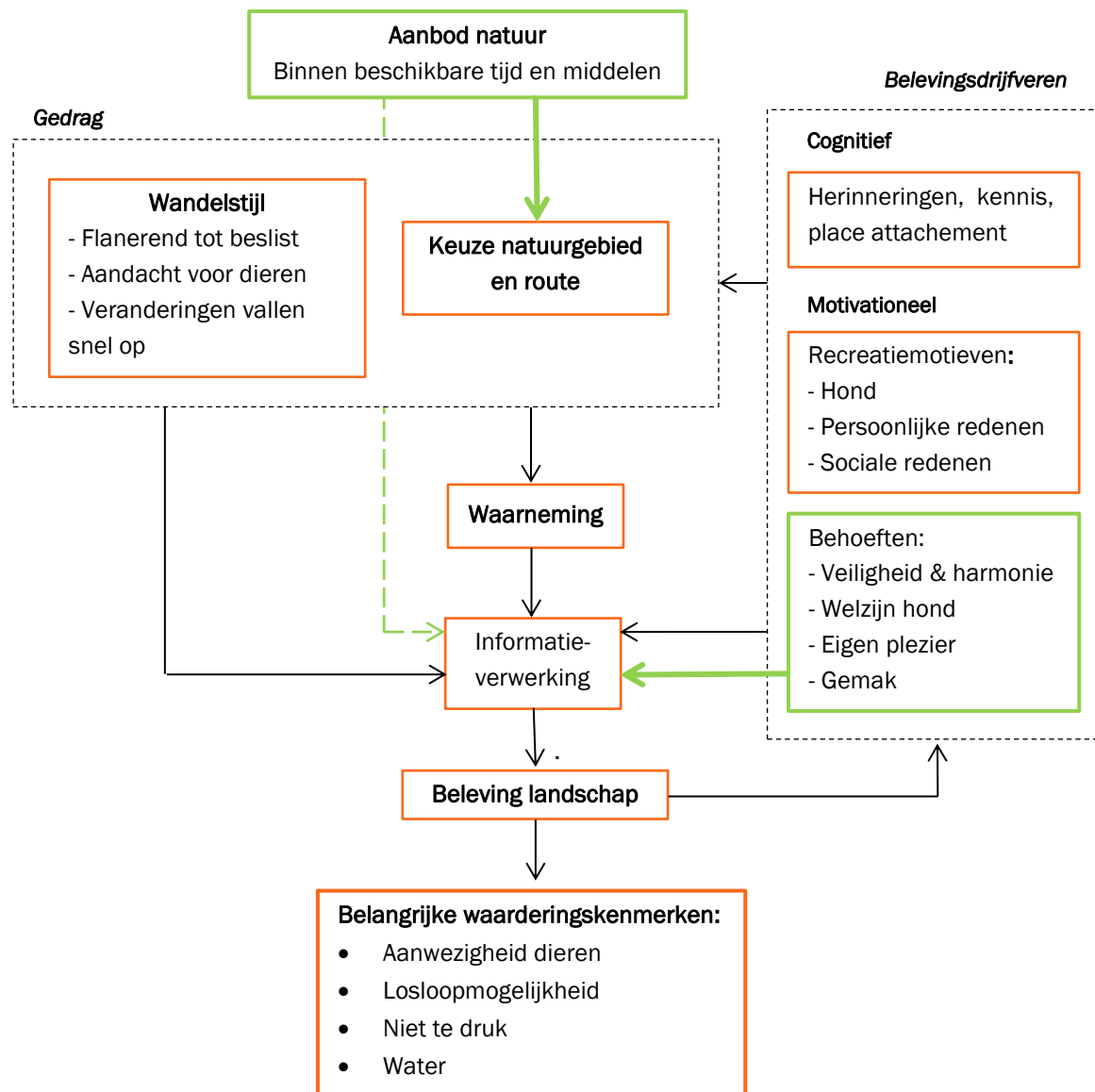
- *Een zo groot mogelijke eenheid*
- *Gebruiksmogelijkheden die tegemoetkomen aan de eigen behoeften*
- *Een gebruiksintensiteit die in balans is*
- *Een zo groot mogelijke natuurlijkheid.”*

De uitkomsten van dit onderzoek komen gedeeltelijk overeen met deze verwachting. Zo is ‘Gebruiksmogelijkheden die tegemoetkomen aan de eigen behoeften’ (Coeterier, 2000) een kenmerk dat op verschillende manieren terugkomt in de interviews. Kenmerken als ‘water’ en een ‘groot gebied’ sluiten bijvoorbeeld goed aan op de behoefte ‘welzijn van de hond’, terwijl alle kenmerken binnen de categorie ‘iets te zien’ aansluiten op de behoefte aan eigen plezier van de hondenbezitter. Ook het kenmerk ‘een gebruiksintensiteit die in balans is’ (Coeterier, 2000) wordt door acht deelnemers genoemd, in dit onderzoek aangeduid als een negatieve waardering van het kenmerk ‘drukte’. Natuurlijkheid wordt door vier deelnemers genoemd als positief kenmerk. Dit kenmerk overlapt waarschijnlijk met het kenmerk ‘eenheid’ van Coeterier (2000), hoewel deze lastiger was te herleiden uit de interviews. Slechts twee deelnemers storen zich bijvoorbeeld aan ‘niet-passende elementen’ in het gebied.

De tweede verwachting bij deze deelvraag was: *“Verwachting F: Hondenuitlaters hebben een voorkeur voor onverharde of semi-verharde paden, losloopmogelijkheden en een ruime keuze aan routes. Ze vinden afwisseling belangrijk en rust relatief onbelangrijk.”* Ook deze verwachting klopt slechts ten dele voor de deelnemers aan dit onderzoek. De aanwezigheid van een losloopmogelijkheid wordt door wel negen van de elf deelnemers als positief gewaardeerd. Afwisseling wordt (met vijf deelnemers) echter door net zoveel deelnemers belangrijk gevonden als rust. Slechts weinig geïnterviewden hechten veel belang aan een ruime keuze aan routes of maken opmerkingen over de paden.

5.6 Synthese

Op basis van de verzamelde data kan het schema met verwachtingen dat aan het begin van dit onderzoek werd gepresenteerd, worden genuanceerd en aangevuld (Figuur 5.1). De structuur van het oude schema is grotendeels aangehouden. Enkele variabelen, zoals wandelstijl, recreatiemotieven en de belangrijkste waarderingskenmerken, zijn aangepast en/of genuanceerd op basis van de verkregen data. Nieuwe verbanden, of verbanden die extra sterk lijken te zijn, zijn vetgedrukt en weergegeven in het groen. Zo zijn de belangrijkste behoeften van de hondenbezitter toegevoegd aan het kopje met motivationele drijfveren. Zij lijken via informatieverwerking en beleving een veel sterkere invloed hebben op de waardering van het landschap dan gedrag en cognitieve drijfveren. Daarnaast blijkt dat beperkingen, zoals de beschikbare tijd en middelen, een onevenredig grote rol spelen in de keuze van een natuurgebied: over het algemeen wordt simpelweg gekozen voor het natuurgebied dat het dichtstbij de eigen woning ligt. Tot slot lijkt het erop dat de waardering wordt bijgesteld op basis van het (soms beperkte) aanbod van natuurgebieden in de buurt.

Figuur 5.1 Landschapsbeleving- en waardering door hondenbezitters in schema

6. Conclusie en discussie

Op basis van de dataverzameling en –analyse binnen dit onderzoek kan antwoord worden gegeven op de eerder beschreven probleemstelling. Na een korte schets van het doel van dit onderzoek wordt de hoofdvraag beantwoord in paragraaf 6.1, de Conclusie. In paragraaf 6.2, de Discussie, wordt bekeken wat de betekenis van de uitkomsten is voor het maatschappelijk en wetenschappelijk veld. Tot slot worden in paragraaf 6.3 aanbevelingen gegeven om natuurgebieden zo in te richten dat hondenbezitters hier naar tevredenheid kunnen recreëren.

6.1 Conclusie

Het doel van dit onderzoek was om inzicht te krijgen in de waardering van het landschap door hondenbezitters. De aanleiding hiervoor waren de berichten die regelmatig in de media verschijnen over honden en hun eigenaren als veroorzakers van overlast voor mens en dier. Een voorgestelde oplossing door Natuurmonumenten is om gebruikersconflicten te verminderen door ingrepen in het landschap te doen, zoals het toepassen van ruimtelijke zonering. Over de landschapswensen van hondenbezitters is echter nauwelijks iets bekend. Het is belangrijk om diepgaand inzicht te hebben in landschapswaardering door gebruikers: alleen zo kan een omgeving worden gecreëerd die zo is ingericht dat gebruikers hier een positieve ervaring hebben. Deze thesis is bedoeld om dat inzicht te bieden en zo bij te dragen aan de kennis over landschapsbeleving en –waardering onder verschillende gebruikersgroepen. De hoofdvraag en deelvragen van deze thesis waren de volgende:

“Op welke manier waarderen hondenbezitters het landschap van de natuurgebieden waar zij de hond uitlaten en hoe kan deze waardering worden verklaard?”

1. Wat kenmerkt de wandelstijl en aandacht voor het landschap tijdens het uitlaten van de hond?
2. Welke behoeften hebben hondenbezitters wanneer zij de hond uitlaten in een natuurgebied?
3. Op welke manier spelen eerdere bezoeken aan natuurgebieden, kennis en opvattingen een rol in de beleving en waardering van een gebied?
4. Welke landschapsaspecten spelen een rol in de waardering van het natuurlijk landschap tijdens het uitlaten van de hond en op welke manier?

Omdat er nog weinig over het onderwerp bekend is, is het onderzoek verkennend en kwalitatief van aard. De dataverzameling is verricht door middel van twaalf meeloopinterviews en thuis-interviews met hondenbezitters die gemiddeld minstens een keer per maand in een natuurgebied komen met de hond. Hieronder wordt de hoofdvraag beantwoord met behulp van de verschillende deelvragen.

6.1.1 Waardering van het landschap

De hoofdvraag bestaat uit twee delen. Eerst zal de vraag *“Op welke manier waarderen hondenbezitters het landschap van natuurgebieden waar ze de hond uitlaten?”* worden beantwoord. Uit de interviews blijkt dat de hondenbezitters die deelnemen aan het onderzoek een sterke voorkeur hebben voor een groene omgeving, wanneer ze met de hond gaan wandelen. Wanneer zo'n omgeving

zich op loopafstand bevindt, zijn de meeste deelnemers al snel tevreden over dit gebied en de (soms beperkte) keuze aan routes. De meeste deelnemers waarderen een groene omgeving namelijk al per definitie positiever dan ‘de wijk’, of die omgeving nu een bos, park of groenstrook langs een sloot is.

Hoewel de meeste hondenbezitters dus tevreden zijn over de natuurgebieden waar ze zelf vaak komen, kan op basis van de interviews toch een lijst met positief en negatief gewaardeerde landschapskenmerken worden samengesteld. De categorieën die door (vrijwel) alle deelnemers als relevant worden aangestipt zijn bijvoorbeeld de uiterlijke kenmerken van het landschap, de vraag of er ‘iets te zien’ is en de aanwezigheid van andere gebruikers in het gebied. De specifieke waarderingskenmerken die voor de meeste deelnemers bijdragen aan een positieve waardering zijn respectievelijk de aanwezigheid van dieren, een losloopmogelijkheid voor de hond en water (voor de hond om in te zwemmen én voor de deelnemer om vogels te kunnen zien). Drukke is het belangrijkste negatieve waarderingskenmerk van een gebied. De kenmerken losloopmogelijkheid en drukke komen overeen met de verwachting op basis van de literatuur (Goossen en De Boer, 2007; Coeterier, 2000). De uitkomst dat erg veel deelnemers de aanwezigheid van dieren en water op prijs stellen is echter een onverwachte uitkomst. Op basis van Österlund-Pötzsch (2009) en Goossen en De Boer (2007) was verwacht dat hondenbezitters veel waarde hechten aan een ruime keuze aan routes, maar dit bleek voor maar twee deelnemers van toepassing. Ook het type paden en het kenmerk ‘eenheid’ komen een stuk minder vaak aan bod dan verwacht op basis van de literatuur.

6.1.2 Verklaring van landschapswaardering

Nu er meer bekend is over de kenmerken van het natuurlijk landschap die positief dan wel negatief worden gewaardeerd door hondenbezitters, is de volgende vraag: “*Hoe kan deze waardering worden verklaard?*” Volgens de literatuur komt landschapswaardering voort uit landschapsbeleving en landschapsbeleving zou op haar beurt worden gevormd door (1) de wandelstijl en aandacht voor het landschap, (2) motivationele drijfveren en (3) cognitieve drijfveren. De invulling van elk van deze factoren is in deze thesis onderzocht door middel van een deelvraag.

Wat betreft de wandelstijl tijdens het uitlaten van de hond zijn er enkele overeenkomsten te vinden tussen de verschillende deelnemers. De meeste geïnterviewden lopen niet langzaam en flanierend, zoals verwacht op basis van Österlund-Pötzsch (2009). Wel hebben vrijwel alle deelnemers veel oog voor dieren en andere vluchtige elementen in het landschap, zoals vogels, insecten, planten en zwammen. ‘*Hoe meer je wandelt, hoe meer je ziet*’, geven zij aan. Deze specifieke aandacht voor het landschap verklaart mogelijk waarom de aanwezigheid van dieren als positief landschapskenmerk zo hoog scoort onder de deelnemers. Deze vluchtige elementen zijn volgens meerdere deelnemers namelijk hetgeen wat het zo leuk maakt om in natuurgebieden te blijven wandelen.

Cognitieve drijfveren, zoals kennis en herinneringen, hebben een duidelijke link met de keuze van een gebied en de beleving van landschappen. Voor sommige deelnemers zorgt kennis over het landschap er ook voor dat zij extra waardering voor het landschap hebben, doordat zij inzien hoe bijzonder het landschap is. Bovendien zijn bij verschillende deelnemers bepaalde natuurbeelden te ontdekken die de persoonlijke landschapsvoorkeur kleuren. Slechts één deelnemer geeft aan dat zij het landschap waardeert omdat zij zich ermee verbonden voelt. Er bestaat dus een link tussen cognitieve drijfveren en de waardering van het landschap, maar deze is niet eenduidig en komt niet bij alle deelnemers naar voren.

Motivationele drijfveren hebben daarentegen een veel duidelijkere invloed op de manier waarop de geïnterviewde hondenbezitters het landschap waarderen. De behoeften die zij erop nahouden *tijdens* het uitlaten van de hond bieden een directe verklaring voor de waardering van bepaalde kenmerken in het landschap. Hierbij kunnen vier hoofdbehoeften worden onderscheiden,

namelijk veiligheid en harmonie, het welzijn van de hond, het eigen plezier en gemak. Gemak komt relatief weinig naar voren als behoefte, terwijl veiligheid en harmonie juist een belangrijk en terugkerend thema is voor alle deelnemers. Hoe beter het landschap aansluit op deze vier hoofdbehoeften, hoe positiever het zal worden gewaardeerd door hondenbezitters.

Op basis van de interviews kan worden geconcludeerd dat zowel de wandelstijl en aandacht voor het landschap als de cognitieve drijfveren op een bepaalde manier invloed hebben op de waardering van het landschap door veel deelnemers. Motivationale drijfveren in de vorm van behoeften tijdens het uitlaten van de hond vormen echter de meest duidelijke verklaring voor de landschapskenmerken die alle deelnemers positief dan wel negatief waarderen. Tot slot kan ook het beschikbare aanbod aan natuurgebieden en routes in de omgeving een rol spelen bij de waardering van het landschap door hondenbezitters. Wanneer de deelnemer afhankelijk is van een beperkt aanbod aan natuurgebieden in de buurt, lijkt het erop alsof hij of zij deze gebieden automatisch als erg positief waardeert.

6.2 Discussie

6.2.1 Betekenis van het onderzoek

Aan het begin van dit onderzoek was er nog nauwelijks inzicht in de manier waarop hondenbezitters het landschap waarderen. Dit onderzoek was bedoeld als verkenning van het onderwerp. Op basis van de literatuur over landschapsbeleving en hondenbezitters in het algemeen konden vooraf wel enkele verwachtingen worden geformuleerd. Met dit onderzoek zijn deze verwachtingen gecontroleerd voor de geïnterviewde groep hondenbezitters, aangevuld, genuanceerd en toegelicht.

Met de verwachtingen op basis van de literatuur als startpunt kan inderdaad worden gesteld dat dit onderzoek veel nieuwe informatie oplevert. Zo was de verwachting dat hondenbezitters wandelen met een *tourist gait* gebaseerd op een interview met een enkele hondenbezitter (Österlund-Pötzsch, 2009). Uit dit onderzoek bleek dat de *tourist gait* slechts ten dele van toepassing was onder de geïnterviewde hondenbezitters. Zo wandelen de deelnemers niet langzaam en maken ze niet bijzonder veel stops, maar hebben zij wel belangstelling voor het landschap: voornamelijk voor dieren. Dit komt sterk overeen met de uitkomsten van het onderzoek van Hull en Stewart (1995) onder hikers en de theorie van novelty van Wohlwill (1976). Wat gebieds- en routekeuze betreft werd verwacht dat hondenbezitters veel variatie na zouden streven (Österlund-Pötzsch, 2009; Goossen & De Boer, 2008), maar dit blijkt in de praktijk niet het geval te zijn. De meeste deelnemers zijn juist opvallend tevreden over het dichtstbijzijnde gebied waar zij dagelijks komen.

In dit onderzoek bleek verder dat recreatiemotieven een minder goede verklaring te bieden voor de waardering van het landschap dan het bredere spectrum aan behoeften dat hondenbezitters *tijdens* de wandeling hebben. Mogelijk is het ook in andere onderzoeken naar recreatietevredenheid verstandig om de blik niet te beperken tot recreatiemotieven. Een recreatiemotief van een hondenbezitter kan bijvoorbeeld zijn dat hij zijn hond los wil laten lopen. Het is echter te kort door de bocht om te concluderen dat wanneer het los laten van de hond toegestaan is, de hondenbezitter tevreden is. De geïnterviewde hondenbezitters vinden namelijk ook de veiligheid van andere mensen en dieren van groot belang en dit zou niet goed voor het voetlicht komen wanneer enkel op recreatiemotieven wordt gefocust. Deze bredere benadering lijkt dan ook meer constructief voor het oplossen van gebruikersconflicten. De vier behoeften die in dit onderzoek naar voren komen gelden specifiek voor hondenbezitters, maar wanneer 'welzijn van de hond' wordt weggelaten kunnen ze mogelijk ook een verklaring bieden voor de landschapsvoorkeuren van andere gebruikersgroepen.

Ook wat betreft de waarderingskenmerken betekent dit onderzoek een waardevolle aanvulling aan de vooraf opgestelde verwachtingen. Zo blijken de deelnemers kenmerken als een ruime keuze aan verschillende routes, het type paden en eenheid in een natuurgebied een stuk minder belangrijk te vinden dan verwacht. Bovendien blijken er andere aspecten van het landschap te zijn die onverwacht veel deelnemers als positief ervaren. Het gaat dan voornamelijk om de aanwezigheid van (kleine) dieren en water in het gebied. Dit zijn elementen die in veel natuurgebieden al aanwezig zijn. Het betekent dat het niet ingewikkeld hoeft te zijn om een omgeving te creëren waar hondenbezitters met plezier de hond uitlaten. Mogelijk verlaagt dit de drempel voor professionals die zich bezighouden met de inrichting van natuurgebieden om een omgeving meer 'hondenbezitter-vriendelijk' te maken.

In dit onderzoek zijn de waarderingskenmerken niet alleen beschreven, maar is ook inzicht verworven in de achtergrond ervan. Zo zou een beschrijving van waarderingskenmerken bijvoorbeeld enkel het gegeven opleveren dat een losloopgebied gewenst is. Nu duidelijk is dat niet alleen de behoefte 'bewegingsvrijheid voor de hond' een rol speelt, maar dat de geïnterviewde ook grote behoefte hebben aan 'veiligheid en harmonie', betekent dat dat het losloopgebied aan andere voorwaarden moet voldoen om daadwerkelijk een goede ervaring voor hondenbezitters te bieden. Mogelijk is een losloopgebied zelfs onwenselijk wanneer het niet aan de behoefte van veiligheid en harmonie voldoet.

Kortom biedt deze thesis bruikbare inzichten voor beheerders van natuurgebieden die de gebruikersgroep 'hondenbezitters' beter wil leren kennen. Daarnaast zou de uitgebreide lijst met waarderingskenmerken die dit onderzoek heeft opgeleverd bijvoorbeeld het startpunt kunnen vormen voor een kwantitatief vervolgonderzoek, waarbij het belang van de kenmerken wordt vergeleken en kan worden onderzocht in hoeverre landschapswaardering verschilt voor verschillende gebieden en onder hondenbezitters met verschillende kenmerken.

Tot slot heeft het onderzoek ook de meerwaarde bevestigd van het voeren van meeloopinterviews bij het verzamelen van rijke data. In totaal zijn drie interviews thuis afgenomen om praktische overwegingen en negen meeloopinterviews in natuurgebieden. Bij vrijwel alle meeloopinterviews was het merkbaar dat deelnemers het gemakkelijk vonden om te vertellen over de omgeving waar ze doorheen liepen en deze te vergelijken met andere gebieden waar ze eerder hadden gelopen. De spontane data die werd verkregen doordat deelnemers uit zichzelf over hun ideeën over het landschap vertelden, was erg waardevol voor de analyse. Bij de interviews die thuis werden gehouden vergde dit vrij veel voorstellingsvermogen, zowel van deelnemer als van interviewer.

6.2.2 Reikwijdte en interpretatie van de uitkomsten

De uitkomsten van het onderzoek geven goed inzicht in de manier waarop landschapswaardering door hondenbezitters is ingevuld de manier waarop deze tot stand komt. Hiermee zijn de doelstellingen van het onderzoek behaald. Omdat het niet ging om een kwantitatief onderzoek met een aselechte, representatieve steekproef, moet rekening gehouden worden met het feit dat de uitkomsten niet gegeneraliseerd kunnen worden naar een grotere groep hondenbezitters.

De meeste onderzoekslocaties waren kleine tot middelgrote gebieden in Zuid- en Midden-Nederland. Vaak betrof het halfopen, halfgesloten landschappen van jong en ouder bos, velden met begroeiing, waterplassen, klein wild en (meestal) weinig tot geen gebouwd cultuurhistorisch erfgoed. De uitkomsten zullen dus vooral informatie geven over landschapswaardering in gebieden met vergelijkbare kenmerken. In landschappen die op veel punten van deze beschrijving afwijken, zoals een strandlandschap, of meer ongerepte natuur in het buitenland, zullen bepaalde waarderingskenmerken waarschijnlijk in sterkere of zwakkere mate naar voren komen. Ook cultuur kan een rol spelen: de deelnemers waren allen hondenbezitters met de Nederlandse nationaliteit en

de Nederlandse afkomst. Het land waar een individu vandaan komt kan echter grote betekenis hebben voor de manier waarop landschap wordt beleefd en gewaardeerd (Goossen & De Boer, 2008). De uitkomsten van dit onderzoek zeggen dus vooral iets over de beleving en waardering door Nederlanders van landschappen die vergelijkbaar met het Nederlands landschap. Naar verwachting zal de waardering van andere landschappen en door andere groepen mensen echter wel op een vergelijkbare manier tot stand. Ook hier zullen gedrag, cognitieve drijfveren en motivationele drijfveren een rol spelen.

Bovendien moet rekening gehouden worden met het feit dat de observaties tijdens de meeloopinterviews geen volledig waarheidsgetrouw beeld geven van het gedrag van hondenbezitters. Zo heeft de onderzoeker altijd invloed op de wandelstijl en routekeuze van degene met wie hij meeloopt. Zoals de deelnemers aangeven, hebben zij meer aandacht voor het landschap wanneer zij alleen met de hond wandelen en niet aan het praten zijn. Hier was al rekening mee gehouden voor aanvang van het onderzoek. Toch is er tijdens de meeloopinterviews bruikbare informatie verzameld over de wandelstijl, aandacht voor het landschap en de manier waarop hondenbezitters hun route kiezen, door ook mondeling op deze punten te reflecteren. Om het werkelijke gedrag van recreanten nog beter te analyseren zou een methode kunnen worden gebruikt waarbij de deelnemers zelf op gezette momenten moeten invullen waar zij naar kijken, of door middel van een gps-signaal waaraan de loopsnelheid en stops aan afgeleid kunnen worden.

Tot slot kunnen ook de omstandigheden tijdens het meeloopinterview een belangrijke invloed hebben op de antwoorden van de deelnemers en hun gedrag. Dit onderzoek vond in mei plaats en op twee interviews na was het weer erg zonnig. Mogelijk levert eenzelfde onderzoek afwijkende resultaten op wanneer de deelnemers bijvoorbeeld in de herfst- of wintermaanden zouden worden geïnterviewd. Mogelijk komen dan kenmerken zoals de toestand van de paden eerder ter sprake. Ook hier geldt echter de verwachting dat de waardering van het landschap op een vergelijkbare manier tot stand zal komen als in dit onderzoek.

6.2.3 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Dit onderzoek is open en kwalitatief opgezet om diepgaand inzicht te kunnen verwerven over de manier waarop hondenbezitters het landschap waarderen en ruimte te laten voor onverwachte antwoorden. Nu er meer inzicht is in het gedrag, de behoeften en de landschapskenmerken die hondenbezitters als positief en negatief waarderen, zou de volgende stap kunnen zijn om te kwantificeren in welke mate de verschillende kenmerken en behoeften een rol spelen in de waardering van het landschap. Op deze manier zouden hondenbezitters vergeleken kunnen worden met andere doelgroepen, zoals recreanten die geen hond hebben. Het zou bijvoorbeeld interessant zijn om deze doelgroepen te vergelijken op basis van wandelstijl, routekeuze, behoeften, natuurbeelden en place attachment. Dit zou meer licht kunnen werpen op de rol van de activiteit die recreanten ondernemen en de bezoekfrequentie in de beleving en waardering van een gebied. Bovendien kan zo worden bekeken in hoeverre de wensen van de verschillende gebruikersgroepen op elkaar aansluiten en op welke manier deze verenigd kunnen worden in natuurgebieden.

De meeloopinterviews vonden plaats in zeven natuurlijke gebieden in Zuid- en Midden-Nederland. Zoals in de vorige paragraaf toegelicht, is het mogelijk dat in andere gebieden en landschapstypen andere kenmerken een grotere rol spelen, zoals waardering van 'vrijheid' op het strand, of de aanwezigheid van cultuurhistorische elementen en gebouwen in bepaalde gebieden. Het zou daarom interessant zijn om de dataverzameling uit te breiden naar natuurlijke gebieden in de rest van Nederland, om te bekijken op welke punten landschapswaardering in die gebieden afwijkt van de uitkomsten van dit onderzoek. Hoe vollediger de kennis over landschapswaardering door

hondenbezitters, hoe beter hun wensen meegenomen kunnen worden in de inrichting van natuurgebieden.

Het zou tot slot erg interessant zijn om het onderzoek uit te breiden naar hondenbezitters die de hond op andere plekken uitlaten, bijvoorbeeld in parken of in een meer stedelijke omgeving. De kenmerken die voor de geïnterviewde groep hondenbezitters belangrijk bleken, zoals water om te zwemmen en of te mogelijkheid om bijzondere dieren te zien, zullen daar in mindere mate of zelfs niet aanwezig zijn. Het is aannemelijk dat de manier waarop zij het landschap waarderen op een andere manier tot stand komt. Ook is het aannemelijk dat hondenbezitters die met de hond door de stad wandelen ander gedrag vertonen, andere verwachtingen hebben en misschien ook wel andere behoeften hebben. Hondenbezitters zijn een belangrijke en frequente groep gebruikers van de openbare ruimte. Vooral om die reden is het interessant en relevant om zoveel mogelijk te weten te komen over de manier waarop zij het landschap waarderen.

6.3 Aanbevelingen voor de inrichting van natuurgebieden

Een goed wandelgebied voor hondenbezitters vervult de vier belangrijkste behoeften die hondenbezitters hebben. In deze paragraaf worden op basis van de interviews enkele aanbevelingen voor de inrichting van het landschap genoemd.

Veiligheid en harmonie

Vrijwel alle geïnterviewde hondenbezitters hechten grote waarde aan veiligheid en harmonie. Veiligheid voor de hond zelf, de eigenaar en andere honden, mensen en dieren in het gebied. Het is een voorwaarde om op een zorgeloze manier in een natuurgebied te kunnen wandelen met de hond. Wanneer de wandeling niet zorgeloos is of wanneer er conflict optreedt, heeft dat belangrijke invloed op de waardering van het gebied en kan het ervoor zorgen dat hondenbezitters de plek liever mijden. Veiligheid en harmonie worden vergroot door rekening te houden met de volgende inrichtingselementen:

- In het natuurgebied zijn plekken waar een aanlijnplicht geldt.
- In het natuurgebied zijn paden aanwezig die alleen voor voetgangers bestemd zijn.
- Losloopzones voor de hond worden zoveel mogelijk gescheiden van autowegen, (brom)fietspaden, mountainbikepaden en ruiterspaden. Deze zonering kan worden geborgd door omheiningen te plaatsen waar alleen voetgangers doorheen kunnen.
- Hondenbezitters vinden het belangrijk dat de hond los kan lopen zonder de verleiding om achter groot wild aan te gaan. Losloopzones zijn daarom gebieden waar honden niet gemakkelijk weg kunnen lopen, door middel van een natuurlijke omheining of water als afscheiding.
- Om conflict met andere gebruikers te voorkomen, kan het verstandig zijn om zonering in tijd toe te passen. Door het los laten lopen van de hond alleen tussen bepaalde tijden toe te staan, kunnen mensen ervoor kiezen om wel of juist niet op dit moment te gaan wandelen.

Welzijn van de hond

Hondenbezitters houden van hun hond en gunnen het hem om los te kunnen lopen. Niet alleen voor het plezier van de hond, maar ook omdat het fysiek en mentaal gezond voor hem is. Het 'lekker lang lopen' is vaak een reden om een natuurgebied op te zoeken. De geïnterviewde hondenbezitters zijn niet op zoek naar speciale attracties voor de hond, maar de aanwezigheid van water zodat de hond kan zwemmen kan wel de doorslag vormen om naar een gebied te gaan.

- Het gebied is groot genoeg om drie kwartier te kunnen lopen, maar bij voorkeur langer.
- In het gebied zijn plekken waar de hond mag loslopen.
- De overgang van het losloopgebied naar aanlijngebied is op een logische manier aangegeven, bijvoorbeeld met een hek of bosjes die verhinderen dat de hond doorrent richting het gebied waar aanlijnplicht geldt.
- De aanwezigheid van schoon water waar de hond veilig kan zwemmen geeft een gebied grote meerwaarde.

Eigen plezier

De waardering van het landschap door hondenbezitters zal op dit punt sterk overeenkomen met de waardering door wandelaars zonder hond. Kenmerkend voor hondenbezitters is dat zij vaak wandelen en in hetzelfde gebied wandelen. Dit betekent mogelijk dat het voor hen belangrijker is dat er iets te zien is in dit gebied.

- In het gebied is iets te zien. Dit hoeven geen grote attracties te zijn: juist de kleine, natuurlijke elementen zoals planten, vogels en andere dieren worden hoog gewaardeerd.
- Het gebied is mooi, bijvoorbeeld door de aanwezigheid van bloemen. Waterplassen en idyllische landschapselementen, zoals bruggetjes, geven mooie 'plaatjes' die aan die schoonheid bijdragen.
- Het landschap is natuurlijk doordat er veel begroeiing is, zoals bomen en struiken. Anderzijds wordt ook weidsheid gewaardeerd.
- Het landschap is afwisselend. Er zijn bijvoorbeeld zowel stukken bos als weidse velden om over uit te kijken. Er staan verschillende soorten bomen, die niet te rechtlijnig zijn geplant.
- Het gebied geeft de mogelijkheid om een rondje te lopen van minstens drie kwartier, maar het liefst langer, waarbij men heen en terug zo min mogelijk dezelfde stukken loopt.
- Het is prettig wanneer er meerdere routes te wandelen zijn, maar dit is niet essentieel. Wel is het praktisch dat het rondje kan worden verkort door halverwege door te steken.

Gemak

Vergeleken met harmonie, veiligheid en bewegingsvrijheid voor de hond, lijken hondenbezitters zich in mindere mate bezig te houden met praktische voorzieningen. Drassige paden en een gebrek aan parkeerplaatsen kunnen er wel voor zorgen dat hondenbezitters niet in dat natuurgebied (kunnen) komen. Het ontbreken van prullenbakken vormt vooral een ergernis omdat het leidt tot vervuiling. Daarom is het ook met het oog op andere recreanten belangrijk om prullenbakken te hebben in het gebied.

- Het gebied is goed onderhouden en er ligt weinig afval.
- Op verschillende plekken in het gebied staan prullenbakken.
- Er zijn stukken groen en bosjes waar de hond zijn behoefte kan doen en er geldt geen opruimplicht.
- Er zijn parkeerplaatsen aanwezig.
- Hondenbezitters laten de hond ook uit in natuurgebieden bij slecht weer. Semi-verharde of verharde paden zijn daarom wenselijk, die niet drassig of modderig worden wanneer het heeft geregend.

Literatuurlijst

- Alfonzo, Mariela A. (2005). To walk or not to walk? The hierarchy of walking needs. *Environment and Behavior* 37(6), pp. 808-83.
- Banks, Peter B. en Jessica V. Bryant (2007). Four-legged friend or foe? Dog walking displaces native birds from natural areas. *Biology Letters* (2007) 3, pp. 611-613.
- Bauman, A.E., S.J. Russell, S.E. Furber en A.J. Dobson (2001). The epidemiology of dog walking: an unmet need for human and canine health. *Medical Journal of Australia*, 175 (2001), pp. 632-634.
- Berg, Van den, Agnes (2005). *Natuurbeleving*, 14 december 2005.
- Brook, Isis (2013). Aesthetic appreciation of landscape, in: Howard, Peter, Ian Thompson en Emma Waterton. *The Routledge Companion to Landscape Studies*, pp. 108-118. Routledge, New York.
- Brown, S.G. and R.E. Rhodes (2006). Relationship among dog ownership and leisure-time walking in western Canadian adults. *American Journal of Preventive Medicine*, 30 (2006), pp. 131- 136.
- Buijs, A. E. (2000). *Natuurbeelden van de Nederlandse bevolking*. *Landschap*, 17(2), pp. 97-112.
- Buijs, A.E. en S. de Vries (2005) *Verschillen in landschapsbeleving tussen bevolkingsgroepen. Literatuurstudie en opzet voor empirisch onderzoek*. Wageningen, Natuurplanbureau – vestiging Wageningen, Planbureaurapporten 25.
- Budruk, Megha en Sonja A. Wilhelm Stanis (2013). Place attachment and recreation experience preference: A further exploration of the relationship. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism* 1-2, pp. 51-61.
- Bueker, C. Simpson (2013) "Leads" to expanded social networks, increased civic engagement and divisions within a community: the role of dogs, *Journal of Sociology and Social Welfare* XL(4), pp. 221-236.
- Chhetri, Prem, Colin Arrowsmith en Mevyn Jackson (2004). Determining hiking experience in nature-based tourist destinations. *Tourism Management* 25 (2004), pp. 21-43.
- Clark, Andrew en Nick Emmel (2010). *Using walking interviews*. *Realities Toolkit #13*, August 2010.
- Confer, John J., Brijesh Thapa & Jamie L. Mendelsohn MS (2005) Exploring a Typology of Recreation Conflict in Outdoor Environments, *World Leisure Journal*, 47(1), pp. 12-23.
- Cresswell, Tim (2003). Landscape and the Obliteration of Practice, in: Anderson, K. , D. Domosh, S. Pile & N. Thirft (eds.). *Handbook of Cultural Geography*. London: Sage.

- Cresswell, Tim & Peter Merriman (2011). *Geographies of Mobilities: Practices, Spaces, Subjects*. Ashgate Publishing Ltd.
- Crouch, David (2013). Landscape, performance and performativity. , in: Howard, Peter, Ian Thompson en Emma Waterton. *The Routledge Companion to Landscape Studies*, pp. 119-127. Routledge, New York.
- Cutt, Hayley, Billie Giles-Corti en Matthew Knuiman (2008). Encouraging physical activity through dog walking: Why don't some owners walk their dog? *Preventive Medicine*, 46(2), pp. 120-126.
- Cutt, Hayley E., Knuiman, Matthew W. en Billie Giles-Corti (2008). Does getting a dog increase recreational walking? *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* 5(17), pp. onbekend.
- Dagblad van het Noorden (2015). Reekalfjes prooi van loslopende honden. Gepubliceerd op 21 juli 2015. Online bron, geraadpleegd op: 29 juli 2015.
<http://www.dvhn.nl/nieuws/drenthe/reekalfjes-prooi-van-loslopende-honden-12801903.html>
- Daniel, Terry C. (2000). Whither scenic beauty? Visual landscape quality assessment in the 21st century. *Landscape and Urban Planning* 54, pp. 267-281.
- Devall, Bill en Joseph Harry (1981). Who Hates Whom in the Great Outdoor: The Impact of Recreational Specialization and Technologies of Play. *Leisure sciences* 4(4), pp. 399-418.
- Driver, B.L. (1983). Master list of items for Recreation Experience Preference scales and domains. Ongepubliceerd document. USDA Forest Service, Rocky Mountain Forest and Range Experiment Station, Fort Collins, CO.
- Driver, B.L. en Brown, P.J. (1975). A sociopsychological definition of recreation demand, with implications for recreation resource planning. In *Assessing demand for outdoor recreation*. National Academy of Sciences, Washington, DC.
- Emmen.nl (2015). Staatsbosbeheer slaat alarm over loslopende honden. Gepubliceerd op: 16 juli 2015. Online bron, geraadpleegd op: 29 juli 2015.
- Evans, J. en P. Jones (2011). The walking interview: Methodology, mobility and place. *Applied Geography* 31 (2011), pp. 849-858.
- Evers, Jeanette (2011). *Kwalitatief interviewen: Kunst én kunde*, Hoofdstuk 2-4. Uitgeverij LEMMA,
- Fishbein, Martin en Icek Ajzen (1975). *Belief, attitude, intention and behaviour: An introduction to theory and research*. Addison-Wesley Publicshing Company, Reading, Massachussetts.
- Hammitt, William E., Erik A. Backlund en Robert D. Bixler (2006). Place Bonding for Recreation Places: Conceptual and Empirical Development, *Leisure Studies*, 25(1), pp. 17-41.

- Gelderlander, de (2012). Loslopende honden richten slachting aan onder wild. Gepubliceerd op: 20 april 2012. Online bron, geraadpleegd op: 29 juli 2015.
<http://www.gelderlander.nl/regio/nijmegen-e-o/nijmegen/loslopende-honden-richten-slachting-aan-onder-wild-1.1548166>
- Gemeentenieuws Hendrik-Ido-Ambacht (2013). Gemeentenieuws woensdag 6 februari. Online bron, geraadpleegd op: 26 juli 2015.
https://www.h-i-ambacht.nl/hendriki/up/ZyoymevIK_Gemeentenieuws_woensdag_6_februari_2013.pdf
- Gerrig, Richard J. en Philip G. Zimbardo (2002). *Psychology And Life*, Pearson Education, 6^e editie.
- Goossen, C.M. en T.A. De Boer (2007). Recreatiemotieven en belevingssferen in een recreatief landschap. Literatuuronderzoek. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1692.
- Groenservice Zuid-Holland (2015). Recreatiegebieden – Waal en Devel. Online bron, geraadpleegd op: 26 juli 2015.
http://www.recreatiezuidholland.nl/content/gebied_detail.asp?menu=1121_000000_000002
- Gregory, Derek, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael Watts & Sarah Whatmore (2009). *The Dictionary of Human Geography*, 5th edition. Wiley.
- Hill, J.O., H.R. Wyatt, G.W. Reed GW en J.C. Peters (2003). Obesity and the environment: where do we go from here? *Science*, 2003; 299(5608), pp. 853-855.
- Ingold, Tim (2000). *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.
- Jacob, Gerald R. en Richard Schreyer (1980). Conflict in Outdoor Recreation: A Theoretical Perspective. *Journal of Leisure Sciences* 12(4), pp. 368-380.
- Jackson, Edgar L. en Robert A. G. Wong (1982). Perceived Conflict Between Urban Cross-Country Skiers and Snowmobilers in Alberta. *Journal of Leisure Research*, 14(2), pp. 47-62.
- Jackson, J.B. (1995). In search of a proto-landscape, in: Thompson, G.F. (ed.). *Landscape in America*. University of Texas Press, Austin.
- Jacobs, M. (2006). *The production of mindscapes: a comprehensive theory of landscape experience*.
- Jones, Phil, Griff Bunce, James Evans, Hannah Gibbs en Jane Ricketts Hein (2008). Exploring space and place with walking interviews. *Journal of Research Practice*, 4(2), pp. ?-?.
- Kaplan, Stephen & John S. Wendt (1972). Preferences of the visual environment. Complexity and some alternatives. University of Michigan.
- Keulartz, J., S. Swart & H. Van der Windt (2008). *Natuurbeelden en natuurbeleid, theoretische en empirische verkenningen*. NWO Ethiek en beleid.

- Knight, Sarah en Victoria Edwards (2008). In the Company of Wolves: The Physical, Social, and Psychological Benefits of Dog Ownership. *Journal of Aging and Health* 20(4), pp. 437-455.
- Kusenbach, M. (2003). Street phenomenology: the go-along as ethnographic research tool. *Ethnography* 4, pp. 455-485.
- Kuss, Graefe, and Vaske (1990). *Visitor Impact Management: A Review of Research*. National Parks and Conservation Association, Washington, D.C.
- Kyle, Freek, Kelly Bricker, Alan Graefe en Thomas Wickham (2004). An Examination of Recreationists' Relationships with Activities and Settings. *Leisure Sciences: An Interdisciplinary Journal* 26(2), pp. 123-142.
- Lee, Tsung Hung en Yen Ling Shen (2013). The influence of leisure involvement and place attachment on destination loyalty: Evidence from recreationists walking their dogs in urban parks. *Journal of Environmental Psychology* 33 (2013), pp. 76-85.
- Low, S.M. en I. Altman (1992). Place attachment: a conceptual inquiry. In: I. Altman en S.M. Low (Eds.) (1992). *Place attachment*. Plenum Press, New York, pp. 1-12.
- Luttik, J., F.R. Veeneklaas, A.E. Buijs en J.A. Klijn (1999). *Natuur als Consumptiegoed. Natuur als bron van fascinatie, ontspanning, schoonheid, rust, vrijheid en andere immateriële behoeften*. Wageningen, Staring Centrum. Rapport 673.
- Manfredo, Michael J., B. L. Driver en Perry J. Brown (1983). A Test of Concepts Inherent in Experience Based Setting Management for Outdoor Recreation Areas. *Forest Management Faculty Publications, Paper 36*, pp. 263-283.
- Manfredo, M. J., B. L. Driver en M.A. Tarrant (1996) Measuring leisure motivation: A metaanalysis of the recreation experience preference scales, *Journal of Leisure Research*, 28(3), 188-213.
- McFarlane, Bonita L., Peter C. Boxall en David O. Watson (1998). Past Experience and Behavioral Choice Among Wilderness Users. *Journal of Leisure Research* 30(2), pp. 193-213.
- Maslow, A.H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review* 50(4), pp. 370-396.
- Milieuwerkgroep Houten (2015). *Nieuw Wulven*. Online bron, geraadpleegd op: 26 juli 2015. <http://www.milieuwerkgroephouten.nl/natuur-houten/nieuw-wulven/>
- Degen, Monica Montserrat & Gillian Rose (2012). The Sensory Experiencing of Urban Design: The Role of Walking and Perceptual Memory. *Urban Studies* 49(15), pp. 3271-3287.
- Natuurmonumenten (2014). *Natuurbeleving nader bekeken. Rapport - onderzoek naar natuurbeleving - Natuurmonumenten, November 2014*.
- Österlund-Pötzsch, Susanne (2009). *The Tourist Gait - walking tactics home and away*.

- Pink, Sarah, Phil Hubbard, Maggie O'Neill & Alan Radley (2010). Walking across disciplines: from ethnography to arts practice. *Visual Studies* 25(1), pp. 1-7.
- Rolph, E. (1976). *Place and placelessness*. Pion, Londen.
- Robins, Douglas M., Clinton R. Sanders en Spencer E. Cahill (1991). Dog and their people. Pet-facilitated interaction in a public setting. *Journal of contemporary ethnography*, 20(1), pp. 3-25.
- Schreyer, R., & B. L. Driver (1989). The benefits of leisure. In: E. L. Jackson en T. L. Burton (Eds.) (1989). *Understanding leisure and recreation: mapping the past, charting the future*. State College, Venture, pp. 358-419
- Solnit, R. (2000). *Wanderlust: a History of Walking*. Penguin, Londen.
- Stedman, Richard C. (2002). Toward a Social Psychology of Place. Predicting Behavior From Place-Based Cognitions, Attitude and Identity. *Environment and Behavior*, September 2002, pp. 561-581.
- Thapa, Brijesh, John J. Confer & Jamie Mendelsohn (2004). Trip motivations among water-based recreationists. *Working Papers of the Finnish Forest Research Institute* 2.
- Thayer, R. L. (1976). Visual ecology: revitalizing the aesthetics of landscape architecture. *Landscape* 20, pp. 37-43.
- The Federal Highway Administration; The National Recreational Trails Advisory Committee (1994)
- Tuan, Y. F. (1977) *Space and Place: The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Urry (1990) *The tourist gaze: leisure and travel in contemporary societies*. SAGE Publications Ltd., Londen.
- Williams, D. R. & Vaske, J. J. (2003) The measurement of place attachment: validity and generalizability of a psychometric approach, *Forest Science* 49, pp. 830-840.
- Williams, Tony (2013). The Writer Walking the Dog: Creative Writing Practice and Everyday Life. *American, British and Canadian Studies* 20(1), pp. 224-238.
- Wood, L., Giles-Corti, B. & Bulsara, M. (2005). The pet connection: pets as a conduit for social capital? *Social Sciences, Med.* 61, pp. 1159-1173.
- Wood, Lisa J., Billie Giles-Corti & Max K. Bulsara (2007). More Than a Furry Companion: The Ripple Effect of Companion Animals on Neighborhood Interactions and Sense of Community. *Society and Animals* 15 (2007), pp. 43-56.
- Wohlwill, J. (1976). Environmental aesthetics: the environment as a source of affect, in: Altman, I & J. Wohlwill (eds.). *Human behavior and environment* 1, pp. 37-86. Plenum, New York.

Wylie, J. (2007) Landscape. Routledge, Londen.

Zweers, W. (1995). Participeren aan de natuur; ontwerp voor een ecologisering van het wereldbeeld. Jan van Arkel, Utrecht.

Zube, Ervin H., James L. Sell & Jonathan G. Taylor (1982). Landscape Perception: Research, Application and Theory. Landscape Planning 9, pp. 1-33.

Zurawik, Marta Anna (2014). Socio-ecological Perspective on Walking. Coldnoon: Travel Poetics (2014), pp. 81-98.